„L O O MIN G U" RAAMATUKOGU 1963
Nr. 23/24 (291 /292)
VASSIL BÕKAV

Kolmas rakett

VALGEVENE KEELEST TÕLKINUD O. JÕGI

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN
Originaali tiitel;
Вааль Быка)?. Трэцяя ракета. Здрада. Аповесщ. Дзяржаунае выдавецтва БССР. Редакция мастацкай латаратуры. Мшск, 1962

AUTORIST

1959. aastal Minskis ilmunud teatmik «Nõukogude Valgevene kirjanikud» ei sisalda veel «Kolmanda raketi» autori nimegi. Praegu aga on Vassit Bõkav üleliiduliseltki tuntud, talt on kaks raamatut ilmunud vene keeles ja Valgevene Kirjanike Liidu algatusel on ta osa võtnud isegi konkurentsist Lenini preemiate.
Kirjanik sündis 19. juunil 1924 Polotski oblastis Ušatši linna lähedal. Pärast 8. klassi lõpetamist astus ta Vitebski kunstikooli skulptuuri õppima, kuid puhkes sõda ja 17-aastane nooruk siirdus tagalasse. 1943. a lõpetas ta Saraatovi suurtükiväekooli ja läks tankitõrjeruhma komandörina rindele. Võttis osa Ukraina vabastamisest, samuti käis lahingutega Rumeenias, Bulgaarias, Jugoslaavias ja Ungaris, sai kahel korral haavata. Olnud vahepeal demobiliseeritud, teenis V. Bõkav Nõukogude armees ka hiljem, 1955. aastani, millisest ajast peale teeb Grodno oblasti ajalehe toimetuses ajakirjanikutööd.
Seni on V. Bõkavilt ilmunud jutustustekogu «Kurehüüd» (1960) ja kahest pikemast jutustusest koosnev raamat «Kolmas rakett. Reetmine» (1962). Teenitud tunnustuse tõi autorile esimese raamatu nimijutustus, mis oma situatsiooni ja dramaatilise pinge poolest mõningati sarnaneb käesoleva teosega. V. Bõkav on viljelnud ka muid aineid, kuid ta tugevus on siiski ilmnenud peamiselt sõjajutus, ka kogu valgevene kirjanduse tasapinnal, ehkki Isamaasõja kujutamine on seal prevaleerinud vahest rohkem kui üheski teises rahvuskirjanduses. Kindlasti on noore kirjaniku edu tingitud kujutuse suurest tõetruudusest, lähedalseismisest oma kangelastele. Rindevõitluste karm tegelikkus kerkib V. Bõkavi teostest meie ette sellisena, millele ei saa enam midagi juurde tingida.
Tõlkija

1

Ma lesin kaevikus mahalaotatud sineli peal ja vahin aina üles, suvise taeva põhjatusse sinasse. Väljas on vaikne, ei ühtki püssilasku ega mürsuplahvatust, minu ümber aga magavad kõik, pisut kaugemalt mürsuniši juurest kostab kellegi valju nohinat — küllap seal nüüdsama norskamiseks lähebki. Ilm on kogu aeg tuuline, palavus liiga ei tee, päike on rinnatise taha vajunud ja veereb juba õhtusse. Kaeviku serval peksleb mingi vibelev rohulibleke vastu kontkõva mullakamakat, kõrgel taevas kõige selle kohal aga lendavad kured. Kaks suurt lindu, tiivad õieli, tõusevad kõrgele-kõrgele ja jäävad sinna ringlema, otsekui supleksid ääretus päikesepaiste avaruses. Tuulejoomed vist kisuvad neid pisut külje peale, känkralisc

kaevikurinnatise taha, kuid laisalt ja väärikalt tiibu lehvitades tõusevad nad uuesti niisama*kõrgele kui enne ning aina tiirlevad ja tiirlevad seal hulk aega.
Kured ilmuvad siia sageli, kui on päikesepaistelised pärastlõunad; nad lendavad ja tiirutavad, otsivad nähtavasti kuskilt mõnd lodumaad, roogukasvanud kuiva jõge või luhta, et toidupoolist jahtida, juua või lihtsalt kure kombe kohaselt mõtiskledes ühe jala peal seista. Nüüd aga ei saa nad kuskile maha laskuda, sest kõik kohad — kuivade voolunõvade perved, ja jõeäärsed lodumikud, kõik luhad ja teed — on täis inimesi. Vaevalt saavad kured mõne sobiva paiga valmis vaadata, kui juba maa peal hakkavad paukuma püssid, tigedate mesilastena susisevad kuskil seal tuulises avaruses kuulid, ja ehmunult pagevad kured siit ära — lendavad lääne poole, sinna, kus on Kar-paadi mäed.
Kui kurgi ei lenda, on põhjatu sinine taevas tühi ja igav. Ei ole seal midagi, millele pilk peatuma jääks. Mu silmad vajuvad kinni, mind haarab unine rammestus .. .
Äkitselt käib mu pea kohal rinnatise pihta mingi vali plaksatus, nagu virutaks keegi kepiga vastu kivikuiva tolmavat maad. Jahmunult ärkan oma unesegasest meelisklu-

sest. Kaevikus on vaikne nagu ennegi, kuid astangul küh-mutab meie laadur Ljoška Zadorožnõi, hoidudes rinnatise varju. Tal pole seljas muud kui üpris kulunud alussärk, mille rinnal liperdavad sidumispaelad; küünarnukkideni paljaste, tihedalt äratätoveeritud käte vahel on käkrus võidunud sõduripluus, mille küljes tolkneb vastse, alles pooleldi allaõmmeldud valge krae ots. Ljoška kavalad silmad sõõrikus näos tihedate kulmude all ekslevad kohkunult nagu ikka sellel, kes on mingi lolluse kokku keeranud.
«Närakas!» ütleb Ljoška ei tea kelle kohta. «Kus mul... Küll sind veel narritatakse ...»
Ta paneb äsja puhtaksnühitud kaardiväemärgiga pluusi astangule maha ja kahmab labida, mis seisab käe ulatuses. Ma ei taipa veel, mis lahti on, kui Ljoška täidlane, muidu üsna kena siledaks kõõbitud nägu üleni viguri-väntlikku naeratust täis kisub, ja saiakesi torkab ta rinna-tise tagant välja peenikese labidavarre.
«Psiuuhh!» — ja suur kuivanud mullakamakas rinnatisel lendab pihuks.
Ljoškasit' käib läbi järsk nõksatus, kuid ta muigab enesega rahulolevalt ja märgates, et mina ta ettevõtmist pealt vaatan, pistab juba julgemini labida kaevikust välja. Kuskil vaenlase poolel kopsatab nõrk lask ja samal hetkel kisub uus kuul labidavarrest paksu pilpa lahti.
«Mis sa lörtsid labidat!» ütlen Ljoškale. «Leidis kah ameti.»
«Sitta sest labidast! Ma teda veel narritan, närakas! . . .»
Ja veel kord pistab ta labida välja, kuid tõmbab selle kohe ttgasi. Samal hetkel käib selgesti «psiuhh», «psiuhh», ja rinnatiselt pritsib mulda laiali.
«Vaeh, vaeh, täis värk! Märatse aga, märatse,» ütleb Ljoška rahuldatult ja mängib labidaga. Ta tahab veel midagi ütelda, aga jõuab vaevalt suud paotada, kui kaevikus hulk aega püsinud vaikust rebestab suurekaliibriliste lõhkekuulide valang oma kärisevate prahvatustega. Rin-natiselt paiskub igasse külge liiva, mullakompraid ja maisi-varte rebemeid, neid pudeneb kaevikus tukkuvatele meestele näkku, pähe, selga. Kuid valang on lühike, teeb küll hirmsat raginat, aga järsku ta katkeb, ja pikkamisi hajutab tuul rinnatise kohalt tolmu.
«Mis on? Mis lahti on? Seapale!» karjub kaeviku teisest otsast meie komandör Zoltõhh. Nagu kõigil teistel, nii ehmatati temalgi uni silmist ja küllap aimab ta mingi

komandõrivaistu tõttu, et keegi on tempe teinud. Kühmutades, ilma rihmata, pluus, mille rinnal kõigub pool tosinat medaleid, kinni nööpimata, ronib ta üle meeste astudes mööda kaevikut Ljoška juurde.
«Mis sul kiheleb? Kaevikus ruumi vähe või?» küsib vanemseersant ja vaatab vihaselt Ljoškale otsa. See istub mullaga ülepuistatud kaeviku põhjas ja veab näo pisut ülbelt irvi, paljastades oma ilusad terved hambad.

«Uks Hans pidi juba nõela näpu vahelt ära raksama, põrguline! ... »

«Nõela ta ära ei raksa! Kes sa õige oled — poisinolk või? Varsa aru peas? Peab sulle veel seletama, mis ja mispärast? Kus mul pallitaguja!»

Veel natuke aega põrnitseb Zoltõhh vihaselt Ljoškat ülalt alla, aga kõik on juba vaikne; vanemseersant rahuneb ja hakkab vurrudest ning juustest liiva maha rapsima. Siis pöörab ta pilgu — see on veel pahane — meie poole, kes oleme tema alluvad. Tal on pisikesed, ebamäärast kulunud värvi silmad, need on peidus karmide sagris kulmude all, ja ega ta sinkjas, püssirohusuitsust parkunud vanaldane nägu head tõota.

«Mis vedelemine see olgu!» käratab ta mulle oma toriseva, tuhmivõitu häälega. «Kus mul patisaks, sindrinahk! Noh, vaatlema,-eluga!»

Hakkan end sineli pealt üles upitama, kirudes endamisi Ljoškat ja tema mõttetuid nalju sakslastega, komandör aga seisab samal ajal liikumatult ja vaatab, kus on teised.

«Hõi, sina ühekõrvamees! Mis sa seal mängid: näha ju, et ei maga! Maast lahti!» käratab ta Krivjonokile, kes lamab liikumatult kaeviku põhjas, pilotka üle liuskja haavakrammiga tõmmu näo lükatud. Krivjonok aga ei tee kuulmagi. Zoltõhh küürutab tema kohale ja sakutab käisest.

«Küllalt lolli mängitud! Kellega ma räägin!» Sõdur paotab unerähmas vihaseid silmi ja riivab komandöri pahura pilguga.

«Ära nohhita! Pole aiste vahel!» «Või veel — paluma peab või?»

Krivjonok venib laisalt püstakile, kohmitseb ennast mugavamalt kaeviku seina najale istuma ja poriseb, pilk maas:

«Kah kord! Ei saa silma loojagi — juba üles!»

Nüüd vaatab Zoltõhh sinna nurka, kus on teised, aga

7

neid pole enam äratada vaja. Lukjanov, vaikne ja tapurid vana vibalik sõdur, istub korralikult sineli peal, kisub hoolega silmi lahti ia teeb näo, nagu polekski maganud. Kui komandör pragab, ilmub selle noorukese, liiga vara norgu-vajunud sõduri sinakatesse silmadesse ikka alistuvalt vagur pilk, ta õhukesed suunurgad tõmbuvad pingule, sest nähtavasti läheb põrkimine talle südamesse. Teistel aga pole sellest ei sooja ega külma, sest me oleme koman-döride karmuse, kärkimise ja nõudlikkusega juba ammuilma ära harjunud. Juba tõuseb Lukjanovi kõrvalt üles sihtür j akuut Popov. Vististi on tal ette teada, millega see komandöri vihapurse lõpeb, ja käsku ootamata tõmbab ta nišist kasti, milles mürsud eile puhastamata jäid. Popovi käitumine jääb peremehelikult kindlaks — ta ei karda nagu Lukjanov ega pahutse unisena nagu Krivjonok. Ta paistab sealjuures raasuke tohe, lai sarnakas nägu on keskendu-nud ilmega ja pilujate silmade laud pundunud, aga mitte unisuse või karakteri pärast — nii on looduse poolt antud.

«Noh, mis teie veel vahite?» käratab Zoltõhh sõdureile. «Või arvate, et saate saia? Ärge oodake! Zadorožnõi, Luk-janov, Krivjonok — käed käima! Pole siin põõnutamist, leivaraiskajad!. . .»

2

Oleme 45-millimeetrilise mehed. Veel kutsutakse meid TT-ks (tankitõrjeks), siis veel «suurestükimeesteks» või ka nöökavalt «prassai roodina’ks»'. See viimane nimetus ajab meil teinekord südame täis. Siis oleme valmis tögajale vastu andma ning ütlema talle, et vaadaku meie komandöri vanemseersant Zoltõhhi, kes on juba neljakümne esimesest aastast peale nende pisikeste kahuritega sõdinud, — ja häda ei ühtigi, hing sees teisel. Kuid sihuke irvi-tamine käibki vist sellepärast hinge peale, et temas on kübeke tõtt, mida meie aga tunnistada ei taha. Sõda on kolme aastaga mitmes tükis teise näo võtnud — on uued relvad, on muutunud taktika, saksa tankid on raskemaks läinud, on platsi toodud «tiigrid», «pantrid» ja «ferdinan-did», aga meie neljakümneviieline on ikka samasugune

* Vn: «прощай, Родина», nagu sõdurid kutsusid väikest 45-mm tankitorjekahuri mille positsioon tavaliselt asus vaenlase eesliinile vaga ohtlikus läheduses. Tõlk.

kui neljakümne esimesel aastal, kui temaga kõmmutati tankette ja kergeid karptanke. Selge see — ega meil mõnigi kord hõlpu ole.
Pisitasa kohmitsedes hakkavad poisid tööle.
Krivjonok astub lahtise kasti juurde raske ohkega. Ta nägu tõmbleb, üle kogu põse, suust kuni kõrvani, jookseb värske haavakramm, vaenlase mürsu killu jälg, mis magamisest heledasti punetab. Kõrva asemel on Krivjonokil ainult pisike auk pea küljel. Popov ja Lukjanov juba nühi-vadki mürske kaltsuga. Popovil läheb töö väledasti, ta harjunud käed aina välguvad piki läikivaid vaskkesti. Lukjanov aga keerutab mõtlikult ühe käega libedat mürsku, hõõrudes teda vilumatult ümbertringi pisikese kaltsutropiga, mida hoiab kahe näpu vahel. Krivjonok seab end nende kõrvale, Zadorožnõi aga on tõmmanud oma turske kere ümber pinnikiskuva pluusi ja vahib nüüd üle poiste peade kasti.
«Äh, kukepea! Saavad kolmekesi kah hakkama,» ütleb ta. «Mis siin kõigil puselda ...»
See ju teada, ega Zadorožnõi oma käsi määrida armasta. Ta istub kõige kaugemale kaeviku nurka ja hakkab tegema seda, mida kõige rohkem teha armastab — oma uute kirsa-saabaste kõvu sääri alla rutjuma, kuni pahkluudeni. Tal on ju kehkadivei kombed, ja see lööb märkamatult vastu Ljoška ilusast väljanägemisest — pluus on tal lühike, alt ära lõigatud, villased khakivärvi kalifeed ilmatu laiad, pilotka hepakalt päris kõrva peal viltu — ning paistab kogu ta trotslikult ulja laia näo ulakast ning hoolimatust ilmest. Zoltõhh vist tahab Ljoškale midagi käratada, kuid ainult uriseb habemesse, ilmselt mõnuga vaadates, kui jultunult ilus on see noormees.
«Pallitaguja!... Nahavedaja! ... Passi peale!»
Ma võtan asendi sisse astangul, kus istus Ljoška, ja tõstan ettevaatlikult luureperiskoobi peenikese otsa rinnatise tagant välja. Pisikeses okulaarisilmakeses võbeleb ammust ajast tuttav maastik — kevadel seemendamata jäänud põld, nüüd maltsa ja sõrgrohtu täis kasvanud. Maa on risti-rästi läbi küntud vonklevate kaevikutega ning ühenduskraavidega, hallide ja punakaspruunidega, nende taga eikellegimaal aga mattub rohtu kuivanud jõgi, mille pervel seisab kevadest saadik nõgine tank, luugid pärani, ja roostetab. Kaugemal küürutavad kühmulised lainjad mäeseljakud, seal aga on juba sakslased. Mida nende

kaitsekraavides ja tagalas tehakse, pole siia sugugi näha, kuid nendel on kõrgemalt vaadates kõik meie positsioonid, eesliini kaitsekraavid, ühenduskäigud, kõik öösiti sisse-tambitud rajad ja tiivale jääv tee nagu peopesal. Ainus asi, mis meie selja taga natuke varju pakub, on kitsuke riba päevalillepõldu, mis ulatub rumeenia küla servalt peaaegu meie tulepositsioonini. Küla pole küll peaaegu olemaski. Pärast aprillikuu lahinguid on ta nuttidest järel ainult savihunnikud, söestunud palgiräga, muruga kaetud õued, hulkuvad kassid ja tihedslt-tinedalt mürsuauke.
Meie paik aga on põllumaal, kus kasvab umbrohi ja siinseal möödunud aastast lömitavad kuivanud maisikuheli-kud. Ohe sellise, teistest küll raasuke suurema kuheliku varjus seisab ka meie kahur, mille juurde külje pealt viibki see kaitsekraavijupp, ütelda viis sammu pikk.
Vanemseersandi tuju on vist juba parem. Ta on endale peaaegu suurekaliibrilise padrunikesta jämeduse plotski keeranud, istub nüüd maas ja pahvib, kuna kaevikus ujuvad hallid lõhnavad suitsupilved. Meile antakse ju siin sihukest rumeenia trofeetubakat — kui Zoltõhh õhtul kilo-grammise nööritäie suuri kollaseid lehti toob, siis võib terve meeskond sellest nädal otsa kiskuda. Seda'nd küll, et kui meie komandöri sugune suitsumees nälja ära saab, peaks plotski olema nagu haubitsa toru

«Kuule, Lukjanov,» küsib Zoltõhh suitsupilvest, «sa vist olid enne sõda habemeajaja?»
«Ei,» vastab Lukjanov tõsiselt ja vaatab komandörile otsa. «Ma õppisin arhitektiks, ainult et... sõda ...»
«A-ah ... Ja mina arvasin, et habemeajaja. Na kenasti see kalts sul näpu vahel,» ütleb Zoltõhh ja põrgib ootamatult: «Nõh, kõvemini nühkida! Lõhke ta ühtigi, ei maksa peljata!»
On silmaga näha, et Lukjanov läheb verest välja. Ta neelab kibestuse alla ja hakkab rutemini nühkima, aga libe mürsk lumpsab tal käest ja kukub liiva sisse.
«At sa lämmkäpp!» lööb Zoltõhh käega. «Tule siia, saad teise töö.»
Süngel ilmel pühib sõdur rnürsu küljest liiva ära ja teeb siis käed vastu pluusiäärt puhtaks. Zoltõhh võtab oma present-välitaskust kulunud ja kortsukägrutatud tankitõrje-tule-skeemi.
«Nõnda et siis... sirgelda see ilusti valmis. Muidu veel tullakse irisema, et miks pole. Olgu mõnel teisel veel, aga
10
siin terve meeskond kirjatarku koos: arhitekt, pallitaguja ning koolmeister kah,» ei unusta ta vihjamata sellelegi, et mina omal ajal pedagoogilises tehnikumis käisin. Kuid ma ei tee väljagi.
Lukjanovi tuju paraneb märgatavalt, uus töö on talle muidugi meelepärasem. Ta toetub seljaga vastu kaeviku seina, jalad istumise all kõveras, ning hakkab meie orientiiride ja tule skeemi joonistama. Zoltõhh võtab istet tema vastas ja jälgib hoolsasti, varjatud uudishimuga poisi iga pliiatsitõmmet.
«Noh, ses asjas oled meister, nagu näha. Isegi põõsas täpipealt niisugune, kahte külge, nagu pooleks... Ja tank nagu «tiiger», jumala eest. Hästi.»
Ka mina heidan pilgu sellele pisikesele, lahingulehe blanketi küljest rebitud paberitükile. Pole seal imet midagi, tavaline joonis. Zoltõhhil käivad sihukesed sehkendamised muidugi üle jõu, sest kooliharidust on tal vist vähem kui kõigil teistel — kaks või kolm klassi —, mis sellest, et meeskonna komandör. Keegi seda küll kindlalt ei tea, aga igatahes pole meil kunagi nähtud, et Zoltõhh midagi kirjutaks või valjusti loeks. Ükskõik millise kirjaliku asjaajamise, mis meeskonnas vaja (sõdurite nimekirja, tuleskeemi, mürskude aruande), käsib ta ära teha Lukjanovil, Popovil või minul, üteldes ise, et tal polevat aega, aga ometigi istub alati seal juures ja tõmbab suitsu. Lukjanov on meil muidugi kangem kirjamees kui kõik teised jr. vististi kõige targemgi, — ega see's veel midagi tähenda, et ta mürskudega nõnda saamatu ja kartlik oli. Ta on kõiksugu tarkade asjade koha pealt meil tunnustatud autoriteet, ja isegi Zadorožnõi, kes endast üldse kedagi targemaks ei pea, läheb üsna sageli tema käest küsima, kui on tarvis selgeks teha, missugustes filmides mängib Charlie Chaplin, kui vana on Moskva Suur Teater, kellele Moskva «Spartak» enne sõda kaotas või kes see Mary Stuart oli. Lukjanov kuulab küsimuse ükskõikselt ära, kostab lühidalt ja vastumeelselt nagu lapsele, aga on näha, et ta teab peale selle veel palju ja hoopis tähtsamaidki asju. Sõjas aga pole tal siiski vedanud. Ta oli vangis, on mõndagi valu-vaeva näinud, ja üldse paistab ta natuke löödud moega, kibestunud, kuid ega ta vist paha poiss ole, ehkki me teda vähe tunneme, sest ta tuli meile alles hiljuti. Hoopis paremini tunneme Ljoška Zadorožnõid, seda väänkaela ja logardit. Eks praegugi — mürske ta nagunii
11
ei puhasta, vaid tammub ringi ja rütib oma saapasääri. Aga Zadorožnoi on väga kõva poiss, ja see on meil suur-tükiasjanduses üsnagi tähtis. Tõsi jah, mõnikord armastab ta oma jõudu kuritarvitada, kedagi naljapärast kiusata, ja siis on ohvriteks seesama õbluke Lukjanov või vahetevahel ka Krivjonok. Ainuke, kelle vastu ta tunneb omamoodi aukartust (muidugi peale komandöri), on jakuut Popov. Aga Popov on meil mees omaette ja temast tuleb teha ka omaette juttu.
Omaette mees on ta kas või sellegi poolest, et ta on sihtur. Kõigil meie nii- ja naasugustel äpardustel on olnud nii- ja naasugused põhjused, aga kõigi oma tublide tegudega — aprillikuu

lahinguis kaks tanki hävitatud, auto põlema pandud, kaks kuulipildujat puruks lastud — oleme toime tulnud Popovi väledate käte ja teravate silmade tõttu. Ta silmad näevad tõesti eksimatult, nad on pisikesed, isegi natuke liiga pilujad ja viltu nagu mongolil ikka, aga teisi säherdusi silmi meie patareis ei ole. Ja eks ole käedki tal isesugused — väledad ja pikkade sõrmedega nagu muusikamehel. Need käed meisterdavad ilmast ilma midagi — kord tehakse sihiku jaoks vutlarit, kord kriibitakse duralumiiniumist tubakakarbile mustrit, kord villitakse mürsukestast komandöririhma pannalt, millel viisnurk sees. Ja kõik kukub tal nõnda ilusasti ja meisterlikult välja, et ega vist olegi vabrikus tehtuist viletsamad. Veel on ta väga täpne, hoolas ja püüdlik, iseäranis kui tuleb ajutiselt suurtükikomandöri asemele jääda. Küll teeb ta siis sõitu meile ja iseendalegi, ja säärastel puhkudel me siuname teda pisut taga. Ma kadestan ta osavust, ta sitkust, ja unistan saiakesi, et kui minustki kord temasugune sihtur saaks. Zoltõhh hoiab teda alati töö eesf, külmetamise eest, väsimise eest — kui on vaja midagi raskemat teha, kuskile joosta või tunnike kauem valvet pidada, ei anna komandör seda ülesannet kunagi Popovile, vaid ikka rohkem minule või Lukjanovile, ka Ljoškale, kui see juhuslikult vastu ei punni.
Sedamoodi me siin elamegi. Pisike suurtükitoimkond, kuus meest. Pikki päevi kössitame ahtakeses kaevikus ja ootame kärsitult, millal pimedaks läheb ning algab teine osa ööpäevast oma tegemistega ja oma muredega, mis on teistsugused kui päevased tegemised ja mured.

3

Kõige esimene asi — suu pole seinapragu.
Vastu õhtut ajavad meil kõigil kõhud nõnda pilli, et pole abi ei suitsupahvimisest ega suurtest ja rasketest, alles pehmete roheliste seemnetega päevalilleõisikutest, mis meil eelmisest ööst varuks on pandud. Sel ajal mõtleme, et küll see sõre maisipudrulurr, mida me pärast ärahelpimist kõik ühel meelel vannume — et küll see puder on haruldane, ihaldatud maius. Nõndasama maitsvaks peame siis leibagi — tuima koredat leiba, maisijahuga pooleks. Hommikusöögist on seda pisike kannikas järel — natuke portsjoni lõpetust —, see seisab ülemise mürsukasti peal ja igaüks kiikab tahtmatult sinnapoole. Esimene, kes enam ei suuda, on Lukjanov. Silmapilguks jätab ta joonistamise katki, kahmab leiva pisut nagu häbenedes oma kräämuliste sõrmede vahele ja küsib kellelegi otsa vaatamata:
«Leiba keegi ei taha?»
Me kõik vilksame tema poole vaadata, kuid ei lausu midagi. Seepeale ütleb ta: «Siis ma söön ära.»
Ja järab seda kannikat, nii et lõualuud kõhetus haiglases näos õhukese naha all peaaegu välja käänatakse, meie aga vesistame suud ja vahime mujale.
Lukjanov puges alles natukese aja eest sineli alt välja, sest igal hommikul ja pärastlõunal lõdiseb ta malaaria käes. Õhtul on ta raasuke kõbusam ning elavam ja me andestame talle ta nägaluse, sest teame ju, et poiss on vangis palju nälga näinud, ega ole tal veel siiamaanigi täit põhja all. Ta õgib leivatüki viimse kui raasuni nahka ja jääb siis taevasse vahtima, kus nukralt hääbub kullane päikesehelk. Ühtki kiirt ei lange enam kaeviku seinale ja rinnatisele, kaeviku põhjas tõmbub silmanähtavalt hämaramaks, hakkab jahe — varsti on pime.
Seda aega ootame kõik kärsitult. Ootab Zoltõhh — käib ta ju õhtuti ülemuste pool jalaväes, kus tal on palju tuttavaid. Eks tunne teda siin kõik, sest vanemseersant on polgus vana olija. Ootab õhtut Popov, kes hakkab kohe, niipea kui kaevikust välja pääseb, kahurit viksima — puhastab päeva jooksul äratolmunud rauakambrit ja sihikut, klopib ära vutlarid, moondab paremini. Ljoška tatsab õhtuti tulepositsiooni ümber põllul nagu noor karu või luusib kaugemalegi — talle meeldivad kõiksugu pisikesed

vahejuhtumid, aga veei rohkem mõlgub tal meeles, et kui saaks kuskilt kärakat ja midagi peale kah. Lukjanov — niipea kui õhtusöök käes on, vitsutab ta selle keresse ning jääb siis kuskile vaikselt istuma, mõlgutades omi, meile teadmatuid mõtteid. Ka mina ootan õhtut, sest siis on julgem ja rahulikum, saab rinnatisel istuda ning vahtida öhe, kus kõik on varjatud ja vakka, aga siiski kostab igalt poolt, kaugelt ja lähedalt, salapäraseid hääli. Nende lõpmatute häälte seast püüan tabada samme — tasaseid kergeid samme tagalasse viivalt teerajalt. Neid ootan ma pikki piinarikkaid päevi, ootan vastu tahtmistki, olles iseendale pahane.
Pimeneb aeglaselt, väga aeglaselt. Vähehaaval närbub taevakaarel kuldne pillav kumendus, lääne poolt vadub tema peale sinkjashall hämu. Kaevikus tõmbub pimedamaks, eriti ruttu mürsunišis ja telgiriide all, mis katab meie peidupaiga kaugemat otsa. Zoltõhh veab endale laia, tihedate aukudega rumeenia vöörihma peale, tõmbab pisut nurgeliste liigutustega oma pluusi sirgu ning astub minu juurde.
«Nõh, anna siia — las ma vaatan!»
Ma ulatan talle periskoobi. Komandör kühmutab vaatama, keerates peenikest toru sinna-tänna.
«Näh, vilgutab seal, sinder, arvab, et siit ei nähta,» ütleb ta, sest on vaenlase pool midagi märganud. «Magavad, söödikud, need snaiperid ikka. Kui õige põrutaks! Kahju, ei ulata — kaugel,» räägib ta ja sirutab mulle periskoobi tagasi. Siis äigab vurrud kohevile ja annab pingutatult, tuhmi häälega käskluse:
«Nõõh, söögi toomiseks valmistuda! Täna lähevad ... » Ta peab hetke vahet ja vaatab meid. «Läheb Lukjanov
ja... »
Ta kaalutleb sekundi, keda määrata teiseks, kuid meie kõrvalt krapsab püsti Zadorožnõi. «Ja mina.»
«Mismoodi sina siis täna na traksis oled?» imestab komandör. Kenitlevalt ajab Ljoška oma vägeva kandilise rinna ette ja silub pöialdega kärmesti rihma alt kortsud ära. Ta mõlemad kraenööbid on edevalt lahti, vastne marli-ääris valendab.
«On vaja,» naeratab Ljoška ja pilgutab silma.
«Ahaa!» taipab Zoltõhh. «Teada puha. Las aga käia, noore mehe asi. Ega ole meiesugused kõbid .. .»

Võtaks tont seda libedat kala, seda Ljoškat, mõtlen mina. Alati taipab ta ennem, kasutab momenti esimesena mina aga magan selle maha. Sest täna on ju meie köögis korrapidajaks Ljusja, sanitaarinstruktor, meditsiiniteenistuse nooremseersant, ikka see meie Sinisilmake, keda mina ootan ja keda nüüd Ljoška esimesena näeb. Otsekohe on kogu selle õhtu mõnu nagu käega võetud, ei rõõmusta seegi, et varsti süüa saab,' tahaks ainult vaikida ja omaette südant valutada.
«Einoh — täis värk!» ütleb Ljoška oma lööksõna ja nõjatub õlaga vastu kaeviku seina. Tuleb veel pisut oodata, sest on liiga valge.
Vinnaks on ümbrus tihedasse pimedusse mähitud, lähedal hämutavad vaid maisikuhelikud ja siin-seal laikudena mustavad mürsuaugud. Ent küngastikku, kus asub vaenlane, katab juba must suitsutaoline udu ja taevavõlvil süttivad üksikud tähed.
Me ronime välja. Oh sa tont, kui hea nüüd on — nii palju ruumi ja vabadust, nii palju õhku, ning ma mõtlen, et küll vajab inimene imevähe selleks, et tunda päris tavalist elumõnu, põgusat õnne, mis kestab vaid mõne hetke, sest kui oled õnne oodanud, siis pudeneb ta käest: liiga ruttu harjub inimene heaga ega oska teda siis enam hinnata.
Ka jalaväes on tekkinud sagimine — kuskilt eestpoolt kostab vandumist, summutatud häälel hõigatakse kedagi Solodad, pimeduses kõlistatakse katelokkidega. Zadorož-nõi ja Lukjanov suunduvad poolpõiki üle põllu päevalille-riba sihis.

Varsti saame süüa. Ma heidan maisivartega moondatud rinnatisele selili ja hakkan üles vahtima. Kõrges, veel hahetavas taevas hõõguvad siin-seal tillukesed harvikud tähed — neid aga on väga vähe, mitte nii tihedalt kui talvel. Pika otsimise peale leian ülalt Suure Vankri rattad, tõmban, nagu omal ajal koolis tavatseti, neist sirgjoone ja näen Väikese Vankri vehmri küljes Põhjanaela. Seal, kaugel põhja pool, Karpaatide mäeharudest mööda — kui on selge, päikesepaisteline päev, paistab nende sinetav ahelik silmapiirilt kätte —, kuskil seal on mu kodu-paik, mu orjastatud, haavades piinlev Valgevenemaa. Varsti saab juba täis pikk vaevarikas aasta sellest ajast, kui ma sealt lahkusin, — vaevalt elusäde sees, üleni sidemeis, reieluu purustatud. Lennuk kandis mind vastu elule
15
ja pääsemisele, uuesti haarasin ma relva, aga kuhugi sinna jäid mu kaasmaalased, mu elatanud vanemad, mu õed, metsadesse jäid «Tasuja» partisanisalga võitlejad, ja eks kuulunud minagi nende hulka. Ma ei pääsenud sinna tagasi — sõjamehesaatus pillutas mind kõige kaugemale hiigelrinde vasaku tiiva lõppu, aga mu süda jäi sinna, kus on kauged kodumetsad. Ajendatud piiritust hingehädast, tiirleb mu kujutlus nagu too kurgki sünnimaa põldude, metsasalude, teede ja radade kohal, meie õnnetute halja-samblaliste katustega külade kohal. Ei lähe mõtteist, seisavad mu vaimusilma ees meie poisid — vähenõudlikud, kõigi raskuste ees kindlaksjäävad «Tasuja» partisanid, need, kes elavad, ja ka need, keda enam ei ole. Ka meie väikeses meeskonnas kannan oma südames tagasihoitud, vaikset uhkust selle üle, et mina olen valgevenelane. Ma ei hakka pepsutama, kui mõne venekeelse sõna pisut vääriti ütlen ja siis pean kuulma Zadorožnõi näägutamist. Mis sellest siis ikka, kui ma nii hästi ei räägigi nagu tema, aga minul on oma eneseväärtustunne ja tema ei suuda mind isegi kõige kangema tahtmise korral solvata.

Minu juures krabisevatel maisivartel võtab aset Krivjonok. Ta ei heida end siruli nagu mina, vaid istub sõna lausumata maha ja vahib pimedusse. Madalamalt vaadates seletan hästi tema pinguldatud, hiilivat kehahoiakut. Pea on Krivjonokil suur ja laia otsmikuga, pilotkat kannab ta enamasti põigiti. Poiss on peenikest konti, aga kange kraega; sõnaaher on ta, ja nagu Ljoška ütleb, pole tal üldse naljasoont, mispärast nad on põhimõttelised vihavaenlased. Ega ta iseloom mindki suurt ei tõmba, aga meie kahekesi oleme siin kõige nooremad ja selle tõttu nagu seoks meid tahes-tahtmata mingi vaikiv ühtekuuluvustunne. Mõnes mõttes oleme pealegi täisealised orvud. Sõna «post» erutab kõiki, ent meie südamed jäävad selle vastu lukku, me ei ründa staabist kirju toovat sõdurit nagu kõik teised, ei iial ole meile ühtainsatki kolmnurgaks murtud paberilehekest saadetud. Minu isa-ema seda teha ei saa, sest nad elavad okupatsiooni all, Krivjonokil aga pole ammugi enam vanemaid.

Aga muidu pole ta seltsimehena laita, ehkki hirmus jonnakas, ja oma jonni tõttu on ta juba mitmel korral armetult nahutada saanud. Juhtus kunagi sedamoodi, et ta tuli sanitaarpataljonist, kus tal lõhkirebitud nägu raviti, ja sattus teel kokku luurajatega, kellel oli kaks sakalast. Need
16
sakslased olid «keeled», mitu ööd ühtejärge olid poisid nende püüdmiseks vaenlase tagalasse roomanud, nüüd aga oli raske üritus korda läinud ja rõõmuga küütisid nad vange staapi. Aga mismoodi Krivjonok seda teada võis, pealegi huumas veel põsk valutada ja süda märatses kättemaksuhimust. Ja ta unustas kõik muu. Ei jõudnud vangide saatjad kolmenigi lugeda, kui nende «keeled» juba surnult tee peal siruli olid. Maruvihased poisid viisid sakslaste asemel staapi Krivjonoki, kelle silma alla oli siginenud suur sinetav muhk.

Staabis sõimasid ta armetult läbi küll luurajad, küll staabikomandörid, küll poliittöölised, ja siis viidi ta lõpliku otsuse tegemiseks diviisikomandöri juurde. Ka see vandus hirmsal kombel sõduri lollust, mille tõttu nii tähtis üritus oli tuksi keeratud. Krivjonok ei lausunud enda õigustamiseks ühtki sõna, ta vaikis kogu aeg ja küllap hakkas polkovnik arvama, et sõdur kahetseb. Isu ära karjunud, küsis komandör:

«Noh, said aru? Kas teed enda jaoks järeldused?»
Krivjonok, nägu haavast rikutud, seisis langetatud päi ja vaikis.
«Said aru, mis sa oled kokku keetnud? Vasta, sinu käest küsitakse!»
«Juhtuvad vastu — ära väänan ikkagi,» ei andnud võitleja järele.
See vastus ta saatuse otsustaski. Varsti oli Krivjonok juba trahviroodus, kus tal aga vedas: ta pidas vastu kolm ränka kuud ega saanud isegi haavata. Pärast seda eksles ta loendamatuid sõjateid pidi ning otsis oma väeosa, ühel heal päeval aga ilmus täiesti ootamatult patareisse. Mälestisena lähemast minevikust tiris ta kaasa trofeekuulipilduja — mingi musta paugutava kobaka. Zoltõhh pidas natuke aru ja määras ta kuulipilduriks, muidugi suurtüki-numbri kohustuste täitmise kõrval.
«Kuule, Krivjonok,» küsisin ma poisilt, «kust kandist sa oled?»
«Ei kuskilt kandist.»
«Mismoodi?»
«Nii, nagu on. Sündisin Smolenski lähedal. Ema suri, ja pärast seda on tont teab kus juba tolgendatud. Kõik lastekodud on tuttavad.»
«Kehvnoi värk ikka sedasi... ilma kodukuruta.»
«Kassi saba alla see kuru. Mis kasu sinul temast on?»

«Paljugi kasu,» ütlen mõtlikult. «Sa ei tea seda.»
«Aga mina tatistan selle peale. Lööd aega surnuks ükskõik kus, ja hea küll,» uriseb Krivjonok. Ta on ärritatud, räägib kalgi häälega, ei ole selles kübetki mahedust ega inimlikku hellust.
«Miks sul närv nõnda püsti on?» küsin ma, püüdes seltsimeest oma tooniga või mõne sõnaga mitte vihale ajada. Aga Krivjonok hakkab lõugama.
«Sinul, jah, vist poleks närv püsti! Küntaks sinul kah molu sedasi üles — küllap oleks siis närv püsti!»
«Äh, nägu — oleks veel käed või jalad. Inimesi elab igasuguste nägudega.»
«Elab!» Poiss niheleb rinnatisel ja laskub küljeli, toetudes küünarnukile. «Teada puha, mis elu see on. ükski, kel aru peas, ei taha otsa vaadata.»
«Ah tühja! Plikasid meil ju pole. Mis asja siin häbeneda?»
«Kui ainult poleks ... »
Kui ainult poleks! Ahaa! Selge pilt, ta mõtleb Ljusjat. Eks ole õigus: iga kord, kui selle pilk satub Krivjonokile, tõmbub Ljusja näost isesuguseks — tõsisemaks ja süngemaks —, mis sellest, et kohtleb poissi niisamuti nagu teisigi. Ja küllap katsub Krivjonokki temast kõrvale hoiduda, ei tee kunagi juttu, ei tereta ... Ja äkki tärkab mul aimus, millest südame alt lausa külmaks võtab. Kas tõesti? Vist ikka küll. Ja Krivjonok ütleb, otsekui tahaks minu mõtet kinnitada:
«Õhtu eel läks silm looja — ja Ljusja tuli unes ette. Ja nagu oleks enne pihtasaamist olnud. Nägu oli mul nagu igal inimesel. Küll oli raske ärgata . . .»
Nojah! Eks ta olegi! Ka temal on tüdruk hinge peal, kindlasti piinleb temagi Ljusja pärast nagu mina. Sestap Krivjonok siis ongi läinud nii närviliseks ja kõigi vastu jõhkraks, eriti kui tüdruk siin on.
Ma hoian hinge tagasi ja ootan, mida teine veel ütleb, aga Krivjonok ei ütle midagi. Ja minagi ei ütle midagi, sest mida ma talle ütelda võiksin? Kas seda, et minagi olen kahel korral Ljusjat unes näinud, et ma praegugi siin lamades arutan, kas ta tuleb, sest nii väga tahaks teda näha, kuulda ta häält, milgi moel tema vastu hea olla? Mu süda tulvab imelisest, arusaamatust, varem tundmatust hellusest selle tüdruku vastu.
Oh, Ljusja, Ljusja! Kui ma siia polku tulin oli ta veel

meie patareis sanitaarlnstruktoriks. Olin teisteski väeosades tüdrukuid — ja paljusid — sanitaarinstruktori ametis näinud: pisut nagu nipsakad olid nad meiesuguste vastu, semmisid rohkem ohvitseridega, ja see tõukaski meid nendest eemale. Ljusja aga oli vastu ootusi seltsiv ja lihtne tüdruk, kuid ühtlasi ka väga ilus. Pisike ja elav, pealtnäha veel päris plikake, nii kuueteistkümneaastane, ei pannud ta ohvitseride sõbrutsemist mikski ja tegi niisuguse näo, nagu ei teaks üldse, kui kena ta on. Meil olid kõik temast hirmsasti sisse võetud — nii võitlejad kui komandörid, nii noored kui vanad, ja otsekui üksteise võidu tahtsime talle millegagi head meelt teha, ta rasket elu rindel natukegi kergendada. Tõsi küll, ega ta meelsasti teiste lipitsusi ja poolehoiuavaldusi talunudki, seevastu tegi ta ju ise meile kuhjaga tüli, sekeldades meie tervise, elu-olu ja hügieeni pärast. Mine tea, ehk selletõttu, aga ehk ka mõnel muul põhjusel otsustasidki ülemused, et oleks parem, kui ta võetaks polgu sanitaarüksusse. Ta viidi meilt ära, kuid asemele kedagi ei antud. Tütarlapsel aga on tema patarei ikka veel meeles, peaaegu iga öösi käib ta meie tulepositsioonidel ja küllap on pooled mehed salaja temasse armunud. Tal endal aga vist pole sellest aimugi: endist viisi on ta lõbus ja sekeldaja, suhtub kõigisse ühtemoodi, hoolitseb meie kaevikuelu eest hagu ikka. Ja siiski leian end sageli mõttelt, et küllap on siin midagi kahtlast, et keegi meist on salaja ta ära võlunud, sest mis asi muidu teda nii kangesti meie patareisse tõmbaks.

Sihuke see tüdruk siis ongi — meie Sinisilmake, nagu teda polgus kutsutakse.

Me vaikime ja ootame kannatlikult, teritades kõrvu iga hääle peale, mis tuleb'tagala poolt. Hääli on ümberringi palju, öö varjul on kaevikuinimesed maa seest välja roninud, — ainult neid hääli, mida meie ootame, pole kuulda.

«Jaa, egas midagi,» ütleb Krivjonok vist mingi oma mõtte peale. «Hilja juba.»

Ja mulle tundub, et ta mõlgutab Ljusjast, et ka tema ootab. Ja juba vaevab-valutab mul süda, sest arvan, et ega Ljusja vist tulegi.

4

Ent ta.tuleb siiski.

Ta tuleb, kui me enam ei ootagi, vaid nukrutsedes ja sõnatult rinnatisel istume. Siinsamas lähedal ringpositsioonil

logistab Popov lukuga; tema juures sahkade vahel seisab Zoltõhh ja rökitseb vanainimeselikult tumedal häälel köhida.

Me ootame vaid oma poisse õhtulisega ja kuuleme juba kaugelt pimedast ööst nende samme. Nüüd on neil katelokid täis ega kolise enam, pehmelt astuvad poisid oma kirsasaabaste kummitaldadega, kuid nende jutt kostab siia kätte ja me ajame kõrvad kikki. Üks hääl pobiseb midagi ebamääraselt — vist Lukjanov, siis kuuldub kõrvu teine, valjem — eks see ole muidugi Zadorožnõi, ja äkitselt lõkerdatakse heledat, avalat tütarlapsenaeru. Krivjonokist käib nagu võpatus läbi, põnevil, valvsa ootusega jääb ta pimedusse vahtima ega tee ühtki liigutust.

«Söömaaeg tuleb,» sõnab Zoltõhh oma tavalise tuhmi häälega, aga hoopis elavamalt kui muidu. «Nõh, venita present laiali! No mis sa kükitad! Ei kuule või?» põrgib ta Krivjonokiga ja tõmbab taskust suure puupeaga noa. Selle noaga lõikab vanemseersant meile alati leiba, avab konservikarpe ja lõhub suhkrut — nagu suure perekonna pea.

Senikaua kui Krivjonok päeva jooksul äramääritud ja tolmunud presenti puhtaks raputab, jõuavad need kolm pärale. Zadorožnõi lõõbib lustakalt millegi üle, ilmselt on see määratud Ljusja jaoks, ja viimane naerab vaikselt oma peenikese häälega.

«Plats klaariks!» hüüab poiss naljatamisi, ilmudes tulepositsioonile nagu tume vari. «Lusikad — rihmalt, kaardiväelased!»

«Tere õhtust siis,» ütleb meile nõnda ilusalt kõlav ja meeldiv tütarlapsehääl, mis on ju siin üpris ebatavaline. Vastame ebakõlalise koorina: «Terit!» «Tere õhtust!»

«Täis värk! Õhtu mis mühab!» viskab Zadorožnõi lõmpsivalt. Ta paneb pudru- ja teekatelokid maha, Lukjanov võtab kaenlast leivapätsi ning asetab puldanile, mille Kriv-jonok on laiali tõmmanud. Meie aga ei tunnegi enam, et nälg näpistab, — meie ei tea, kuidas seda päev läbi oodatud külalist vastu võtta, kuidas tema vastu olla. Hea seegi, et' ta meie palumist ootama ei jää. Tunneb ta ju ennast siin meie seas nagu kodus — kõigepealt astub Zoltõhhi juurde, laskub põlvili ja teeb lahti oma tüseda sani-taarpauna.
«Siin on salv,» räägib ta komandörile. «Meil ei olnud,
20
palusin siis kedagi, et tooks medsanpatist. Kolm korda päevas peale määrida.   Ja veel side, kena,   uus, ümber siduda.»
«Noh, aituma. Aga või teda vähe vititud ... »
Zoltõhhil on hea meel, et tema eest muret peetakse, ta nohistab rahulolevalt ninaga ja topib salvi taskusse. Tal on jala peal sammaspool, mis komandörile palava ilmaga õige kibedat vaeva teeb ja mida Ljusja juba ei tea mitmendat nädalat pidevalt tohterdab.
«Eelmised olid moepärast. Aga see on midagi muud. See on uus salv,» hajutab Ljusja teise kahtlusi. «Ainult et ärge unustage — määrida kolm korda päevas... Ah jah, oleksin unustanud: neljapäeval on arstlik komisjon. Nii et mine tea, saate veel puhkustki.»
«Ohoo!» ei jõua Ljoška suud pidada. «Oleks küll kihvt lugu! Kubanimaale! Darja Jemeljanovna manu. At sa tont!»
«Ääh, sind kah!... Vara veel hirnuda. Saab näha,» räägib Zoltõhh ja asub leiva kallale.
Arglikult nihkub Ljusja juurde Popov, nagu oleks see mõni ülemus.
«Seltsimees Lusja. Palju-palju palve tahan,» ütleb ta ja vaikib.
«Mis on, Popov? Ütle!»
«Naine palju-palju ei saada kiri.   Miks ei saada, ei tea Popov. Tarvis, staap dokument kirjuta. Paber pitsat löö.»
«Ah järelepärimine saata?» taipab Ljusja.
«Jah, jah, järelepärimine... »
«Hea küll. Ma räägin homme staabis. Ainult ütle oma aadress.»
Popov kratsib kukalt ja ohkab. «Jakutiia. Oimjakon rajoon... »
«Ju ta kardab, et naine samaani juurde plagas ... Sel ajal kui ise siin maisi pistab,» viskab Ljoška.
Ljusja noomib teda haavunult:
«Ah, mis see'nd olgu, Zadorožnõi! Aina naljad ja naljad. Kas tõsiselt ei saa?»
«Naine mitte käi šamaan. Samaan ei mitte Jakutiia,» ütleb Popov tõsiselt, pannes sõnas «Jakuutia» rõhu i-le.
«Ei maksa teda kuulata, Popov. Küll ma homme ära teen,» lubab Ljusja puhtsüdamlikult, tõmmates oma pauna kinni.
«Noh, astu siis ligemale ja võta meiega söögipoolist,» kutsub komandör Ljusjat. See aga hüppab maast üles.
21
«Ei, ei. Sööge teie. Ma juba ... »
Ta kinnitab pauna puusale ja äkitselt tunnen ääretut pettumust, et nüüdsama ta minema lähebki, jäävad üksnes minu mõtted, mu pikk ootus, millal ükskord tuleb järgmine õhtu. Ljusjal on rutt ja kähku viib ta oma toimetamised lõpule.
«Kuidas siis teil, Lukjanov, akrihiiniga on, te olete ikka veel haige? Olete akrihiini võtnud?»
«Maksimaalselt kahe korra jaoks on veel,» vastab Lukjanov tasakesi, kuid märgatava väärikustundega.
«Sellest on vähe. Sähke, siin on veel natuke. Ainult et õigetel aegadel sisse võtta. Muidu mõned sülitavad välja ... »

«Tohoh! Nii kenade kätega antud, ja sülitavad välja ...!» teeb Ljoška näo, nagu imestaks. «Minule ei hakka koolera kah peale! Muidu pistaksin terve kilo seda kihvti kinni, kui sinu käed seda annavad, Sinisilmake. Jumala tõsi! Või rabagu mind välk! Ainult et köömehaaval, pisikese sõrme otsast.»
«Küll aga olete vigurivänt, Zadorožnõi! Naljahammas!» naerab Ljusja.
Vahepeal on Zoltohh kuus ühesugust sõduriportsjonit puldani peale ladunud ja nähes, et me nende võtmisega viivitame, põrrab omal moel:
«No mis te ootate? Saia või? Noh, laske käia, eluga!»
Ei, piinlik on meil sellele tütarlapsele oma nägalust näidata, me viivitame veel, ainult Zadorožnõi, nagu polekski kedagi võõrast juures, asutab end maa peale istuma, jalad türklase kombe! kõnksus. Oma laia käevig-laga kahmab ta leivakäänaka ja kaksab läbematult selle küljest suure suutäie.
«Pole siin vahtida midagi — puder on jahtunud. Läheb lahti, kaardiväelased! Olge head, Sinisilmake, minu kõrval on plats, hakkame nii-öelda seltsis sööma ja nõnda edasi,» kõnetab ta tüdrukut linnavurle kergusega. Ljusja katsub temast mööda pääseda.
«Ei. Sööge teie, mul on asja veel teise meeskonda, Skvo-rõševi juurde.»
«Kui sind pole? Ilma pealgi mitte!» krahmab Ljoška püsti ja suleb tal tee. Poiss ajab oma pikad käed laiali ja hoiab pisut jõhkralt tüdrukut kinni. «Ainult proovi võtta. Nooh, üks lusikatäiski... »
Ljusjal vist pole põrmugi söögitahtmist, aga katsu seda
22
Ljoškat kallalt ära saada. Krivjonok istub liikumatult rinnatisel ja mulle tundub, et ta aina pureb pimedas huuli, vaadates, kuidas Ljoška käsi harali hoiab. Ka minul on seda vaadates millegipärast üpris näru tunne ja nüüd tahan hirmsasti, et tüdruk Ljoškat ei kuulaks ja ära läheks. Tema lahkumine teeks meele nukraks nagu ikka, aga see Zadorožnõi kleebib ju nii külge, et lausa talumatu. Kuid Ljusja ei lähe siiski, poiss võtab õrnalt, aga kindlalt ta ahtakeste õlgade ümbert kinni ja juhib ta oma platsile pul-dani ääres. Mulle paistab, nagu katsuks Ljusja ta häbematuid, aplaid käsi maha raputada, tahan juba hüüda: «Käed ära, kaabakas!», ent korraga istub Ljusja kuulekana kergelt tema kõrvale. Ljoška särab, ta on oma tahtmist saanud. Magusalt lipitsev hääl muutub jõhkraks, kui ta hüüab meie poole:
«Hõi, Krivjonok! Oota söömisega — lusikas siia!»
«Käi kuradile!» turtsatab Krivjonok ja sirutab istudes jalgu, mina aga tõmban mingi arutu õhinaga saapasäärest lusika ja õiendan Ljusja poole. Ainult et Ljusja kätte ta ei jõua — Zadorožnõi rapsab ta mul pihust ja teenistus-valmi pealetükkivusega annab tütarlapsele oma lusika.
«Ma siis teen ainult suu seks,» ütleb Ljusja naerdes, kuid talle see vist meeldib. «Kui te kord juba nõnda lahked olete... »
«Meie? Ooh! Meie söödaksime isegi Rumeenia kuningale maisi sisse! Lakuks sõrmed kah puhtaks!» kehkleb Zado-. rožnõi enesekindlalt. Ljusja naerab tasakesi ja kaapab lusikaga putru. Mõnd aega ei lausuta sõnagi, ainult kraabitakse katelokkides, siis teeb Zoltõhh juttu:
«Ega pudrul vist süüd olegi — läheb alla küll... Noh, mida teil tagalas need tohtrid ka räägivad?» küsib ta tütarlapselt. «Kas meid leivaraiskajaid ka varsti pealetungile saadetakse? Muidu paneme siin kõik Moldaavia maisi nahka.»
«Jutt või asi! Ons meil tuld taga? Ei olene see maisist,» ütleb Zadorožnõi. Aga Zoltõhh ei kannata, kui talle vastu haugutakse.
«Äh, vähe küll, mis su pea jagab! Ei olene! Nõh, Lukjanov, ütle, kas pealetung oleneb leivakotist!»
«Kindlasti oleneb,» hakkab Lukjanov vaikselt rääkima. «Toit on ökonoomiline faktor, üks element kõigist liikumapanevatest jõududest sõjas ... »
Ljusja kuulab juttu pealt, võtab Ljoška katelokist mõned

lusikatäied putru, siis aga pöörab pilgu teisale ja silmab meid kahte rinnatisel.
«Kuhu see kõlbab: mina söön, aga poisid istuvad tühja kõhuga ... »
«Loe see midagi, ei nad kärva. Külalisel on eestkäsi. läis värk!»
«Meie ei taha,» kinnitan mina õhinal. Krivjonoki suu aga jääb nüüdki lukku ja Ljusja ähvardab mind näpuga:
«Ahaa, küll ma tean — kokku räägitud! Isegi teie olete luiskama hakanud, Laznjak! Ei uskunud.»
«Mis te ometi räägite?» ütlen kuidagi võõra, poisikeseliku häälega. «Meie ju ... »
Ent juba silmitseb Ljusja norutavat Krivjonokit.
«Mispärast siis minu rüütel täna nii mossis on? Ehk ei tule ikka veel kirja? Haiglast?» nokib Ljusja. Poiss niheleb rinnatisel ja viskab karedalt:
«Või sinul sellega pistmist?»
«Ah, ära pahanda, Pavlik, ma tegin ju nalja. Sa oled hea poiss,» ütleb Ljusja tõsinedes.
Krivjonok mühatab midagi. Ta süütab suitsu, vist sellepärast, et kuidagi üle saada oma erutusest, mida tütarlapse tähelepanu tekitas. Praegusel ajal küll suitsetada ei tohi, pealegi nii avalikult, aga vististi on see poisil meelest lennanud ja ta tõmbab oma plotski heledalt hõõgvele.
«Nõh, ettevaatlikumalt seal!» hõikab Zoltõhh talle karmilt. «Nagu leivaahi!»
«Hakkame sööma,» ütlen Krivjonokile. Ta ei vasta, ta vaikib, ja mina ei käi peale, sest mõistan, mis möll tema südames on. Kuid ega minulgi kergem ole.
«Säh sulle rõõmu!» mõtlen. «Säh sulle ootust-lootust, ja nüüd katsu kannatada.»
Jälle tunnen Ljusja tumedale kogule vaadates valuvahku ja tuska. Kuid Zadorožnõid ma lausa vihkan ega suuda taibata, et tüdruk ometi ei märka, kuidas ta jultunult ennast külge kleebib, ei pane tähele, kui toored on ta naljad, ja suhtub temasse nõnda, nagu oleks Ljoška meist kõige etem poiss. Mul tekib isegi selline mulje, et Ljusjale meeldibki sedasi tema kõrval istuda ja helpida.
«Noh, asjad kombes! Õhtust söödud — annaks jumal, et saaksime hommikustki,» räägib Zoltõhh vurre pühkides ja sirutab käe teise kateloki järele. «Teevett veel rüüpida, ja siis suitsud ette... »
Aga teevesi jääb rüüpimata.   Ta ei jõua katelokki suu

juurdegi tõsta, kui äkitselt ülal läheb meile arusaamatul kombel lahti kiunuv ulgumine:
Pi-u-u... Pi-u-u...   Pi-u-u-u-u-uü!
Tr-rahh! Tr-rahh! Tr-rahh! kärgatab pimedas meie ümber. Kuumad pahvakud löövad selga, vastu silmi, meid tuisa-takse üle peenikese mullaga. Lähedal sähvatab leek, hetkeks eralduvad pimedusest ehmunud tummad näod, silmad lööb pimedaks. Ja jälle vingub ülal: Pi-u-u... Pi-u-u-u!!!
«Pikali!» karjub Zoltõhh vihaselt. «Kaevikusse!!!»
Poisid kargavad kummargil üles, ma veeretan end rinnatisest alla ja kukun ühes teistega mustavasse kaeviku-pimedusse. Keegi langeb minu peale, lüües mulle valusasti kontsadega selga. Üks kord, teine kord, kolmas kord põrub ja vappub maa meie all, padinal sajab mullatükke meile pähe ja kummargil selgadele, ent järsku on kõik vakka.
«Koerad!» sõnab pinevas vaikuses Zoltõhh. Ta hakkab pimeduses ennast robinal püsti ajama.
«Nägid ära või särutasid niisama? ... »
Teisedki hakkavad end pärast komandöri liigutama. Nähtavasti pole keegi viga saanud.
«Oi issake! Küll oli mul kole hirm,» kõlab äkki päris minu kõrvalt Ljusja hääl. Ma võpatan — eks olnud ju hetk tagasi tema soe, nõtke ja pisut värisev keha vastu minu selga surutud,

Hakkab kummaliselt piinlik, ma pöördun ümber, rüüstan seljaga kaeviku seinast mulda maha ja teen tüdruku jaoks ruumi.
Me kõik tõuseme kaevikus püsti ja hakkame Zoltõhhi kannul maa peale ronima. Puldani juures aga istub Ljoška, nagu poleks midagi juhtunud, ja vehib katelokist viimaseid lusikatäisi.
«Nah, päkad aina välkusid!» naljatab ta pilkega segi. «Kärts ja põmm, ja juba kraavi. Kah sõjamehed!»
Talle ei vasta keegi. Zoltõhh seisab ja kuulatab ärevat vaikust. Eespool küngastiku kohal noolib taevasse rakett, täna esimene; ta pillab tuliseid tähne, siis süttib, võbeleb kauge virava tulukesena ja kustub.
«Aga sinul ei maksa ülearu jampsida,» ütleb Zoltõhh. «"Passi peale, et kord veel haprasti ei lähe. Naljad saavad naljatatud.»
«Häh! Jutt või asi! Kaks korda inimene ei sure, ühest ei pääse. Mis minul, tead!... »
Poisid võtavad uuesti puldani ääres istet, heites umbusklikke pilke mustendava küngastiku poole, Ljusja aga vist

ei ole ehmatusest veel toibunud ja seisab kaeviku sissekäigu vahel.
«Oi, kas te tõesti ei karda?» küsib ta Zadorožnõilt pitsitatud häälel.
«Ei tea mida? Polnud kaht mõtetki.»
«Julge! Olen kade julgetele,» ütleb Ljusja ja ohkab. «Aga mina pole ikka veel ära harjunud. Valu saadud küll, aga ikka on kole. Memm ikka memm... »
Ja siis juhtun vaatama Krivjonoki poole — tähelepandamatuna ja jonnakalt vaikides istub ta oma endisel kohal rinnatise veerel. Ehkki häbenen pisut tütarlapse juuresolekul nii nagal olla, võtan puldanilt tüki leiba. Putru enam pole — meie katelok vedeleb maas kummuli.
Samal ajal teeb Zadorožnõi mõnuga toidule otsa peale, upitab end täies pikkuses püsti, ringutab, tundes noortes tugevates liikmetes kasutult seisvat jõudu, ja räägib jälle Ljusjale:
«Julgust, näitsik! Meiega oled ikka mäel! Lähme, ma viin sind teise meeskonna juurde.»
«Ei, aitäh, küll ma ise,» vastab Ljusja ja astub lõpuks tulepositsioonilt ära. «Kuhu mu paun ometi sai? Ei mäleta, kuhu viskasin ... »
«Siin. Minu käes,» ütleb Krivjonok kuidagi kähinal oma esimesed sõnad. Ljoška kahmab temalt pauna ja ulatab Ljusjale. Viimane seab selle õlale ja läheb tulepositsiooni ümbert läbi, et saada teise pataljoni viivale teerajale. Ta kõrval astub Zadorožnõi.
«Aitäh õhtueine eest, velled. Nägemiseni.»
«Auhviiderseen!» hõikab Zadorožnõi meile poisikeselikult.
«Tule teinekord jälle,» ütleb Zoltõhh Ljusjale. «Ära meid unusta.»
«Naljavennad! Kuidas saaksin teid unustada? Teie ju olete minu head poisid,» kõlab ta mahe hääl juba kaugemalt ja minul kisub süda kokku. Krivjonok keerab end kummuli, ta rinnust tungib raske ohe nagu ägamine.

5

On vist kesköö, kui tõuseb kuu.
Ta poeb nagu kogemata silmapiiri tagant välja ja hakkab laisalt veerema piki helendava juunitaeva randa, nihkudes järjest kõrgemale. Taevas enam pimedamaks ei

lähegi, kuni hommikuni hõõgab temas mingit ähmjat valgust, mis läänekaares tõmbub sinkjalt hämaraks ja Mas võtab roheka varjundi. Lämmi lõunatuul kannab meie kõrvu ebamääraseid kahinaid, salapäraseid ohkeid, mis on nagu inimese suust, ähmast kauget mürinat — kuskil vist möirgavad tankid või turtsuvad autod mäkke tõustes. Kaugel, arvatavasti sealpool Pruti

jõge, lendab taevasse tillukeste rohekate täpikeste rivi — antakse valang tras-seerivaid kuule. Tõusnud ühe kohani taevas, kustuvad nad üksteise järel, otsekui kaoksid mingi nähtamatu pilve-rünga taha.

Me kuulame neid häälitsusi, istudes säbarikuna puldani ääres, mis on liiva täis tuisatud ja mille peale pole jäänud suutäitki söögipoolist. Zoltõhh on külili visanud ja tõmbab peopesast suitsu. Tema kõrval istub Popov. Üsna lähedal peseb Lukjanov ülejäänud teeveega meie musti katelokke (täna on tema kord). Ljoška, kes on lühikeselt ärasaatmis-otsalt tagasi, aeleb mõnuga maa peal, nohiseb ja ägiseb noore jõu ületküllusest ning mingist sisemisest rahulolust. Ainuke, kes teiste juurde ei tule ja vaikides kaugemal istub, on Krivjonok.

«Kus ikka maru olemine sõjas, kas pole?» küsib Zoltõhh söönud inimese rahuloleva tooniga.

«Maru olemine! Meil Kubanimaal käib praegu sihuke vihtumine, et lase aga olla. Ühest koidust teiseni sai stepis oldud. Lõhu tööd, nii et higi nõretab, siin aga poonuta .. . Maga .. . Söögid söödud, ja kere vinklisse. Sedasi unub sõdimine hoopis ära. Mis sa arvad, Laznjak? Kaua sa hospidalis vedelesid?»

«Üheksast kuust kolm päeva puudu.»

«Siis vist said kõva kärtsaka? Jalga või?»

«Reide,» vastan mina.

«Ja-a-a,» venitab Zoltõhh ebamääraselt, mõtleb siis veidi ja lisab: «Aga muidu käigu ta põrgupõhja, see sõda ikka. Jaapani sõjas läks hauda mu vanaisa. Teises Saksa sõjas mu isa. Jaapanlased seal Halkin Goli all. ..»

«Oige on Halhin Goli,» parandab Ljoška.

«Olgu, Halhin Goli all. .. Nojah, seal tehti vennast Stjop-kast sant. Tuli tagasi, pole teist kätt, pole teist silma. Nüüd — mina. Õige ta on, nüüd ep jää enam midagi üle. Nüüd on tarvis. Aga ikkagi mõtled, et kas tõesti ka minu lapsed peavad ilma isata üles kasvama.»

Ljoška kargab jalule, vististi on tal midagi huvitavat pähe tulnud.

27

«Kuule! Sa, jah, ajad, et sõda ja sõda. Aga mõtle selle peale, kes sa enne sõda olid! Nah, kes? Lihtkolhoosnik! Väänasid härgadel sabasid! Sõtkusid paljajalu põletus-sõnnikut! õige?»

«Nõh, mis see siia puutub?» küsib Zoltõhh valvsalt.

«Ikka puutub. Sa ei maksnud küünemustagi. Aga nüüd? Mõtle, kelleks sõda sind teinud on! Vanemseersandiks. Suurtükikomandöriks. Isamaasõja ordeni ja kolme «Vapruse eest» medali kavaleriks. Partei liikmeks .. .»

«No kus ikka ütles!» imestab Zoltõhh pilkavalt. «Kavaleriks! Aga'kas sa tead, et minu isal oli rohkem riste kui minul medaleid? Mis kasu sellest oli? Arvad, et see oleks asja muutnud? Äh, kavaleriks!» ütleb Zoltõhh vihasell niheldes.

«Jutt või asi!» heidab Ljoška vastu ja veab end uuesti rohu peale sirgu. «Mina räägin tõtt!»

«Tõtt! Kõik medalid annaksin ära — saaks ainult lapsi kantseldama. Näh, ei lõpe sõda enne uut aastat, ja minu vanem poiss Dmitri ongi läinud. Kutseealine. Poiss kaheksateist aastat vana. Pannakse paika, satub jalaväkke, ja mis sa arvad? Nooruke ja loll, tehakse juba esimeses-teises lahingus külmaks. Ilma et elanud oleks või ilma näinud. Tema räägib medalitest! Sinul on hea — poissmees, kus kõht', seal kodu, kus õhtu, seal öömaja. Aga minul — neli tükki kodus, ja veel pabulad!»

Ljoška vaikib. Komandör ohkab, ta lahe tuju on rikutud.

«Ainult setupalju rõõmu ongi, kui mõtlema hakkad, et see sõda jääb küll viimaseks. Teeme ta läbi, ja mutt. Teist niisugust enam ei tule. Ei tohi tulla. Ise ma olen kõigeks valmis. Aga et oleks tagumine kord. Et lastel nägemata jääks.»

«Ah tühja, las sõdivad,» vaidleb Zadorožnõi talle vastu, kas naljatamisi või tõsiselt, ei saa aru. «Saavad targemaks. Sõda on nagu akadeemia.»

«Akadeemia! Mis sa mögad! Eks tee ennem see akadeemia läbi, ja siis pruugi suud!»

«Jutt või asi! Poisid sõdivad ju. Ja isegi plikad. Näiteks Ljuska. Mille poolest ta viletsam õn?»
«Noh, ja mis sellest? Arvad, et see peabki nõnda olema? Või temal, tüdruklapsel, kerge on sihukeste... jõõbakate hulgas nagu sina!»
«Mis siis on?»
«Midagi ei ole! Õige, Ljusja on hea tüdruk,» räägib

Zoltõhh. «Saaks sõda läbi, ja andku jumal talle õnne. Ta on seda väärt... »
Me kõik soovime vaikides sedasama (ei ütle ju keegi meist sõnakest Ljusja vastu), Zoltõhh tõmbab suitsu, roosa täpp ta peos lööb hõõgvele ja kustub siis.
«Hüva maa peal kasvanud. Hüval ajal. Arvake mida arvate, aga kõik on maast. Ka inimene. Missugune on maa, selline ka inimene. Saksamaal on jõle maa. See kasvatab vist ainult kärbseseeni ja kõiksugu tatikaid. Ja fašiste ka. Maa on seesama mis elugi. Kui elu noorest peast kõvasti läbi äestab, tuleb inimene. Kui ära pillitab, ep tule ka inimest.»»
«Nah, nüüd sa lähed küll omadega metsa,» ütleb Ljoška pikali olles. «Mõni jutt või asi! Mis siin maa või kärbseseentega tegu ... Eks see Ljuska sehkenda sinu ümber, sellepärast sa nii kangesti tema eest seisadki.» ·
«Sehkendab!» kargab Zoltõhhil hing täis. «Pea sul putru täis! Sehkendab! Sa ei tunne teda küüneväärtki. Aga mina tunnen. Kustpeale ta sehkendajaks hakkas? Polnud tal seda vereski. Isa oli tal nii kange mees, et hoia alt! Vägilane-! Tegi meil Kubanimaal revolutsiooni. Kaheksateist korda sai haavata. Läks noorelt hauda. Tüdruk jälle kasvas võõraste inimeste hoolel. Arvad, et see magusasti mekkis? Arvad, et läks nagu nohu? See tegigi teda nii.. . tõearmastajaks.»
Kuid Zadorožnõi ei jäta ikka veel.
«Tegi tookord kindrali ees sind küll õigeks, aga või ta siis veel tõearmastaja.»
«No muidugi, tegi jah mind õigeks. Ja päästis ära. ' Poleks teda olnud, olekski maha tõmmatud, asja ees, teist taga. Totter lugu, aga lihtne. Oleks ära kõksatud, ja asi tahe. Või pole kindraliteni seas turakaid? Aga hing jäi mul sisse.»
Ma tean — poisid on mulle sellest rääkinud, juhtumist polegi väga palju aega möödas. Kohal, kus Bugi jõest üle mindi, tekkis hiiglama segadus. Sakslased pressisid peale, me*ie jalavägi ja suurtükimehed aga polnud veel jõudnud platsdarmil kaevuda ning valgusid tagasi. Ja sigis siis tont teab. kust sinna keegi kisakõrist kindral. Ta peatas jõe kaldal meie meeskonna, käskis Zoltõhhil kahuri hakkama panna ja lasta kõigi pihta, kes sinna kalda poole jooksid, olgu omad või sakslased. Poisid panid kahuri paigale, aga Zoltõhhil polnud südant tulekäsklust anda, ja

ega teistelgi käsi tõusnud, et kahurit sihukese asja jaoks laadida. Seisid siis pealegi, ülepääs aga lausa kubises meestest. Tekkis ummistus. Siis kihutab too kindral villisega uuesti sinna, kisub vanemseersandilt pagunid maha, automaaturid võtavad mehe kinni ja veavad järsu perve alla.
Poisid olid nagu puuga pähe löödud, ei teadnud, mida asjast arvata. Pataljonikomandör Perebeštšikov läks näost valgeks kui lubi ja puges kuskile küljelipaisatud auto taha. Ka suurtükiväe ülem kihutas sinna, aga niipea kui silmas kindrali papaahat, sokutas end hädaohu eest kuskile kaugemale. Asi kiskus sinnapoole, et Zoltõhhi elule tehakse lõpp kõige totramatel asjaoludel.
Kuid siis sööstis märatseva kindrali juurde Ljusja. Ta jõudis kindrali villisele järele ja peatas selle ülepääsul — siit kaldalt poisid ei kuulnud, mida nad teineteisele karjusid, kuid äkitselt hüppas villisest välja adjutant ja pani pervejärsaku sihis jooksma, Ljusja tema kannul, ja seal kiskusid nad Zoltõhhi otse automaaditorude eest ära.

«Jaa! Ei tulnud appi pataljonikomandör, ei ükski kange poiss. Aga tüdruk päästis ära. Näete, mis teeb omakandi inimene!» ütleb Zoltõhh uhkelt.
Kuu sujub taevas vähehaaval edasi, äratambitud mulla peal nihkuvad meie lühikesed varjud. Lõhnab rohi ja kaevatud muld, ilm on unine, niiskub kastest.
«Sihuke asi ei unune, sihuke asi jääb kauaks meelde. Hauani,» jätkab Zoltõhh tõsiselt.
«Nojah, aga meiegi päästsime kord tema elu. Siin ehk kõik ei tea. Kes nooremad, neid seal polnud. Pole kuulnud. Kes sest korrast järel ongi?» küsib komandör ja vaatab meid järjepannu üle. «Popov — üks, nojah, Krivjonok. Teised on uued.
Ükskord õhtu eel paisati meid tiivale,» hakkab Zoltõhh rääkima, venitades viimast mahvi ja tallates suitsuotsa surnuks. «Sattusime kirsiaeda, ma istusin parajasti maha ja mähkisin jalarätte uuesti. Poisid kaevavad kaevikut. Pori, kummagi saapa küljes pool puuda. Äkki üks soldati-nokk tuleb joostes, et nii ja naa. Sakslased piiranud sisse talu, kus olla haavatud. Olla seal kakskümmend meest ja üks tüdruk. Lahing käib, tulge appi. Talu aga, nätsa, kilomeeter eemal ja üle sellegi. Kuuleme, et ragin käib. Aga kus ta ei käi — kõik kohad kärinat täis. Jätsime kaevamise sinnapaika, viskasime labidad kus seda ja teist, automaadid kätte ja — ajama. Aga Popov lõi mürsu rauda
30
ja särutas. Ihuüksi, teate, aga kenasti särutas teine ~ meie jooksime ja rõõmustasime.»
«Pauk siia lase, pauk sinna lase. Maja mitte lase,» kostab pimedast Popovi rahulolev naer.
«Jajah, see oli küll osavasti tehtud. Oma tund aega võttis, enne kui sinna kinguseljale saime, aga Popov ei lasknud sakslasi edasi. Savi oli selle osmiku seintelt puha alla põrutatud, aga omad jäid puutumata. Jooksime sinna, andsime tiivalt löögi, tegime sakslastele tuule alla, ja siis majja. Oli seal jalaväelasi, oli sapööre, ja näeme, et ka Ljusja, jalast haavatud. Kõik sai sealt ära tassitud, nagu keegi tule alt läbi pääses. Krivjonok oli see, kes Ljusja välja tõi. Tüdruk hakkas tal kaela ümbert kinni ja nõndaviisi lohi staski poiss ta üle lageda. Sakslane aga suges miinipildujast, arvasin juba, et ega kumbki pääse. Aga läks täkkesse. Ainult et minul oli nädal otsa kõhe — arvasin, et, noh, kui pataljonikomandör mürske üle lugema tuleb. Kümmekond neid jäigi. Popov pani ka soomust-läbistavad mürsud hakkama. Hea seegi, et tankid tookord mujale läksid . . . Oli madinat!.. .»
«Oli madinat, täis värk!» tõendab Ljoška takka ja meie leebiv, mõtlik öine meeleolu on korraga hoolimatult rikutud. «Minul oli kah üks mehka madin! Haigemajas. Plika, ja nagu täitsa oma kohe. Rohkemgi veel. Ikka kärts lugu... »
Ja mahlakate väljendustega hakkab ta meile kirjeldama «lugu», mis juhtunud Poltaavas, kus temaga hakanud sehvti tegema õde «nagu maasikas» ja kuidas see sokutanud talle erariided ja kuidas ta ümberriietatult tema poole linna läinud ja mis siis veel puha juhtunud. Me kuulame vaikides. Need Ljoška seiklused on ju huvitavad küll, aga ühtaegu ka kuidagi vastikuvõitu, nii et ei tahaks uskuda, vaid jutule lõpu teha, ütelda: «Mis sa jamad! Lori puha!» Kuid keegi talle midagi ei ütle, kõik kuulavad salajase uudishimuga ta loo ära.
Kui ta vaikib, tõuseb Zoltõhh põlvedele ja hakkab ainiti vaatama mustavate küngaste poole. «Kas te ei märka — millegipärast on fritsud vait nagu hiired?» ütleb ta. «Isegi rakette ei lase. Ehk käib neil vahetus või mis see on? ... »
Aga kes teab, mis seal sakslastel käimas on. Seda küll, tõepoolest, täna nad rakettidega ei valgusta, ja see tundub
31
arusaamatu, mõistatuslik, teeb meid pisut rahutuks. Siiani on küll kõik vaikne, ei tahaks midagi halba arvata.
Eemalt jalaväe kaevikute poolt vist tuleb keegi. Öises kuuvalge-hämus paistab, et see on inimene, aga kes, seda silm veel ei seleta. Ainult et ta jõuab ikka lähemale ja suundub meie poole. Vist on seal isegi kaks inimest ja nad ei tule mitte teerada mööda, kus kõik teised käivad, vaid otse üle põllumaa. Veel pisut aega, ja me näeme kaht meest, kel kiivrid peas, ja

kuuleme tuttavat häält, mille peale Ljoška kohe vait jääb ja kõigil huvi ta kiidujuttude vastu kaob.

«Noh, kuidas lood on, suurtükimehed?» kostab pimedusest meie pataljoni komandöri kapten Trotski häälest-ära bariton. «Magate nagu üks mees?»

«Ei mitte, seltsimees kapten,» vastab Zoltõhh ja tõuseb tema vastuvõtmiseks väärikalt püsti. Meie istume kus ennegi, ainult sihime nüüd pataljonikomandöri poole vaadata ja kikitame kõrvu, sest on ju teada, et kapten ilmaaegu ei tule. Ja nii ongi: Trotski jõuab ringpositsioonini ja küsib Zoltõhhilt ajutiselt tagasihoitud vihaga:

«Miks ei ole valvurit?»

«Meie ju oleme kõik siin. Keegi ei maga, seltsimees kapten,» seletab meie komandör. Aga tema seletus ja iseäranis sõnad «seltsimees kapten» kolavad nagu vabandamine.

«Haa, kõik siin! Aga kes teostab vastase vaatlust?»

«Eks me kõik vaatle. .. »

«Hm!... »

Ta läheb piki kaevikut edasi ja möödub meist sõna lausumata. Tema kõrval astub põntsuval sammul vaikiv Zol-tõhh ja kõige taga longib käskjalg, automaat üle rinna. Kahuri juures jääb Trotski seisma, paistab midagi mõtlevat ja küsib Zoltõhhilt:

«Kaua te siin olete olnud, sellel tulepositsioonil?»

Zoltõhh tammub jalalt jalale ja teatab kaalutud toonil:

«Sellel tulepositsioonil? Sellel oleme olnud, seltsimees kapten, vist kümnendast või kaheteistkümnendast peale, nii et neli päeva ... »

«Ja nelja päevaga, vanemseersant, ei ole te kahuri jaoks peidikut valmis saanud?»

«Oleksime küll, miks... »

«Miks ta siis kaevamata on?»

«Keegi ei käskinud ju. Mõtlesime, et paigutatakse veel

32

kuskile mujale. Kogu aeg ju muudkui üks siia-sinna paigutamine ja väntsutamine.»

«Väntsutamineb osatab kapten tigedalt. «Nemad mõtlesid! Või olete esimest päeva sõjas?»

Zoltõhh vaikib. Trotski astub talle peaaegu rinnaga vastu.

«Mõtelge vähem mul. Sõdurid olete. Las kindralid mõtlevad,» kähvab Trotski allasurutud vihaga. «Homme hävi-tate kuulipilduja, sealt, selle suurekaliibrilise,» torgib ta näpuga pimedusse. «Kümme mürsku ja kümme minutit teile selle jaoks.»

«Siit?» küsib Zoltõhh.

«Siit. Kust siis mujalt?»

«Siit ei tohi, seltsimees kapten,» vaidleb suurtükikomandör vastu. «Siin saame pihta.»

«Kõik võib olla,» nõustub kapten, ja sellest, missuguse tooniga need sõnad öeldud on, tekib meil rinnus vastik külmavõdin. Tõuseme üksteise järel üles ja astume pataljonikomandöri ümber. «Kui te nagu kord ja kohus sisse ei kaevu, siis võib-olla saategi pihta.»

«Mismoodi siin peab kaevuma, kui blindaaži jaoks ühtki puujuppi pole!» vihastab Zoltõhh. «Seisku tatiga koos!»

«See on teie oma asi,» vastab kapten külmalt. «Otsige.»

«Ei, nõndaviisi ikka ei tohi,» ütleb Zoltõhh pärast lühikest mõtlemist. «Kahur läheb kus kurat ja meeskond takkaotsa. Mis see siis olgu, kas kinniselt positsioonilt ei saa või? Äh, haubitsamehed pole nädal otsa ühtki sutsu teinud, leivaraiskajad ... See on just nende ülesanne... »

Me kõik jääme sõnatuks, sest mõistame, mida meilt nõutakse; vaimusilma ette kerkib, mis võib homme juhtuda, ja meis tärkab soov, et Zoltõhh mingil moel ülesande enda kaelast ära veeretaks ja sokutaks kellelegi teisele. Kuid ilmselt ei ole Trotski selliseid komandöre, et võiks talle augu pähe rääkida või veenda oma kavatsusest loobuma; seda norijat me juba tunneme — polgu kolmest pataljonikomandörist on ta kõige järeleandmatum.

«Kas ülesanne on selge?» küsib ta Zoltõhhilt jahedal häälel. Aga meiegi komandör on mees omal kohal ja kui tal hing täis aetakse, võib ta ükskõik kellele hambaid näidata.
«Mis ülesanne?» hakkab ta ise pataljonikomandöri ründama. «Varem oleks pidanud selle andma, ta särutab sealt ju kolmandat päeva.   Sedamoodi jääb kuulipilduja
33
ikka alles, aga kahur lüüakse sodiks. Siin otse nina all ju! Tuleb ettevalmistused ära teha.»
«Tehke ära!»
«Jajah, tehke aga ära! Positsioon tuleb vahetada, kõvasti sisse kaevuda — pole see naljategu. Ühe ööga ei saa valmis ... »
«Niimoodi,» lõikab kapten vahele juba teistsuguse tooniga, kategooriliselt. «Me ei ole turul, seltsimees vanemseersant. Asjad hakkama panna ja valmisolekust ette kanda kell kolm null-null.»
Pataljonikomandör keerab ümber ja läheb otsesuunas kuskile pimedasse öhe, varjuna longib ta kannul vaikiv käskjalg. Zoltõhh seisab sõna lausumata paigal ja vahib neile arusaamatuses järele. Me tammume tema ümber ja vaikime samuti. Esimene, kes ennast talitseda ei suuda, on Zadorožnõi. Hilinenud vihaga süütab ta rohu sisse.
«Kurat võtku neid seal, neid komandöre! Mis viga blin-daažides istuda, aga eks katsu siin lasta! Tehakse sulle sihukest põrgut, et ühe päevaga kah laipu välja ei kaeva. .. »
«Peamine hädaoht on miinipildujad,» ohkab Lukjanov. «Veelahkmel on nende korrigeerimispunkt.»
Zoltõhh vaikib veel tükk aega ja vahib pimedusse. Pingutatult katsub ta milleski selgusele jõuda, ei tee kellestki välja, nagu ei kuulekski, mida poisid räägivad. Siis ronib ta vandudes kaevikusse, kobistab pool minutit seal pimedas, ja kui välja tuleb, on tal välitasku puusal ning automaat üle rinna.
«Olen kähku tagasi,» ütleb Zoltõhh. «Popov, jääd minu eest. Krivjonok, sammu marss!»
Sõdur mõtleb, tõuseb venides püsti, riputab automaadi kaela ja sammub komandörile järele.
«Läks suurtükiväe ülema juurde,» ütleb Ljoška. «Ehk keerab õnneks.»
Suurtükiväe ülem on Zoltõhhi vana tuttav, ta peab sellest suurtükikomandörist lugu ja arvestab tema kaebusi. Aga mine tea, kas Zoltõhhil õnnestub nüüd pataljonikomandöri käsku tühjaks teha ...
Nähtavasti on teisedki poisid ärevil, nad ei räägi midagi, istuvad rinnatise peale üksteise juurde nagu ikka, kui asjad on segased või hädaoht oodata. Vist isegi Ljoška Zadorožnõi hakkab mulle nüüd paistma üsna keskmise ja aitaja poisina; järsku on temast kaugesse olematusse taandunud
34
kõik halb, mis poole tunni eest minu elu mürgitas. Alateadvuses tunneme, et meie saatuse otsustab homne päev, ja homme võime loota üksnes iseenda jõule ning oma seltsimeestele.
«Egas temal midagi!» ütleb Zadorožnõi teravalt. «Tema muudkui loobib käske. Aga meid siin lüüakse mättasse. Nagu lollakaid!»
«Miks sa nõnda räägi — lollakaid?» annab Popov talle pimedast vastu. Kui Zoltõhh kohal on, ei tee ta päeva jooksul kordagi suud lahti, aga komandöri asendades on ta isegi väga terav iga sõna kuulma ja iga tegu tähele panema. «Meie ole jalaväe juures... Meie laskma pea!»
«Jutt või asi! Juures või mitte juures, aga hakkad sa kõike tegema, mis neil pähe tuleb, oled nädala ajaga mullatoidul. Aga Berliinini veel ilmatu larakas maad!»
«Miks mullatoidul? Tolk pea sees — ei ole mullatoidul. Pole tolk pea sees — mullatoidul!» räägib Popov veendumusega. Lukjanov tõmbab endale sineli ümber ja ohkab aeg-ajalt. Nüüd, kus komandöri ei ole, on tal pisut rohkem eluvaimu sees. Vaikselt ütleb ta, katsudes, et keegi juttu ei segaks:

«Tavaline konflikt: komandör käsib minna, sõdur aga' kardab, ja tekibki arvamus, et käsk ei ole õige. Ef olda endaohverdamiseks psühholoogiliselt ette valmistatud. Sellest siis kõik arusaamatused.»
Zadorožnõi arvamust aga ei muuda miski asi. Ta vaikib natuke aega, püüdes tabada Lukjanovi pisut ebaselget mõttekäiku, ja kähvab siis tigedalt:
«Häh, jutt või asi! Kui käsk on õige, tunnen oma soolikatest ära. Aga kui ei ole, ei tõesta sa seda mulle millegagi. Võid mögiseda mis tahes.»
«Mida siin tõestada?» kehitab Lukjanov õlgu. «Käske ei tõestata. Siin pole tähtis kellegi alibi, vaid on vaja tulemust.»
«Oih, kus ikka tarkpea väljas!» ei anna Zadorožnõi viha järele. «Tulemus! Mine ütle seda Trotskile. Ehk paneb sind komandöriks.»
Lukjanov on natuke aega vait, otsekui kaalutleks, kas sellele jõhkardile vastata maksabki, aga siis lausub rahulikult:
«Mis teiega ikka vaielda — asja sisust mööda!» «Sa halastus, kus kargas mul «sisu» väjja! Targutaja! Arvad, et mina sinust lollem olen? Arvad voi? Laku panni!

Mina, kas tead, pole küll instituute läbi teinud, aga vangis pole kah olnud. Pole sakslaste ees sõrgu püsti ajanud, ega ma sinu sorti ole!»
Me kõik hoiame hinge tagasi, pahameelega märgates, et kõnelus on ületanud heasoovlikkuse piiri ja et läheb riiuks. Aga Lukjanov istub liikumatult nagu ennegi, olles rahatud Ljoška jõhkrusest. Viimane arvab, et võit on tema, ja jääb lühikeseks ajaks vait. Sihukest asja ei saa ükskõikselt taluda.
«Kaabakas oled, Zadorožnõi,» ütlen lühidalt ja nii rahulikult kui jaksan.
Järsult pöördub Ljoška minu poole. «Mis otsast ma kaabakas olen? Mida ma valet rääkisin? Mida? Ise olete kaabakad!»
Ja siis hüppab talle peale Popov, nagu ikka ägedalt, aktsendiga:
«Miks nõnda räägi? Halb jutt räägi, Loška (nõnda kutsub ta Zadorožnõid alati, hääldades tema nime valesti), — Lukjanov õigus ütle, sina halb jutt ütle. Oled halb seltsimees.»
Zadorožnõi mühiseb vihast ja karjub:
«Kerige kõik kus kurat: halb, halb! Mida's veel — pean ma andeks paluma või? Eks vaatame, mis homme tuleb — halb või mitte halb.>
«Paha Loška! Halb Loška! Äh sind küll!» vangutab Popov pead. Zadorožnõi kargab rinnatiselt üles, eemaldub meist ja istub süngena ning tigedana kaugemal maha. Me vaikime, oleme hingepõhjas talle pahased, sest kas ühest murest küll ei ole — nüüd see riid kah veel. Ja kui me seal vaikides istume, kostab vaenlase käes oleva küngastiku tagant tumedat, otsekui maa-alust mürinat: kuskil kaugel vist käivitatakse tanki — ta põrrab natuke ja vaikib jälle, siis mõne aja pärast hakkab uuesti. Tahes-tahtmata kuulatavad poisid terasemalt, mõtted püüavad tungida pimedasse kaugusse ja tabada selle salapärase mürina tähendust.
«Laznjak!» hõikab Popov mulle. «Vaja valvur olla. Vaja kuula. Hästi kuula. Täna Hitler hea pole.»

6

Automaat rihmale visatud, longin tulepositsioonil siia-sjnna ja vahin vidujalt hämutavat ürrnbrust. Kuu nihkub aina kõrgemale ning ta ühest servast pisut lopergune ketas valgustab üsna hästi; taevalael pilguvad virajad tähekil-lukesed ja neid on praegugi harvikult. Kui teised ei maga, pole ju teab kui hull valvepostil olla jaa tähele panna, mis kuskil sünnib, pealegi kuuvalgel ööl nagu täna, kus ümbrus oma saja meetrini kätte paistab. Ent peatselt hakkab uue kohustuse raskus mu meeli ahistama ja kangesti tahaks nüüd õhtust veel sooja rinnatise peale teiste juurde istuda ning vaikida. Nüüd, kui seda räigust pole, hakkan alles 'taipama, kui

mõnus, kui hea oheks priipärast rohu peal lesida ja taevatähti vahtida, halbu aimusi eemale peletades mõlgutada muid mõtteid — möödaläinud elust, oma kaugest kodumaast, mille peale needsamad tähed põhjatust öötaevast niisama siravalt alla vaatav ad . ..
Nüüd pole enam kahtlust, et homme lähevad meie asjad täbaraks. Poisid on selle vaikse ja rahmliku nädalaga pisut lodevaks muutunud, rindeelu raskused nagu ära unustanud, ja nüüd on meeled ärevil. Eks minulgi ole pisut kõhe, pisut puperdab süda, ja mis seal imet — nii hea on ju, kui su ümber valitseb vaikus, kui sul ei t arvitse aina pinevil olla, meeles pidada ehk oodata kõige malvemat, mis sõjas juhtuda võib. Aga minu süda ei saaks niigi rahu.
Juba ammu huumab minus vaibumatu pakitsev valu, mille tõttu mu süda põleb meeleheites ja vihas, lämmatades täiesti mõistetava inimliku hirmu tundmisegi. Ma ei tea, mis see on — kas raev või vihkamine või ka rahuldamata kättemaksuhimu —, tunnen ainult seda, et ma elu-ilmaski rahu ei saa, kui ei rauge mu südant kõrvetav valu. Ja ma ei tahagi enam otsida, kus oleks kergem: ma pean raskustele vastu astuma ja kõik läbi t egema — lõpuni.
See kõik sai alguse ühest sompus sügishommikust siit kaugel mu isade maal — seal Vitebs.ki kandis oli pisike küla, mis õnnetuseks asus selle hirmsa rindetee ääres...
Tee oli päris tavaline, seesuguseid on maailmas tuhandeid: polnud ta liiga tasane ega ka lii ga sile, aga see-eest viis raudteejaama, mida sakslased ttol sügisel hakkasid oma bandiiditegude tarvis eriti kasulikuks pidama. Seal jaamas laadisid nad maha vaguneid ja platvorme, putitasid oma krusasid, transportööre ja soomusautosid ning

venisid rinde sihis. Aina pladises nukraid sügisvihmu ja vaenlase autorattad lõhkusid selle tee kaheks pikaks sügavaks roopaks...
Ühel pilkaspimedal septembriööl me neidsamu roopaid pidi sinna küda tulimegi — partisanisalga luurajad kuue-kesi.
Mis meil siin asja oli, seda teadis meie komandör Kolka Buinevitš, kes meid õige maja juurde viis. Senikaua kui ta seal omi asju õiendas, pidasime meie lauda taga ja aias rabiseva pihlapuu all vahti. Sakslasi vist külas ei olnud, aga õhtu eel läinud neid siit mööda teed terve pikk kolonn. Tuuline ja vilu oli, sügisene rõskus lõikas üdini. Küla magas. Kuid ikkagi leidusid mõned närukaelad, said haisu ninna, jooksid kaebama. Kui me hädaohtu märkasime, oli juba natuke hilja.
Parajasti hakkas valgeks minema. Me jooksime vastu tulistades läbi aedade ja siis mööda teed, me roomasime nendes roobastes, mis olid sügavad nagu haavad. Oma poolsada politseinikku ja sakslast oli meil kannul. Paljud neist pandi selle küla tänavaile sirakile. Aga saime valu meiegi. Rattaroopasse jäi Vasja Šumski, raskesti sai haavata Kolja Buinevitš, minulegi kihutati kuul reide. Poisid tassisid meid teest eemale künka otsa, kus jäime suure kivimüraka taha peitu. Arvasime juba, et sellest saab meie hauakivi. Kuid imelikul kombel ei hakanud vaenlased meid taga ajama, paugutasid veel natuke aega ja läksid külasse tagasi. Padruneid oli meil vähe ja paigast ei saanud kuidagi. Ümberringi laius lage väli, metsani oli hulk maad. Lamasime siis kivi varjul, oodates, mis nüüd tuleb.
Aga isegi meie kõigi surmasaamine poleks olnud nii jube kui see, mis tuli.
Lõuna paiku hakkasid sakslased ja politseinikud külast inimesi siia tee peale ajama. Kihutati välja kõik — suured ja väikesed, naised ja lapsed. Küla serval pandi nad kõik kahte pikka kolonni, nagu järjekorda. Siis hakati neid Voobaste põhja pikali panema. Tee peal puhkes hädakisa, käisid paugud. Aimates midagi jubedat, ei tahtnud inimesed kuidagi vee ja pori sisse heita.
Küla teige otsa olid sõitnud autod, soomustransportöörid ja amfiibid ning seisid seal. Tund hiljem algas õudne vaatepilt.

Masinate kolonn sõitis teed mööda edasi. Neidsamu roopaid mööda, kus lamasid inimesed ...

Seda on võimatu unustada. Mitu korda panime oma automaadid palge, aga ikka langetasime jälle — liiga kaugel oli, ja mida me oma poolesaja padruniga oleksime teha suutnudki? Me ainult vaatasime. Meie kõrval oli Kolka Buinevitš suremas, minu jalg oli kehvasti seotud ja jooksis verd. Ribistas peenikest vihma ...
Siis pandi küla põlema. Möögisid lautades kinniolevad lehmad, kaagutasid kanad, röökisid sead. Lõõskava küla ümber jooksid hullunud lambad mööda välja, tärisesid automaadid.
Õhtul kandsid poisid mind üle lagendiku ja jõudsid metsa. Sinna maeti Buinevitš.
... Sellest päevast algasid mu hingepiinad. Arvasin juba, et lähen segaseks südamevalust ja abitust, jõuetust raevust, mis tumestas mu teadvust. Laagrihaiglas kiskusin öösel vatiteki hammastega räbalateks, päeval kaklesin doktor Frumkiniga, kes tahtis mul jala alt ära lõigata. Hakkasin siis sõimama, solvasin õdesid ja seltsimehi ilma mingi põhjuseta. Ma tahtsin oma jõudu ja jaksu tagasi saada, et tõusta ning võtta automaat, aga jõudu oli liiga vähe, ja pealegi valutas jalg hirmsasti, nii et ulu. Siis otsustasin surra, mida varem, seda parem. Ma ei võtnud toitu suu sissegi, rohud sülitasin välja, ei lasknud süsteid teha. Küllap hakkas arst mu jala ja veel enam mu mõistuse pärast kartma ning saatis mind lennuväljale.
Vaikses tagalahaiglas hakkas mul parem. Jalga ära ei lõigatud ja ma rahunesin, ehkki mõnikord oleks tahtnud u'guda nagu seal metsaski. Kuid arstid olid võõrad, nad ei tundnud mind — ja suutsid nad mu meeletuid hingepiinu mõista? Jalg hakkas vähehaaval praavima ja mul tärkas lootus rindele tagasi pääseda. Minust sai kõige püüdlikum ravialune: tegin kõik, mis arstid mulle soovitasid, võtsin kõiki rohte, isegi vitamiine, hakkasin käimist harjutama, tegin pidevalt ravivõimlemist, millest haavatud kõrvale viilisid. Ma ju pidin seda tegema — tahtsin ometi enflist jõudu tagasi saada, minna rindele ja vaenlasele tasuda sama mõõduga.
Otsekui selleks, et muile mitte rahu anda, oli haiglapalatisse pandud plakat üleskutsega: «Nõukogude armee sõjamees, maksa kätte!» Pärast kõike seda, mis mul seljataga oli, ei suutnud see plakat mu raevu suurendada, sest janunesin võitluse järele juba ennegi ega
39
kahelnud, et niipea kui elusate sakslaste lähedale pääsen, saab maailm kuulda mu kangelasteost.
Asjad läksid natuke teisiti. Kui ma rindele pääsesin, seisid väed kaitsel, elu eesliinil oli igav ja üksluine, ent ma ei kaotanud lootust. Ma surusin hambad kokku, ei näidanud kellelegi oma hingepiina ja ootasin kannatlikult, uskudes, et kord tuleb minugi tund.
Ja nüüd see homne päev!... Kes teab, mida ta toob, kuid väga tahaks oma valu vaigistada. Poisid on pisut rahutud, pisut ärevil, aga minul ei sobi enda pärast eriti muretseda — mu saatus ei luba sellist toredust.
Aga — mis see on? — vist jälle tuleb keegi eesliini poolt. Teerajal vilksatab ähmane vari kord siin, kord seal. Vähehaaval hakkab paistma inimese kogu — nobedal totul, vististi pooljoostes ruttab ta meie poole.
«Seis! Kes tuleb?» hõikan ma, nagu rindeolukord nõuab, summutatud häälel tavalise küsimuse. Inimene on lähemale jõudnud. Ma ootan.
«Omad ikka, vellekesed!» hõigatakse kuuvalgest hämutisest vastu ja see häälekõla pitsitab mu südant juba tuttava piinav-rõõmuka valuga. Ma kohendan rihma, mille pannal koos magasiniga on külje peale nihkunud, tõmban sügavasti hinge, tõukan pilotka pisut parema kõrva poole viltu nagu Ljoškal, ja mu mõtted käivad juba uusi, lahedamaid radu.
Kabedal tütarlapselikul sammul nagu hääletu öölind jõuab ta varsti tulepositsioonini ja läheb kaeviku ümbert läbi. Sedamaid ärkavad poisid mõtlikust tardumusest Ljoška hüppab püsti ja sööstab talle pika sammuga vastu.
«Ljusja, sina! Juba kõik juttis? Täitsa tüdruk! Meie aga siin muudkui ootasime suhkrusaiaga, ja sõime ise ära,» tervitab ta neiut lõbusa mulinaga. «Tule minu manu. Istume raasike, unistame ilmast-maast.»

«Ei, vellekesed, hakkan astuma. Aeg ei oota. Head ööd kõigile,» ütleb ta, kuna minus pakitseb arutu, tungiv palve: jää siia, ole veel! Arusaamatu, miks mul selline tahtmine on, sest vaevab ka teistsugune tunne — et see mulle mingit rõõmu ei tookski, ent ikkagi tahan nii väga, et ta jääks.
«Pole seegi paha mõte, mina saadan sind!» ütleb Ljoška ja sokutab osavasti oma käpa tütarlapse käevangu. Ent Ljusja tõmbab oma käsivarre niisama osavasti ära ja naerab.
«Muidugi, kui ei ole vastu, ja nii edasi. Ega sa ometi vastu ole? Noh, ütle tõtt.»
40
«Vastu ei ole,» naerab Ljusja. «Ainult käed ära. Ega me ju pärdikuid mängi, eks ole?»
«Just! Jäägu käed ära,» nõustub Ljoška vigurdavalt aga paneb siiski käpa neiule tasakesi ümber õlgade ja nad lähevad mööda rada tagala poole. Siis hüppab rinnatiselt püsti Popov.
«Kes andis luba? Seltsimees Zadorožnõi! Miks ilma luba?»
«Jutt või asi, tühja sellest! Viis minutit!» hüütakse eemalt vastu. Popov nähtavasti ei tea, mis ette võtta, ja jääb liikumatult rinnatisel seisma. Ljoška vaikib; siis' on kaugemalt maisikuhelike tagant kuulda, kuidas Ljusja tasakesi rõõmsalt naerab.
Ja see naer paneb minus sähvatama terava kadeduse. Ma tean küll, et Zadorožnõi on halb sõdur, et ei tohi sedaviisi komandöri sõnu trotsida, olgu see komandör kas või ajutinegi nagu Popov, aga mul hakkab sugenema arvamus, et see talle nii. loomuomane sõnakuulmatus teeb poisi tugevamaks, mehisemaks ja julgemaks kui olen mina, distsiplineeritud noor rindevõitleja. Ma tean küll, et mu tahtmine on rumal, aga siiski teeb meele kibedaks see, et ma nii käsutäitlik olen, ja tahaksin olla Ljoška kombel sõnakuulmatu, iseseisev ning hoolimatugi, kuigi ta hoolimatus vahel ületab mõistlikkuse piirid. Ma aiman temas mingit jõudu, millele" naised vastu panna ei suuda, ja praegu kisub küll mõtted sinnapoole, et kõik see seal haiglas, millest Ljoška jutustas, oli tõepoolest nii. Ja vist on ka nii, et vähehaaval ja üha enam on ta Ljusjale meeldima hakanud, arvatavasti just selle tõttu, millest meil Krivjonokiga puudu jääb — jõhkravõitu mehise olemise tõttu, hea rühi ja enesekindluse tõttu, muidugi ka oma meheliku jõu tõttu. Ja ma olen temale kade. Kärsitult tahan ma, et saaksin täismeheks, omandaksin kõik selle, mis temal juba olemas on, et mu kahekümnenda eluaasta künnis oleks juba siinsamas. Ma olen ju nii noor, et pean oma iga päris poisikese-eaks — tahaksin olla väärikam, silmapaistvam, kehaliselt tugevam, ja ses mõttes paistab Zadorožnõi mulle äkki ihaldusväärse ideaalina, mida ma küll kuidagi võõrastan, aga mille poole ma ka püüan.
Ljoška elukäik on mul teada (ta ei varja iial teiste eest midagi), on teada, et ta oli jalgpallimängija, oli jõhkravõitu ja upsakas poiss, kes teistega kuigi hästi ei klappinud. Küllap on ta ülemäära enesekindel, muidugi sellepärast,
41
et tal on elus alati vedanud; vist mitte eriti palju, aga kindlasti rohkem kui minul ja Krivjonokil. Tavaliselt läksid hädad temast mööda — läksid mööda, kui ta veel enne sõda Novorossiiskis elas ja hakkas pisikesest peast lonkima mööda sadamakaisid, turge ja igasuguseid linna urkaid. Nagu ta meile rääkis, saanud temasuguste ulatsejate kamp — selles olnud tsemendivabriku poisid ja ka Ljoška — kätte kellegi meremehe, kellega nad olid alati kakelnud, ja antud siis sellele ta oma laia pannaldatud rihmaga kõva keretäis. Ka Ljoška peksis teda, aga kui mõni aeg hiljem meremehed neile pargis kättemaksuks «pai tegema» hakkasid, siis «tsuskas» Zadorožnõi ta sõbrale pussi ribide vahele. Ent siiski tuli Ljoška sellest loost puhtalt välja.
Tal vedas ka hiljem, sõjas. Ta sattus Voroneži all rindele, aga eesliinile siiski ei jõudnud, sest juhuse kombel jäeti ta staapi ühe kindrali ihukaitsesse. Vististi polnud see kindral rivimees, ei armastanud ta suuremat mööda eesliine sõite teha, ja seepärast polnud Zadorožnõil ning viiel teisel mehel, kes tema sabas jõlkusid — kahel tentsikul, autojuhil, kokal ja habemeajajal —, muud teha kui hoolitseda ülemuse elutingimuste ja julgeoleku eest. See mehka põli kestis

senikaua, kui kindrali auto ühel õnnetul hommikul juhuslikult kihutas tankimiini otsa, mille sakslased olid tagalatee äärde jätnud. Mõned mehed maeti mulda, kindral saadeti haiglasse, oimetuks põrutatud Ljoška aga vedeles paar nädalat sanitaarpataljonis ja sattus viimaks laskurpolku. Et tähtsam olla, andis ta enese siin üles kui tankisti, aga polgus tanke ei olnud ja nii saadeti ta tanki-tõrjepatareisse, sest kahurite rükkimiseks oli rammu vaja, mida Zadorožnõi oli kindrali lobi peal vist mõnel määral kogunud. Esialgu oli ta pisut ninakas, ei tahtnud sageli Zoltõhhi käske täita, ei tunnustanud üldsegi Popovi, armastas alatihti toonitada, et «meie kindraliga sõitsime» või «meie kindraliga arutasime». Kuid vähehaaval hakkas ta painduma ning jäi vaiksemaks, liiatigi et Zoltõhh tema «meie-kindraliga»-vägitegudest suuremat ei pidanud.

Sõnatu, ärevlev öö sujub üle salatsevalt vakatanud maa. Aeg vist kaldub üle südaöö, Suur Vanker käänab rattad vehmri otsa püsti, küünitades oma hiiglasliku nelinurga ülespoole, kuu on otse pea kohale tõusnud ja heidab nüüd valgust kogu oma laia näoga. Maisikuhelike ääres losutavad lühikesed, täiesti mustad umbvarjud. Mõnikord

paistab, nagu lipsaks seal keegi ühe kuhila tagant teise taha, tahtmatult jään terasemalt vahtima, ehkki tean: võid kui tahes palju vahtida, ikkagi pole seal midagi — ainult silmapete. Eesliinil on vaikne, isegi väga vaikne, sakslased ei kõssagi. Vaevu hähetavad silmapiiril mustad sel-jandikuküürud otsekui maa1 peal kohutava koletise turi. Mootorimürin on märkamatult vist vaibunud või ehk tõmbub ta kuskile eemale; läbi öövaikuse kostab lähedalt jä kaugelt juhuslikke hääli — rahutult hirnatab kuskil selja taga külas hobune, eespool kaitsekraavis lõgistatakse millegagi, küllap laetakse kuulipildujat ümber, õhust kuuldub kauge lennuki undamist — vist tehakse öist luuret. Popov läheb- kaevikusse ja kobistab seal — küllap otsib midagi, Lukjanov vaikib juba sealtpeale, kui Ljoška teda sõimas, ja istub liikumatult rinnatisel.

Sammun pisitasa tulepositsiooni ümber ja mõlgutan Ljusjast.

Nii et ta läks Ljoškaga, vististi on tal Ljoška seltsis hea ja lõbus (muidu ju poleks nii ülemeelikult ning õnnekalt naerdud), ja see naer, mis oli naerdud teisele, lõikab mu südamesse nagu terav saag. Ometigi tean, et Ljusja on väga hea tüdruk, väga hea. Meeldiv ja ilus muidugi, aga veel on ta kõigi vastu nii ütlemata kena, olgu tuttav või võõras, noor -või vana, — ja see kena osavõtlikkus, mis meie karenenud südameile juba ammu tundmatu on, joovastab mind rohkem kui kõige kangem moldaavia vein. Ja to lahke olek ning säravates silmades mänglev naeruhelk paistavad mulle lootustki andvat, et ega ka mina, lukustaja Laznjak, kõige kehvem poiss ole, et Ljusja on igaühe, sealhulgas ka minu sõber, ja et täie-ikku, kõige sügavamat usaldust meie vahel takistab veel midagi, mis on küll küps ja valminud, aga senimaani välja ütlemata. Ja nagu mulle näib — niipea kui me sellele satume ning leiame ta jaoks vajaliku sõna, siis valmistame teineteisele igaveseks äraräägimatut õnne...

Aga Krivjonok!... Eks temagi kanna samasugust tunnet südames? Ei, nagu näha, tunneb ta Ljusjast hulga suuremat puudust, ta piinleb palju rohkem ja üldse on ta selle veetleva neiu pärast pisut jaburdunud. Arvan küll, et kui ta oma -tundmusi enam endale pidada ei suutnud, siis on need juba temast endastki tugevamad, need tema tundmused ikka. Mina aga pean veel vastu. Kindel see, ma ei hinga oma jaburast südamerahutusest mingil juhul kellelegi, mis

sellest, et hirmsasti tahaks kõike südamelt ara rääkida, sest pärast sellist äraräääkimist tuleb vististi midagi ebatavalist. Aga mul ei jätku selleks pealehakkamist. Ja veel, kui ma kainelt järele mõtlen, siis saab selgeks, et ometi on minus vähe seda, mis selle neiu südamesse suudaks tungida. Oleksin ma sääranegi nagu Ljoška!

Sedaviisi ma arutan, mõtisklen ja valutan südant ümbritsevas vaikuses, kui järsku kuskilt esimesest tranšeest kostab ragisev valang, hävitades öise rahu. Eikellegimaa kohal, purustatud

tanki ümber, sähvivad trasseerivate litrite katkelised joad, mitmed kuulid põrkavad rikošetiga üles ja lendavad kõrvale nagu tulesädemed. Eesliini kohale tõuseb rakett, ta üleslaskmis-plaksatus on meienigi kuulda, ja terava valguse käes saab nähtavaks hele maastikulaik. Mu silm ei seleta siitmaalt, mida jalaväelased seal nägid, aga nende kuulipildujatest hakkab noolima trasseerivaid kuule, nendega ühinevad kiledad automaadid, harvikult ja raskelt kõmatavad püssipaugud.
Ma lähen Lukjanovi juurde, kaevikust hüppab siia ka Popov. Ta on teraselt valvas, aga nähtavasti rahulik. Eesliini kohal lahvatab veel kaks raketti. Eikellegimaal jooksevad trasseerivad kuulid mõlemalt poolt ühte kohta kokku, ristuvad ja lendavad jälle laiali. Sakslased vaikivad, nad ei vasta ühegi lasuga, ja see tundub meile veel arusaamatum ning imelikum.
«Tarvis kaevikus mine. Ei tarvis istu siin,» ütleb Popov ja meie Lukjanoviga täidame vastumeelselt ta käsu. Ma jään kaeviku astangule, Popov asub kahuri taha. Me kuulame, vaatame ja ootame.
«Ehk katavad luuret,» arvab Lukjanov. Ta hääl väriseb pisut, nagu oleks tal külm, aga öö on soe ja vaikne.
«Oleks oma luure, ei lastaks rakette,» vaidlen vastu.
Popov vaikib, siis aga läheb üle ringpositsiooni sinna nurka, kus meie mürsud on, võtab kõige alumise kasti ja tõstab selle sahkadele ligemale. Ma tean küll, tal on kartetš valmis pandud, nii et taibukas sihtur mõistab, et seal eespool nalja ei tehta.
Kuid see möll eesliinil hakkab mõne aja pärast soikuma, sealt kostab kellegi hääl, vist mingi käsklus, ja lastakse viimased lasud. Aeg-ajalt tõuseb veel üles rakette, mille kauge ere valgus väreleb üle hahkja segikaevatud maa.
«Neetud kaabak!» vannub Popov. «Hitler luurel käi.»
Ka meie põetame end ringpositsioonile ja oteme nüüd

kolmekesi kahuri juures. Lukjanov istub madalamale, saha peale, meie Popoviga vahime ikka veel öhe. Zoltõhh ja Krivjonok leiavadki meid siit.

7

Meie komandöril on tulepositsioonile jõudes rutt, ta lõõtsutab ja on nähtavasti vihane. Juba ta esimestest sõnadest paistab, et midagi on läinud halvasti. Veel pole ta kahuri juurde jõudnudki, kui juba hakkab pahural kähinal põrkima:
«Mks te molutate? Kus labidad on? Ah, sina, Laznjak? Kõik labidad platsi — läheb kaevamiseks. Eluga! Pole siin midagi jõllitada! Kas kuulsite? Noh, eluga pihta!»
Me ei saa temast veel hästi aru, aga juba kahmab ta astangult esimese labida, millega Ljoška õhtu eel snaiperit narritas, ja hakkab kahuri kõrvalt maad kaevama.
«Lukjanov!» käratab Zoltõhh. «Mõõda siit kaheksa sammu, ja käed käima! Kus Zadorožnõi on?»
«Zadorožnõi ei ole,» vastab Popov. «Zadorožnõi ilma luba läks Lussaga.»
«Kuhu ta läks? Söödik! Noh, las tuleb näole. Omavolitseja! Tolgendis!» pahutseb ja turtsub komandör rinnatist laiali loopides. «Laznjak!» hüüab ta jälle minule. «Korja mais ära! Minema siit!»
«Mis siis on, peame tõesti laskma või?» küsib Lukjanov varjatud ärevusega.
Zoltõhh küsib imestunult:
«Mida sina's mõtled? Kuulsite, mis seal käimas on? Sakslane demineerib läbipääsukohti. On nüüd selge?»
Lukjanov, kes ikka veel aru ei saa, ajab end labidat hoides sirgu, Popov läheb kahuri juude — hämmeldunult vaatame oma komandöri poole ja ootame seletust.

«Noh, mis te vahite, mokad töllakil?!» käratab Zoltõhh vihaselt ja katkestab kaevamise. «Ei saanud jagu või? Küll homme saate. Kuulsite ju mürinat?»
«Jah kuulsime,» vastan.
«See'p see on! Ilmaaegu mürinat ei tehta, kirjutage kõrva taha!» kähvab Zoltõhh ning asub jälle vihaselt rinnatise kallale, millest läbi tuleb kaevata lai kaevik — peidik meie kahuri jaoks.
Mõni aeg seisame soolasambaiks rabatuina, taibates
45

hädaohtu, mis meile üha lähemale jõuab. Jälle pitsitab meid ärev mure, kuid südant valutada pole mahti. Popov toibub tardumusest esimesena ja võtab vaikides labida. Hakkame kaevama meiegi.
Veel tükk aega anname ühel meelel tööle pihta, loobime august mulda igasse külge — hommik pole ju kuigi kaugel, kaevata aga on mehemoodi. Veel äsja oli töötegemine meile vastumeelt, ent juba on see unustatud, sest nüüd teame, et homne päev tuleb väga raske kõigile — nii jalaväele, haubitsameestele kui ka meile — ja et sellest ei pääse keegi.
«Sedapsi siis,» ütleb meie komandör raskelt hingeldades ja köhatades. Ta lööb labida mulda, võtab maha välitasku ja rihma ning viskab need eemale, kahuri juurde. «Sedapsi siis. Homme päevatõusu ajal on kõige esimene asi kuulipilduja puruks lüüa. Ja olgu olla! Polgukomandör ise käskis. Nii et tuleb püüda.»
Zoltõhh sülitab pihku ja hakkab uuesti ägedalt tööle. Tema kõrval kaevab Lukjanov. Ta kaurib labidaga ettevaatlikult, nagu oleks muld teab mis kallis asi, krõhvitseb seda maast kokku ja tõstab aeglaselt rinnatisele. Pärast mõnd väljavisatud labidatäit peatub ta hetkeks ja puhkab. Omal ajal olime Lukjanovi sellise töötempo pärast pahasedki, Zadorožnõi isegi sõimas teda, aga hiljem hakkasime vaatama ja taipasime siis, et see õbluke, peenikese kondiga ja vangipõlvest kurnatud poiss muud moodi ju ei suuda. Nüüd oleme temaga harjunud ega pane seda tähele. Popovi jaoks jääb meil kõige peenem töö nagu ikka — ta tasandab kaldpinda, mida mööda homme hakatakse kahurit peidikusse veeretama. Seda teeb ta hoolega ja väledasti — aina kõõbitseb ja krõhvitseb, .ise küürakil pimeda süviku põhjas. Krivjonok loobib mulda hookaupa: kord üpris tihedalt, pimeda raevuga, siis jälle aeglustab tempot, vahetevahel seisatab nagu millegi üle mõtiskledes ja vilksab aina sinna selja taha, meie tagala poole vaadata. Ma tean ju, keda ta ootab, ja aiman, mis ta südant närib, aga pean paremaks vaikida ning aina kaevata, kaevata, tulgu kas või põletavad rakud pihku. Ent äkki ajab Krivjonok end sirgu ja küsib minult:
«Kuule! Käis ta ammu?»
«Vist tund aega tagasi.»
«Kaua ta oli? Rääkisite ka?»
«Ei sõnagi. Läks kohe ära, ja see tema järel.»
46

Krivjonok vaikib ja vahib hajameelselt tagalatee poole, Lukjanov vist kuuleb meie juttu. Tasakesi labidaga lükates ütleb ta:
«Ülekäte lastud. Niisugust animaalse mõistusega inimest tuleks kasvatada. Aga meil on tal täiesti vaba voli.»
«Nääh, kasvatad teda küll!» kostab selle peale Zoltõhh umedalt, väsinud häälega. «Ta närib kasvatajatel kõik sõrmed otsast. Näuh, ja läinud! Noh, tulgu aga näole, söödik, pagana pallitaguja. Küll ta mul mäletab!»
Ajab end sirgu Popov, labidas käes, ja ütleb kaalukalt agu ikka:
«Loška julge. Loška tugev — hea! Loška kaval, Loška jonni,— ei hea. Moraal loe palju — ei tarvis. Moraal loe vähe — tarvis.'Mina nii arva.»

«Küll ma talle näitan!» mühiseb Zoltõhh hoogsalt mulda visates. «Las aga tuleb näole! Õige, ühekõrvamees?» küsib ta Krivjonokilt.
«Vähe ähvardamisest — ammugi oleksite pidanud näitama.»
«Ammu polnud juhust. Aga nüüd ta ei pääse. Kus väänikas — tüdrukule külge ajama! Ja Ljuska kah — ei annagi vastu nina.»
«Ljusjal pole viga,» arvab Lukjanov. «Ljusja on mõistlik tüdruk.» .
«Kus mõistlik!» osatab Zoltõhh tigedalt. «Kelle mõistlikkus siin korda läheb?! Poiss, näh, nagu jõurakas — mõtle parem selle peale! Või veel — mõistlik!»
«Minu arvates pole midagi iseäralikku!» katkestab Luk-' janov kaevamise. «Nad ei ole ühe ja sama tasemega inimesed. Ja see on üsnagi pidurdav asjaolu.»
Zoltõhh urahtab kahtlevalt, nuuskab nina ja sirutab samuti selga, toetudes vastu peidiku seina.
«Ütled küll, et asjaolu! Aga tead, mihuke lugu meil Kubanimaal juhtus. Oli seal üks noor naisvelsker, päris kena näolapiga teine, muidugi koolitatud ja sedamoodi. Ja mis seal arvata. Üksinda, aga teised puha lihtrahvas. Plikal aeg mehele minna, ja langeski meie hohollile kaela. Ega poisil suurt viga olnudki. Aga hiljem läks ennast täis: kuidas siis — naine ju velsker! Mängis laia meest, hakkas lakkuma. Ja peksma. Kui palju küll naine tema pärast päevi nägi! Pidi hambad kokku litsuma, sest lapsed ju. Säh sulle asjaolu!»
«On võimalik sellinegi situatsioon,» ütleb Lukjanov

mõtlikult. «Aga tüüpiline see pole. Ka naine valib. Ja hoopis suurema hoolega kui mehed. Iseäranis sellised nagu Zadorožnõi.»
Tunni aja pärast on peidik peaaegu valmis, jääb ainult veel siluda kaldtee ja ääre sisse raua jaoks kitsas pilu teha. Seks ajaks ilmub tulepositsioonile Ljoška. Lonkival sammul tuleb ta pimedusest kuulmatult meie juurde ja istub väsinult peidiku kaldale värske, äsja august väljaloobitud savika mulla peale. Olen vist esimene, kes hõbetavas kuupaistes ta laiaõlgset kogu märkab, ja tunnen endas vaenulikku, kättemaksuhimulist kihvatust.
«Nii et kaevame siiski?» ütleb Zadorožnõi pilkava kaastundega. «Viluga hea visata!»
Poisid jätavad kaevamise ja vaatavad sõna lausumata tema poole, ainult Popov krõbistab kõige sügavamas kohas pilu uuristada.
«Ah tulid, sa söödik?!» algab Zoltõhh vihaselt. «Kus sa tuiasid? Kes sind lubas? Kas meie oleme eeslid, kes sinu eest koormat veavad? Mis? Vasta!»
Kuid Zadorožnõi ei lausu sõnagi ega lähe sellise vastuvõtu pärast verest välja, ta isegi naeratab — mulle on ligidalt näha, kuidas ta suus välguvad laiad valged hambad.
«Nanah, no mis te lõugate?! Mis aimu on teil kõrgematest asjadest?!» ütleb ta rahulikult, kuid pisut upsakalt.
«Sa tuline tont!» — komandör peaaegu karjub need sõnad. «Tema veel näägutab meid! Äh sa lontrus! Nõõh, marss kaevama! Ma sulle näitan, kuidas öö läbi koterda-takse! Oled sa sõjas või lusti pidamas?»
Zadorožnõi aga ei tee komandörist üldse välja, nagu poleks teda kuulnudki.
«Puha möga, vennikesed!» räägib ta pisut mõtlikult, taltunud häälega. «Käpad püsti! Oli Ljuska, aga koksati ära! Täis värk!»
Need sõnad avaldavad poistele rabavat mõju. Märkan, et Krivjonok mu kõrval võpatab, et Lukjanov tõmbub pingule ja jälgib Ljoškat valvsa pilguga, isegi Zoltõhh lakkab hetkeks karjumast.
«Käpad püsti!» naerab Zadorožnõi, nähes, kui hämmeldunud me oleme. «Hitler kaputt ja nii edasi. Aga plika on esimest sorti, värske mari! Küll perutas!... »
«Tõbras!» kähistab talle Zoltõhh ja ma tardun lausa soolasambaks, taibates alles nüüd, mis kogu see kelkimine

tähendab. Solvatustunne, raev ja vihkamine kägardavad mu tahte tigedaks, valutavaks puntraks, hambad lähevad tangi, hinges märatseb tumm karje: «Tõbras! Lurjus! Kaabakas!»
Hämmeldunud ja rabatud, seisan seal labidaga, oskamata midagi peale hakata, ja märkan ainult, et see uudis nagu lahjendaks Zoltõhhi viha, — ei tea vist temagi, mida ütelda.
«Labidas kätte ja kaevama!» käsutab Zoltõhh. Ta viha-pahvak on üle läinud ja mind ajab otse marru, et tal see pöörane raev nii ruttu järele annab, — tahan ju, et Zado-rožnõi saaks karistada. Aga Zadorožnõile on kõik nagu hane selga vesi. Ta ei rutta käsku täitma, aina istub rinnatisel, jalad laisalt harali, kuna tuhm kuupaiste valgustab ta kandilist otsmikku.
«Taskurätt kah mälestuseks, kae!» kelgib ta häbitult: «Homme tuleb jälle. Ühte kohta. Nüüd võta või ära. Täis värk! Hõ-hõõ!»
Poisid kaevavad edasi, ükskõikselt läigib taevas kuu, aga minus prahvatab äkki mingi pime meeletus. Musta vihalaine ajel hüppan august välja., sööstan rahuloleva vagurdunud Zadorožnõi juurde ja virutan talle kõigest jõust rusikaga vastu silmi — üks, kaks, kolm korda.
«Hõõh!» röögatab Ljoška ja kargab imeosavasti jalule. Pea härja kombel maas, sööstab ta otsekohe minu peale, lööb peaga rindu, rabab jalust maha ja paiskub mulle kogu oma raske jõumehekerega otsa. Mul jääb hing kinni, aga pöörane viha annab jõudu, ma visklen kõigest väest, katsun end välja keerata ja veel paar korda vastu seda vihatud täissöönud nägu virutada.
«Pidage! Seis!!» karjub kuskil Zoltõhh. «Nagu hullud koerad!»
Ma väänlen kõigest jõust, Zadorožnõi aga on metsikult tugev, ta läheb maruvihaseks, väänab mu käsi ja peksab mu pead vastu maad. «Ah sa lurjus!» karjun ma iseendas, tõmbun pingule, tõukan jalgadega ja me mõlemad kukume rinnatiselt peidikusse.
Siin pääsen ta käest lahti, aga sedamaid sööstab ta uuesti mulle peale; ent siin on sein, ma ei kuku enam ja annan talle rusikatega vastu.
Meid aga kistakse teineteise kallalt ära. Zoltõhh, Popov ja Krivjonok haaravad Zadorožnõist selja tagant kinni, tirivad ta eemale, ma hüppan teise külge, tulen pisut meelemõistusele — küllap ta sai minu käest, pidagu meeles.

Lõõtsutades lähen ringpositsioonile ja nõjatun vastu meie kahurit. Süda tahab rinnust välja karata.
«Tattnina! Mölakas! Pipstükki saab tehtud su molust! Tikub kisklema!» röögib eemalt Zadorožnõi samuti lõõtsutades ja kisub end poiste käest lahti.
«Loška! Loška! Ei tarvis!» ütleb Popov talle tungivalt.
«Kurat see olgu!» kähistab Zoltõhh rõhutatult karmi häälega, seistes Ljoška ees. «Arust ära, lollid! Tulge mõistusele! Mispärast?»
Lukjanov seisab vaikides ja vist jahmunult nurgas, labidas käte vahel. Sellistest kähmlustest ta muidugi osa ei võta.
Ma tõmban hinge ja vaikin. Ma ei ütle, mispärast, arvaku ise, kui oskab, teistel aga pole teada tarviski. Ainult sellest on mu meel natuke kibe, et mina vist sain ses löömingus rohkem pinna peale kui tema, aga muidu kerigu nad kõik kus kurat - Ljoška ja Ljusja ja teised, kes nende kambas on.
Veel hulk aega pärast seda kokkupõrget vanemseersant aina poriseb. Tal on meie peale hing täis, mina aga katsun tööd teha, puhastan põhja liivast ja ise mõtlen, et ega Zadorožnõilt midagi muud oodata saanudki. Aga kurat temaga, selle Zadorožnõiga; minu südames hakkab tõusma-paisuma jälestav põlgus Ljusja vastu, selle meie «võluneiu» vastu. Muidugi, meie ees pole tal ju mingit süüd, ta võib teha, mis heaks arvab, aga olen sügavalt veendunud, et meie kõigi vastu on ta toime pannud midagi kuritegelikku, mille eest väärib koledat häbistamist. Ta on petnud seda, mis on meis helget, ta on rüvetanud kogu inimsugu; nüüd ei taha ma enam kedagi uskuda, tahan kisendada pimedusse tema aadressil jõhkraid, roppe sõnu, ma vihkan

teda ja ka seda poissi — mõlemad nad tunduvad mulle ühesugused jälgid, tülkad ning nurjatud.

8

Viimaks saame peidikuga valmis. Oma töö lõpetab ka Popov, nüüd läheme ringpositsioonile kahuri taha ja viskame labidad hunnikusse. Zoltõhh võtab taskust šveitsi trofeekella, kinnitab selle rihma hoolikalt ümber randme ja uurib mustal põhjal rohetavaid numbreid.
50

«Sedapsi... Laznjak ja Lukjanov, marss süüa tooma. Ja eluga! Varsti läheb valgeks.»
Kuulekalt võtab Lukjanov katelokid, mina riputan automaadi rinnale, ja nii astume kitsukest jalgrada mööda, mis viib läbi rohu tulepositsioonilt eemale, lagendikku mat-vasse pimedusse, vaikivasse ja ärevasse.
Küllap läheb öö viimane tunnike.
Poolde taevasse kerkinud kuu hakkab juba veerema, kimelev pilvekirmetis, mis öö läbi on ülal püsinud, hajub puhta sina eest kuskile ära ja tähed sätendavad nüüd pisut selgemini. Sinkjas hämu vajub nüüd vaenlase käes oleva küngastiku kohale, idapoolne taevakaar on küll alles tume, aga siiski heledam kui läänepoolne, ja tähedki jäävad seal hõredamaks, nii et paistavad ainult suuremad. Maa peal vabisevad-hüplevad ebamäärased varjud; uniselt lamasklevad rohisel põllul kuuvalguse joomed, lapid ja laigud.
Mu viha Ljoška vastu pole veel järele andnud, kõike-matva jõuga lämmatab see ka hirmu hommiku pärast, kus meie sõduriõnn järjekordselt kaalule pannakse. Aga tont temaga, selle homse päevaga, — ei meeldi mulle juba ette teada, et midagi halba on tulemas; alati on mul parem, kui see prahvatab ootamatult, muidu aga valutad ennem südant nii et küll saab, ent tihtigi tuleb välja, et ilmaaegu.
Ma vantsin mööda teerada Lukjanovi ees, ja peale selle pakitseva ebakindluse tajun, et mu südames on tühi ning kerge tunne, sest midagi on seljataha jäetud, on kaduma läinud, juba ära vaibumas on see ega erutagi enam, vaid sadestub hingepõhja nagu külm tuhk. Ma ei kadestagi enam Ljoškat nagu ennemalt, ei tunne kärsikut, valulist igatsust Ljusja järele — tänase ööga olen ma midagi taipama hakanud ja üle elanud, võib arvata, et isegi mehemaks saanud.
Me astume sõnagi rääkimata. Tasakesi kilksub kateloki sang, Lukjanov mu selja taga vaikib — alati on ta nii mõttes ja kohmetu. Mul tuleb meelde, kuidas Ljoška teda üsna hiljuti vangisolemise pärast haugutas, aga tema oli vait ja kannatas ära, elades kõik selle läbi iseendas.
«Miks te seekord talle vastu tatti ei andnud?» küsin ma tagasi vaadates. «Oleks ära kulunud küll.»
Lukjanov vaikib veel pisut, ohkab ja vastab siis tasakaalukalt:
«Kas ikka oleks? Kas maksab kähmelda? Asi on ju
51
tühine. Pole tema esimene, pole ka viimane. Olen juba harjunud.»
«Poleks tarvis. Niimoodi ta norima ja vägivallatsema just hakkab. Kui vastu ei anta. Sihuke loom ta on.»
«Keegi ei vägivallatse inimese kallal rohkem kui ta ise. Nii on asjad.»
«Siis küll, kui inimesel oma autunne on. Aga Zadorožnõil pole sellest haisugi.»
«Ei, miks nii?» räägib Lukjanov mõtlikult. «Omast kohast on õigus temalgi. Suhteliselt muidugi.»
Me vaikime jälle, longime pisitasa edasi ja kuulatame öö hääli.
Rada viib meid päevalillepõlluni, mis tukub pimeduses liikumatult nagu hämutav müür. Sealtpoolt põldu, tee pealt, kostavad sõdurite hääled, kuskil kaugemal jalgrajal lööb hetkeks

hõõgvele suitsuots, keegi naerab summutatult. Sõda ja hädaohud muidugi, aga kui vaikne on, veereb elu omasoodu.
Lukjanov astub tasakesi mu kannul. Tema taltunud endassesüvenemisest arvan aimavat läbielatud vaevade tasast vastukaja, mingit hingelist mõranemist, mis praegu tundub mulle sugulaslik ning mõistetav. Ja ma küsin:
«Ütelge, mismoodi te vangi sattusite?»
Sõdur vaikib oma pool minutit, mõtleb millegi üle ja siis ohkab:
«Väga lihtsalt. Harkovi all, neljakümne teisel aastal. Sain haavata. Olin meelemärkuseta. Kui toibusin, olid sakslased ümber. Nojah, laagrisse, ja kõik... »
Ma ootan, et Lukjanov veel midagi räägiks, aga ta jääb vait. Ühes kohas satub meile ette lame miinilehter. Salapäraselt valgustab kuu jalgrajale tekkinud ümmargust mustavat laiku ning stabilisaatorit selle keskel. Enam see küll hädaohtlik pole, aga siiski ei taha sinna pimedasse auku astuda. Ma hüppan üle, Lukjanov läheb külje pealt mööda.
«See oli mu lõpu algus,» ohkab Lukjanov.
«Lõpu algus!» kordan mina ja mõtlen, kui võõrastavalt pahaendeline tähendus on neil kahel sõnal, mis omaette kõlavad nii igapäevaselt. «Ja mis siis sai?»
«Siis? Siis läks põrgu lahti. Terve suve kaevasime Ukrainas tankitõrjekraave. Neljakümne esimesel aastal kaevati neid valmis ju tuhandete kilomeetrite kaupa. Ka meie kaevasime.

Kellelegi seda tarvis polnud, aga vist ei leitud meie jaoks muud tööd .. .»
«Te ju olite vist ohvitser?»
«Leitnant. Sapöörirühma komandör.»
«Aga pärast seda?»
«Pärast seda, nagu näha, reamees,» muigab Lukjanov nukralt.
«Mispärast ometi?» «Niisama.»
Ma ei päri edasi — mõistan, et teda karistati, ehkki ei suuda taibata, miks see mees, kellel nii palju kannatusi seljataga, pidi ka meil mingi karistuse saama.
«Nõnda see, jah, on,» ütleb ta minu kõrval sammudes. «Sõjas on mu käsi käinud hirmus räbalasti. Ükskõik mis mõttes.»
«Mis siis veel?»
Lukjanov tasandab sammu ja räägib murelikult, pilk kuupaistelises kauguses:
«Kas mõistad, mismoodi asjad on läinud? Minu isa on brigaadikomandör. Nõukogude Liidu kangelane. Mina aga ei muud kui hädavares, häbi kellelegi tunnistada.»
Asi hakkab mind huvitama, ma kuulatan, tema märkab seda ja jätkab:
«Polegi pärast vangist pääsemist talle kirjutanud. Ei julgenud. Ja millest ma kirjutaksingi? Tõsi, isal on pehme süda. Emal samuti. Ei olnud nad kitsid ei rahaga ega hel-litustega. Ega vist minulgi viga olnud — ma kuulasin sõna, käisin koolis. Neljakümne esimesel aastal lahkusime-kodunt üheskoos: isa läks rindele, mina sõjakooli. Ja kui viltu nüüd kõik on läinud!»
«Noh, ega sellest midagi!... Või siis teie süüdi? Sõda ju.»
«Seda küll, sõda. Kuid asi polegi selles... » vaidleb ta vastu. «Midagi on valesti minus endas. Ma tean ju. Ainult... »
Ent ta jätab ütlemata, vaikib, ja mina arvan:
«Kehv lugu!»
«See'p see on.»
Ma usun teda ja tunnen talle kõigest südamest kaasa. See tema hingevalu saab mulle kuidagi nagu oma asjaks, kindlasti on meil midagi ühist läbi elatud ja ma tahaksin oma seltsimeest milgi moel lohutada.

«Noh, häda pole ühtigi. Veel ei ole hilja. Auastme võib tagasi saada. Ainult et hing sees oleks. Aga näägutamist ei maksa tähele panna. Pole ju sõjaväes kõik sihukesed nagu ... Zadorožnõi.»

«Seda'nd küll, aga . .. Muide, ära sa selle Zadorožnõi juttu tühjagi kuula,» hakkab Lukjanov rääkima muudest asjadest. «Ta on lõugutis. Klaperdab niisama, aga tegelikult pole midagi olnud. Temasuguseid leidub palju... meie, meesterahvaste hulgas.»

Esimese hooga tekitavad need sõnad minus hämmastust, siis aga langeb äkki nagu kivi südamelt. Ma jään koguni seisma ja iseendalegi ootamatult purskab suust küsimus:

«Kas tõesti?»

«Noh, mis siis sina arvasid? Ljusja pole laita tüdruk... Ülepea, paljudki meie ilmsed hädad tulevad sellest, et meil pole naisesse usku. Me austame teda vähe. Aga naises on kehastunud ju püha ematunne ja sajandite tarkus. Ta on kurja vastane, sest ta on ema. Kõik on ta saavutanud kannatustega. Ta hing on kristalliseerunud kannatustes. Või nagu Žoltõhh õigesti ütles — kannatused teevad inimesest inimese. Inimene ilma kannatusteta on rohu-lible.»

Tulevad vastu jalaväelased; vaikides kombivad nad pimedas, tassides tuleliinile hommikusööki. Tund aega veel, ja siit enam läbi ei pääse; kes hiljaks jääb, selle kõht ajagu õhtuni pilli. Me sihime kuuvalguses nende hämuseid nägusid, aga tuttavaid pole.

«Ega me hiljaks jää, poisid?» küsin.

«Ei. Alles nüüdsama hakati jagama. Meie olemegi esimesed,» seletab lühike jalaväelane meelsasti, ise suure termose all küürus.' Me astume tee pealt eest ära ja laseme nad mööda.

Lukjanov tõttab mulle järele ja nii sammume jälle kõrvuti. Olen vist oma pärimisega osatanud ta hinges mingit valusat keelt, ja see jääb avalalt tükiks ajaks helisema.

«Kannatused, kannatused!... » lausub ta mõtlikult ning jätkab nii elavalt, et pisut üllatabki.

«Ma räägin teile. Ma käisin kaua eksiradu, ei mõistnud paljusidki asju. Vangipõlv tegi mulle mõndagi selgeks. Vangis kaotab inimene ühel hoobil kõik, mis elu talle on külge pannud: kuubikud, püstkülikud, ordenid, diplomid, piletid. Üksnes süda jääb inimesele alles. Nagu Jeesusel. Sai kõiksugu asju nähtud. Kolmekümne eluaastaga ei jõudnud ma selle mõistmisele, mis ühe aastaga vangis.   Olin ju kogu aeg arvamisel, et

54

ega siis sakslased ikka sihukesed asiaadid ole, nad on inimkonnale andnud Bachi, Goethe, Schilleri, Engelsi. Tuli aga välja, et nende jumal on Hitler. Mida küll võib üksainus inimene teha rahvaga, kui see tema sisse usub! Kõik pole küll ühesugused. Mõnedel on ka omad mõtted. Küllap on iga inimene ilma tulnud inimesena. Elu teeb temast suurvaimu või roimari. Sakslased müüsid oma hinged Hit-lerile ja see tegi neist roimarid. Kohutav, kui kõik hinged ühele inimesele maha müüakse. Peale kõige muu saab sellest ühest inimesest vampiir. Ta januneb meretäit verd. Oli meil Kurt, ta käsitas nii mõndagi asja õigesti. Me ajasime mõnikord juttu. Mina olin vang, tema valvemeeskonna sõdur. Aga ta oli argpüks. Kõige rohkem kartis ta, et saadetakse rindele. Ta vihkas Hitlerit, aga teenis teda sõnakuulelikult. Hiljem poos end laagris üles.»

«Mida sakslastelt oodata võikski,»' ütlen mina, «kui isegi meie omad... Kui palju on siginenud igasugu vlassovlasi ja politseinikke ... »

«Nojah. See on juba päevaselge. Argus ja omakasupüüdlikkus on hukatuseks kõigile, olgu meie omad või sakslased, olgu reamehed või kindralid,» ütleb Lukjanov tema kohta ebatavalise kirega. «Kes pole iseendas võitnud egoisti ja argpüksi, see ei võida ka vaenlast. See on selge. See küsimus qn elu ja ajaloo suhtes otsustav.»

Pisut vaikinud, lisab ta juba kergemal toonil:

«Aga Ljusja pärast ei maksa südant vaevata. Ta pole laita tüdruk. Mulle paistab küll. Kui sõda lõpeb, on keegi õnneseen. Oh, kui sõda poleks! ... »

Ja äkki tunnen, et usun teda, usun nagu jumalat; ta tõukab mu südamelt nähtamatu murekoorma ja sisendab helget, õhinal igatsetud lootust. Lausa ime, kui suur jõud on igapäevastel sõbralikel sõnadel, kui need õigel ajal öeldakse. Nüüd ei suuda enam taibatagi,

mismoodi ma seda juba algusest peale ei mõistnud ja kuidas küll seda Ljoška lõhverdamist sai nii kergemeelselt usutud. Nüüd olen ma ütlemata rõõmus, aga egas ma seda Lukjanovile ei näita; mu südames on äkki hea kerge tunne ja isegi see, mis ootab hemme, vajub kuskile kaugele teadvuse piirile.
«Jah, jah, Ljusja on võrratu. Ljoška lõhverdas niisama,» olen temaga nõus ja teadmine, et alles nüüdsama oleksin täiesti süütu tütarlapse poriga üle pildunud, valmistab mulle valusat hingepiina.
«Laseme kähku käia, vennas, muidu jääme hiljaks!
55
Hakkabki juba valgeks minema või?» ütlen ma lõbusalt ja me lisame sammu, suundudes piki päevalillepõldu küla serva! asuvasse nõkku, kuhu meie pataljoni köök öösiti sõidab.

9

Kui me toiduga tagasi pöördume, hakkab valgeks minema.
Minut-minutiit tõmbub taevas heledamaks, üha laiemaks valgub silmapiiril kauge päikese rohekas kuma, peatselt kustuvad tähed, mida ennegi oli harvikult. Kuu taevalael hakkab nagu ära sulama, ta kaotab öise jaheda valguse, tõmbub lapikuks, abitult rippudes valgeneva maastiku kohal. Ei pane tähelegi, millal maas teravad varjud hajuvad, millal kaob hõbejas kuupaiste; tasapisi hõreneb pimedus ja hakkab paistma aoaegne maastik — sõjas pahupidi pööratud rohine väli, postide rida tee ääres, kitsuke päevalille-põld küla veerel.
Me sööme rutuga ja vaikides.
Žoltõhh on esimene, kes moorlihaga keedetud maisipudru katelokikaane seest kiirustades ära sööb. Ülejäänud leivatüki pistab ta taskusse. Vanemseersandi nägu paistab hämaruse tõttu savikarva ja toimekalt mõtlik, sest komandöril on omad mured. Meiegi kaabime katelokid puhtaks, lakume lusikad ära ja kohe tungib vastupandamatult kõigi südameisse paisuv ärevus. Nüüd on mul isegi hea vaadata, kui asjalikult rahulik on see juba aastates, ruugete vurrudega, sinkja näoga pisut rangjalgne mees, täitsa harilik kolhoositaat, meie praegune komandör, kui ta seab ennast ülemate juurde minema, et valmisolekust ette kanda. Nagu läheks igapäevasele põllutööle, mäludes viimast suutäit, riputab ta peenikese rihmaga binokli kaela, viskab automaadi õlale ja vajutab kortsutatud, päikeses valgeks pleekinud pilotka tugevasti pähe — seda pilotkat kannab ta alati laperguti, kõrvuni kistult. Ka muu riietus pole tal teab mis asi, vaid tavaline, kulunud, kuid kõik see, mis kuulub tema kui suurtükiväe seersandi juurde, on tipp-topp ja korras peetud. Binokkel on küll vana ja okulaar ära tükitud, aga Žoltõhh ütleb, et ei vaheta teda uue vastu, olgu kas või Zeissi trofeebinokkel. Seersandi välitasku külge — selles on eeskirjad, žilett ja mitmesugust sõja-
56
mehele vajalikku pisikraami — on kinnitatud kompass nagu ohvitseridelgi. Vastu hommikut tõmbab ta selga oma võidunud vatikuue. Punase põikpaelaga pagunid sellel on kaardu murdunud, küünarnukist kõrgemal varruka peal aga ilutsevad plekist tehtud ristis kahuritorud ja läigivad nagu kuld. See on tankitõrjemeeste embleem. Säärikuid Žoltõhh ei kanna, ütleb, et polevat jalgadele terve, ja käib poolsaabaste ning sääresidemetega. Viimased mähib ta ümber madalalt — kämbla kõrguselt saapa äärest.
«Krivjonok, ärata Popov üles,» käsib vanemseersant vurre liigutades. «Lähen pataljonikomandöri juurde.»
Krivjonok, kellele paistab ükspuha olevat, mis meid üsna varsti ootab, venib kateloki juurest püsti ja läheb jalgu järel vedades äratama sihturit, kelle Žoltõhh oli koidu eel magama saatnud. Muidugi ei ole Popov selle tunnikesega jõudnud välja magada; üles ärganud, jääb ta tükiks ajaks maa peale istuma, haigutab ja vahib tuimalt enda ette.

Ja siis kostab vaenlase poolt küngastikust jälle kurjaendelist tankimürinat. Seekord on müra juba lähemal, tekib isegi tunne, et tankid tulevad siiapoole, meie suunas. Me kõik vaatame ärevalt vaenlase poole, aga seal pole veel midagi märgata. See mürin vist peletab Popovil täielikult une silmist, ta tõuseb põlvili, tõmbab rihma peale, võtab oma kateloki ja läheb kahuri juurde, kogu aeg mustendavate seljandike poole vaadates.
«Siiski nad täna meie vastu midagi hauvad,» ütleb Luk-janov ja võtab automaadi. Ka meie Krivjonokiga võtame relvad ja asume oma kohtadele kahuri taga. Ainult Zado-rožnõi istub veel mahalaotatud puldani ääres, mille peal on ülejäänud toit.
Mõne aja istume vaikides sahkadel. Ja mida enam tuttav maastik pimeduskatte alt välja ilmub, seda enam kasvab, seda enam suureneb meie erutus. Krivjonok keerab jupi-lise, keskelt jämeda pläru ja kisub seda ägedalt ning närviliselt. Lukjanov tõmbab sineli selga ja istub võdisedes mürsukastidele — nagu koidu ajal ikka, hakkab teda raputama malaaria. Kuivetu, äkitselt lõtvunud nägu, sügavad vaod ümber suu, ja luitunud silmad väljendavad kannatlikkust ning alandlikkust paratamatuse ees. Ljoška paistab olevat tige ja kõige vastu osavõtmatu; liikumatult istub ta kus ennegi, aga just see, et ta tujus ei ole, reedab tema rahutust. Ainult Popov, veel unine, vehib hoolega
57
katelokist putru süüa, ilma et rahutusest jälgegi oleks, ja vilksab oma pilujate silmadega aeg-ajalt küngaste poole.
Saabub päev, tagasitõrjumatult läheneb aeg, mis toob meile palju ohte. Juba paistab kätte kõige esimese tran-šee siksak, nagu muttide uuristatud, läbi rõske uduauru selgib nõos oja kaldal must tanüilaik, seljandike kohal hõljub veel' suitsukarva hämu, mis aga iga minutiga märkamatult hõreneb ja taandub valguse eest.
Me ootame, südamed ärevil ja rahutud. Igaüks on süvenenud iseendasse, kellelgi ei ole tarvidust kõnelda, sest mingitel sõnadel poleks nüüd tähtsust. Me kössitame vaikides ja ootame seda üsna peatset hetke, mis võib osutuda saatuslikuks igaühele meie hulgast. Ja samas ütleb äkki Popov üpris ükskõikse tooniga, mis kõlab isegi kummalisena:
«... Ei või ilma soola. On ikka kokk, paha kokk! ...»
«Mis?»
Kõik vaatavad sihturi poole, ilmselt hämmastatud sellest, mida see ütles. Popov aga lisab samasuguse vaikse igapäevase tooniga:
«Pudru vähe-vähe soola, kehv pudru. Pudru paha — kokk paha.»
Me varjame oma hämmeldust. Keegi ei vasta talle — või meil praegu puder meeles!
Ja siis ilmub lagendikul nähtavale meie komandör. Ta jookseb komandopunkti poolt otse üle põllu, ja see, et ta ei tule käies, vaid ruttu joostes, kruvib meid veel rohkem üles. Ma laskun kilbi taha põlvili ja teen seda, mis enne laskmist kõigepealt teha tuleb — avan luku. Tihkelt pöördub käepide, lukk langeb alla: võib laadida, ehkki ma tunnen, et laadimiseks on veel vara, aga ei saa enam tegevusetult olla, tahaks midagi teha.
Žoltõhh märkab vist juba hulga maa tagant, kui tujutult me seal kössitame, ja hüüab nähtavasti selleks, et hajutada meie norumeeleolu:
«Noh, mehed-vennad! Kohe läheb põrutamiseks! Esimese mürsuga silmaauku, ja laseme nurru õhtuni!»
«Jutt või asi!» sähvab Ljoška maast üles karates. «Lased siin, jah, nurru!» Ta tuleb meie juurde ringpositsioonile, suured pruuniks päevitunud käed kuidagi kramplikult vastu külgi.
Žoltõhh hüppab madalalt rinnatiselt alla ja läheb laias peidikus oma kohale — kahurist tahapoole vasakut kätt.
58
«Pole viga. Ega me esimest korda! Litsuge aga emakese Imaa ligi.   Küll tema avitab,» ütleb ta rahulikult ja võtab binokli. «Sedapsi... Ei. ootame veel raasike. Nõõh, kohad sisse, kõik!»

Me asume põlvili oma kohtadele: Popov sihiku taha, mina temast paremale kilbi taha, sahkade vahel kükitab Zadorožnõi, tema selja taga mürsukästide juures Krivjonok ja Lukjanov. Žoltõhh vahib kogu aeg binokliga. Popov surub silma vastu sihikut. Me mõistame, et astume kahevõitlusse, kus küsimuse «kes keda?» otsustab see, kumb on kiirem. Kui me natukegi hilineme ja sakslased meid varem ses asendis märkavad, läheb meil räbalasti.
«Popov, sihtida märgi alla!» annab Žoltõhh käskluse. Enam ei võtagi ta binoklit silmade eest.
«Se-edapsi! Laadida!!!» käsutab ta rahulikult, käheda, aga ülearugi nõud' liku häälega, millest ma aiman ka teda närvitsevat, ehkki õige pisut. Väljatreenitud, laheda liigutusega tõukab Zado-rožnõi mürsu padrunipessa ja lukk sulgub lühida klõmpsuga. Popov on nagu sihiku külge kasvanud. Meie hoiame hinge tagasi.
Unise hommikuvaikuse viimased minutid. Juba ergab taevas meie selja taga peatse koidu kumast... Kõige kär-sikumad on need viimsed hetked enne tule avamist, kõigis närvides suriseb nüri valu — rutem, rutem! Kuid Zol-tõhh uurib ikka veel binokliga, ta on nüüd rahulikum ja küllap teab paremini, millal käsklus anda.
«Aga miks pole kiivrit? Kus kiiver on?» kõlab ootamatult ta kare hääl läbi vaikuse. See on öeldud Popovile, kes küürutab sihiku taga, peas õlist võidunud pilotka. Alati karjub Žoltõhh sedaviisi, kui sihtur laskma hakates kiivri pähe panemata jätab, sest komandör ise kannab kiivrit alati kaasas ega luba sihturitki ilma selleta lahingusse astuda. «Nõõh, Krivjonok — kiiver!»
Popov aga ei tõmba pead sihikust kaugemale, ta aina vahib selle sisse ja keerab põõrikuid. Samal ajal toob Krivjonok kaevikust päevi näinud, kraapsusid täis kiivri ja vajutab selle sihturile pähe. Ja korraga — poiss pole 'vee! oma kohale tagasi jõudnudki — kõlab kuskilt kaugelt vaenlase poolt tuttav, tihedalt tärisev «ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta».' Samal hetkel plaksatab midagi tugevasti vastu külg-kilpi, vingub pea kohal, vopsatab mulla sisse, kõrval rinnatisel pahvatab mullakängarde kohale vaevalt märgatav

tolmupilv. Loomusunnil kühmutan rauakambri varju. «Hilinesime! Maha magasime!» vilksatab mõte peast läbi. Et midagi teha, vaatan ümber — minu selja taga kägar-dub maa ligi Ljoška ja vannub, temast tagapool vajub .Lukjanov kuidagi viltu maha, toetudes küünarnukile. Tihedalt nõrgub midagi ta pilotka alt kinnihaakimata sineli kraele ja mürsukasti laudadele. Lukjanov kahvatab silmanähtavalt, laapab käega üle pea ning jääb imestunult vaa-tama — peopesa on verega koos.
«Tõprad!» sõimab Ljoška. Lukjanovi juurde viskub Krivjonok ja küsib päris rahuliku häälega: «Kellel on sidet?»
Mul on taskus sidemepakk, tõmban selle välja ja viskan poisi kätte. Tahan ka ise nende juurde roomata, aga Zol-tõhhi käsklus sunnib paigale:
«Seis! Paigale! Pead maha! Sihik kuus, üks mürsk — tuld!»
Kuulid peksavad rinnatisse, tuisates mulda laiali. Ma lükkan tagasijooksu-näitajat mööda varba edasi ja tõmbun kühmu. Siin rauakambri varjus on natuke kindlam kui lahtisel ringpositsioonil. Kogu meie tulepositsioon tolmab laskmisest, pritsib üles mulda ja maisivarte rebemeid, vastu kilpi plagiseb. Pole ime — algus läks nahka. Nüüd tuleb asi otsekohe heaks teha, sest muidu võib haprast! minna.
Kõmm!!! Kärgatus lööb ootamatult vastu trumminahku. Kahur hüppab tagasi, rauakambri alla sigib tühi tuline kest, selle kitsast suudmest immitseb suitsu.
Ma ei näe kilbi tagant lõhkemist, küll aga kuulen kauget raksatavat plahvatust: trrahh! Uus mürsk on juba rauas. Ettevaatlikult, väga täpselt ja rahulikult keerab Popov põõrikrattaid. Psiuhh-psiuhh! Fiu-u-u!... Uus vaenlase valang vihiseb ümber kõrvade.
«Rutem! Rutem!» lõhub mõte oimudes. Ainult korraks heidan pilgu üle õla: Lukjanov lamab küljeli maas, Krivjonok kerib oskamatult sidet lahti ja mähib tal pead. Veri immitseb marlist läbi, sellest tekib lai pruun plekk.

Kõmm!!! Uuesti põrutab meie kahur ja lööb vasaku kõrva lukku, nagu topitaks ta vatiga kinni. Vaatan kiirustades tagasijooksu-näitajat — tagasijooks paistab vist normaalne olevat.
«Sihik seitse!» karjub Žoltõhh meie selja tagant vihaselt.
60
Nii et eellange, tuleb eellaskmist jätkata. Kuulipilduja tulistab pikkade valangutega ja küllap see meid päästabki, sest lähedalt tabavad ainult valangu esimesed kuulid, kuna teised lendavad hajusalt laiali. Kõik me küürutame madalale maha. Ljoška lamab küljeli, surudes padrunit vastu rinda — meie pilgud kohtuvad ja ma ei taba tema silmis vaenu. Ei ole minulgi praegu asja viha pidada — Ljusja koos kõigega, mis temasse puutub, on nüüd kaugele, ammuse mineviku ähma taandumas.
Popov aga tegutseb kiiresti ja eksimatult. Esimeste laskude põrutusest ei jõua veel toibudagi, kui juba kärgatab kolmas, ja otsekohe karjub Žoltõhh tagantpoolt:
«Sihtida lõhkemise järgi!»
Seda' võtet armastab meie komandör eriti. On olemas kindlad reeglid eellaskmiseks otsesihtimisel, aga Žoltõhh kasutab peaaegu alati ainult üht — sihtimist lõhkemise järgi, ja sellega pole me kunagi vahele jäänud. Küüru tõmbudes puudutab Popov vaevu märgatavalt, ainult peopesadega sihtimismehhanismi pöörikuid ja vajutab päästiku-nupule. Ma piilun kilbi tagant — mürsk vuhiseb läbi rinnatiselt kerkiva tolmu minema ja lõhkeb künkaseljal.
«Õige!» karjub Žoltõhh kõigest kõrist, ta kähe hääl on täis rõõmu. «Kolm mürsku kiirtuld!»
«Tänu taevale!» Talumatu, ärev pinge minus annab järele. «Läks pihta, nüüd teeme sodiks!»
Kõmm! Kahur kärgatab, võppub tagasi, rauakambrist lendab kõlinal kest. Ainult hetkeks tõuseb Ljoška põlvili ja lükkab uue mürsu sisse. Kümne sekundi pärast jälle:
Kõmm!
Tulepositsioon on täis hapukat püssirohuhaisu ja tolmu. Heledal kõlinal lendab kuues kest maha eelmiste peale, ja tulebki oodatud käsklus:
«Peidikusse!»
Tehtud! Läks vist õnneks! Veel veidike4 aega, veel...
Me kõik haarame kahurist kinni, ma ronin üle saha ja tõmban teljest lukustaja välja, keegi mu selja taga kangutab maa seest sahka. Žoltõhh asib kinni vasakust harust. Peaaegu rinnuli maha vajudes tõukan ratast, punnitan, ia kahur nihkub paigast. Popov aga jääb vasaku ratta tõuka-misega pisut hiljaks, kahur pöördub ringpositsioonil põigiti, ja Žoltõhh käratab vihaselt:
«Popov, kurat sa venid! Tõukab
Popovi peale karjub komandör harva, ainult lahingus
61
tule all. Siin ei tee ta kellestki erandit, siin on tema silmis kõik ühesugused, ja kui sellisel hetkel juhtuks pealt kuulama, võiks arvatagi, nagu tahaks ta igaühel naha üle kõrvade tõmmata. Popov ei võta seda südamesse ja ega teisedki võta. Kiiver silmile vajunud, tugeb ta põlvedega vastu maad ja vajutab õla ratta taha. Kahur nihkub paigast ja liigub raskelt kõikudes peidiku poole.
Ta-ta-ta-ta-ta ... Kaugel ragiseb kuulipilduja, aga meil on sahad juba koos, ma punnitan nii, et süda tundub lõhkevat, lükkan ratast mõlema käega, kuni kahur hakkab vähehaaval ise veerema. Poisid ja Žoltõhh juhivad teda sahka-dest, viimasena tõukab käepidemest Lukjanov — ta on põlvili, nägu verega koos.

10

Pärast seda istume oma kitsukeses kaevikus, tundes endid isegi koduselt. Meeled rahunevad, oleme kordasaadetud teo üle pisut rõõmsadki, hädaohust ja pingutusest lõhkuvad südamed jäävad vaiksemaks. Mitu kuulipildujat särutab nüüd meie positsiooni, pekstes iga natukese aja takka rinnatiselt mul'akamakaid alla ja rabistades meile liiva kaela. Tulepositsiooni kohal

puhtas hommikuõhus keerlevad tolmujoad. Aga suurekaliibriline kuulipilduja ei lase enam, teistest pole kuigi palju lugu.

«Sai kotuks löödud!» ütleb Žoltõhh rahulolevalt ja seab end kaeviku põhja istuma. Vanemseersant naerab lõbusalt, kusjuures ta sinkjas, öö jooksul habemetüükasse kasvanud nägu tihedalt kortse täis kistakse. «Tahtsid küll põõna panna, aga pole me vedelad vennad!» Siis tõuseb ta ja küsib:

«Noh, kuidas sinul's on, Lukjanov? Kannatad ära või?»

Lukjanov, kinniseotud pea longus, kössitab kaeviku viimases otsas puldani all ja poeb võdisedes sinelisse. Pea-haav pole tal vist kuigi hirmus, ta ei oiga ega kaeba valu, vaid väriseb malaariast. Sõduri ilme on kannatav jä endassetõmbunud nagu ikka.

«Kannatan ära,» ütleb Lukjanov tasakesi. «Sanitaride juurde ei pääse ju.»

.«Ega pääse,» tõendab komandör. «Oota, kuni õhtu tuleb.»

Me seame endid kaeviku põhja üksteise kõrvale istuma ja kuulame valvsalt, mis sünnib väljas. Alumisel astangul istub Ljoška. Tal on käes periskoop, mille ta aeg-ajalt

62

tasakesi rinnatise tagant välja torkab. Kuulipildujad meid siit kätte ei saa, aga kardame, et varsti hakkavad laskma miinipildujad, ja siis pole enam nalja.

Veidikese aja pärast aga vaikivad kuulipildujadki ja hommikuse taeva all jääb kõik rahulikuks. Ei ühtki häält kuskil, ei ühtki pauku. Juba päris valgeks on läinud, päike tõuseb, lõunataeva helendavas sinetuses lausa pillerkaari-tab ergav koidik. Esimesed päikesekiired kombivad oma alles jahedate kätega tolmuseid kullakänkraid meie kaeviku serval. Petlik vaikus meelitab lendu lõokese. Esiotsa kuulame tema mahedat liiritamist otsekui midagi unustatut ja arusaamatut, siis aga näeme laotuses ka teda ennast, otse kaeviku kohal. Žoltõhh vaatab esimesena üles, nii et krimpsus nahk ta karvasel kaelal pingule tõmbub, kissitab oma vanainimesesilmi ja on tõsiselt imestunud:

«Ohoh! Vaata ja imesta — laulma hakkas! Ja ei kardagi teine. At sa mudulane ... »

Me jälgime kõik tillukese linnu värelevat lendu taeva all, ja äkki on äsjane hirm ning ärevus nagu käega võetud. Tekib tunne, nagu oleksime alles nüüdsama siin kaeviku-urus unest ärganud, nagu poleks mingit võitlusalarmi, kuulipildujatuld ega lahingut olnudki. Ei taha ainult kaduda meid kogu aeg piinav kõhe tunne, mis alati meelde tuletab, kus me asume ja mis meid veel ootab.

Me ei räägi sellest, aga see tunne on vist küll igaühel, Popov ehk välja arvatud. Niipea kui kuulipildujatuli järele jääb, hakkab tegevusetu olek teda vaevama. Ta tõmbab pluusi seljast ja asub pagunite sisse plekitükke panema. Hiljuti anti Popovile jefreitori auaste ja päevad läbi õiendab ta nüüd oma uute pagunitega: õmbleb paelu peale, meisterdab punasest saksa kaablist kante ja nüüd seab pagunite sisse plekki. Žoltõhh on heas tujus; lustakalt ja kasvava eneseväärtustundega vaatab ta meie peale, ent me aimame küll, et ta kõrv on terav vähimatki krõbinat kuulama, mis tuleb väljast, — me mõistame, et temagi ootab. Ljoškal on endiselt tusane nägu ees. Krivjonok istub mürsu-kastide tühemikus ja jändab oma trofeekuulipildujaga.

«Sedapsi. Pataljonikomandör ütles, et paneb meid kõiki auraha saamiseks ette. Kuulipilduja eest. Igamehele medal rinda. Mis sellest halba?» räägib Žoltõhh.

Eks sõdurile valmista alati head meelt, kui medal antakse (eriti siis, kui veel ühtegi pole), aga vaevalt nüüd Žoltõhh sellest unistab — tal ju neid mitu tükki rinnas. Krivjonokile

63

ja minule kuluks küll mingi aumärk ära, sest meie pluusirinnas pole veel mingit ehet, samuti ka Ljoškale, kellel peale kaardiväemärgi (mille üle ta muide väga uhke on) midagi ei ole. Aga nüüd pöörab Ljoška oma laia näo pahuralt vanemseersandi poole ja mühatab:

«Jutt või asi kah! Ennem kui siin medali kätte saad, lüüakse sind viis korda mättasse.»

«Miks sedasi?» vaidleb Žoltõhh heasüdamlikult, kurjustamata talle vastu. «Praegu ollakse kaitsel, see värk pannakse kähku hakkama. Diviisikomandör kirjutab alla ja asi nudi. Ainult et see eilne mölin oli ilmaaegne: nägid, kui libedalt läks.» Ja lisab tögamisi: «Ljuska tuleb kohtamisele, ja sul juba raha rinnas. Täis peigmees!»
Kui komandör sedaviisi ütleb, lööb mu süda äkitselt valu täis: need sõnad käisid Ljoška kohta, nii et kindlasti peab ta just Ljoškat meie sõbratari vääriliseks. Ei ole ju ta iialgi ütelnud nõnda minu või Krivjonoki kohta, aga Ljoška kohta ütles. Tähendab, siiski on siin üht-teist sellist, mida mina ei tea, aga küll see kogenud ja kaval Žoltõhh kõike näeb ja teab. Ja kui tüdruku ning Ljoška vahel midagi pole olnudki, siis vähemalt oleks võinud olla, sest ega asjata sihukesi vihjeid tehta, — nõnda mõtlen südamevaluga. Kuid Zadorožnõi uriseb pahuralt: «Tühja mul seda Ljuskat vaja ... oleks nagu viies ratas vankri all. Etemaidki nähtud.»
Nüüd ei oska ma enam midagi arvata. Ei saa esimese hooga aru, lõmpsib ta niisama või räägib tõtt. Ma ei suuda taibata, mispärast ta äkitselt tüdruku vastu nii teistmoodi on või mis teda nii jahedaks tegi. Teatavad kahtlused tärkavad mul, aga need on jälle niisama ilged ja närivad nagu eilegi. Ma katsun neid oma südames lämmatada, maha suruda, neist jagu saada, seepärast juhin mõtted mujale.
Ei, sedamoodi ma vist küll iialgi Ljusja kohta ei ütleks, mis siis — mõistan ka ise —, et selles mu hädad ja hingepiinad seisavadki. Võin teda südamepõhjas kiruda mis kole, viha pärast endamisi vanduda, aga tunnen siiski, et ilma peal ei saaks ma külmaks jääda ta naeratuse, ta hääle, ta istumise-astumise vastu — kogu ta malbe, sõbraliku olemise vastu. Nii väga tahaksin ta ette astuda, medal rinnas ja pael peal, nii et võiksin paista mehelikum, julgem, tugevam ning omandada tema silmis enam väärtust. Raske on see küll, aga päris kindlasti tahan vastu minna

uutele vintsutustele lahinguis, et natukenegi tublimaks saada ning sellele võrratule neiule läheneda. Aga seda, et ta võrratu ja kõigist maailma neidudest kõige kenam on, usun kogu oma kärsikust noorest südamest. Ei, kui me temaga juba ühe päikese all elame, küllap siis ei saa ma tema vastu ükskõikseks jääda. Ja ka ise ei tohi ma jääda ükstakõik-meheks.
«Häh, Ljusja!» mühatab Ljoška pilklikult. «Meie siin vaatame surmaga tõtt, tema aga ameleb seal tagalamees-tega. Kah teenib medalit. Kapten, näh... mis ta nimi oligi? Meleškin! Ammugi sellega sotid sees. Teada puha... »
Kapten Meleškin! Ah siis see ilus mustade vurrudega naljahammas! Oige jah, ükskord rännakul nägingi, kuidas ta sarfitaarroodu vankri kõrval ratsa sõitis ja tüdrukuid millegagi kostitas, Ljusjat muidugi ka, ja see naeratas juba päris rõõmsalt. Seekord käisime teises teeservas, tampi-sime kohutavas sügavas poris, ja see pilt jäi mulle väga selgesti meelde.
Jälle vallutavad meeli tusk ja tigedus, jälle võiksin iseendale ütelda: käigu kuradile! Küllap on meile saatusest nõnda määratud: sel ajal kui me siin tule all mõlgutame, unistame, kannatame, sigivad seal tagalas platsi osavamad sellid — ohvitserid või sihukesed Ljoška-sugused ... Kes meist hoolib! Hing on täis iseenda ja kogu maailma peale. Aga kuskil teadvuse ahmas hingitseb kangekaelne mõtteke ega nõustu minuga: ei, ta ei saa nii halb olla, ei saa, ei ole ta niisugune.
Mööda kaitsekraavi, üle poiste jalgade ronib mu juurde Krivjonok. Ta istub vastasseina varju sisse, toetudes seljaga vastu külma mulda. Riivates pilguga Ljoškat, näitab ta mulle paberit, mis on pulbripakendi moodi kokku volditud.
«Kuule,» ütleb ta tasakesi. «Anna tema kätte... Kui peaks midagi... Kas jah?» «Kelle kätte?»
«No mis sa vigurdad. Tead küll.»
Muidugi saan aru, keda ta mõtleb, aga Ljusjale kellegi taise kirju ma küll kätte toimetama ei hakka. See-eest leian end jälle mõttelt, et mis meiega siis ikka juhtub, sest väljas on kõik vakka, niisama vakka nagu eile ja üleeilegi, nii et pole meil midagi karta.

«Mis sa tembutad!» ütlen. «Eks anna ise. Ei tea miks mina?»

65

Krivjonok vaatab mulle umbusklikult otsa. Küllap ta mõistab, et tna kahe otsaga mängu mängin, ta viltune nägu tõmbleb. Tükk aega põrnitseb ta mind, otsekui mu siirust proovile pannes, siis aga pistab midagi küsimata või ütlemata kirja rinnatasku.

«Egas midagi. Ei taha — pole tarvis kah.»

Vist on ta ära solvatud.

Oh Krivjonok, Krivjonok! Eks ole minugi süda samasugusest igatsusest lõhkemas, eks ole minugi hinges hävitatud kõik, mis on püha? Aga mis sa ära teed?! Vahe on ainult selles, et nagu kõik kannatused, nii põletab ka meie kannatus ühel hinge tuhaks, teisel aga karastab kõvaks nagu teras. Ei tea, mis saab Krivjonokist, aga minu hing vist on karastamiseks liiga habras.

«Ära tee väljagi!» ütlen ma ega usu ka ise oma sõnu. «Ära tee välja! Poiss lõmpsib, see... Kehkadivei!»

Ma räägin seda üsnagi kõhklevalt, nii et Krivjonok ainult suud kõverdab ja skeptiliselt muigab.

Ent aeg läheb omasoodu. Juba hakkab kaevikusse kiikama päike ja soojendab meie pilotkasid. Õlad ja kehad jäävad veel varju, aga peadel on soe. Vanainimeselikult roogatades istub Žoltõhh teise seina, kuhu langeb vari.

«Kae imet — vait teised! Mitte ühtegi miini. Mis sa kostad!» räägib ta. «Nojah, katsume õhtuni siin olla, ja siis — teise koha peale. Uue kötsi varju.»

Popov tõmbab pluusi selga ja imetleb saiakesi oma meistritööd — paguneid. Ta riided on korras ja istuvad hästi, nööbid seisavad kinni, parempoolse tasku kohal on kolm kitsast riideriba — haavatasaamise lindid. Neid linte meil suuremalt jaolt ei kanta, ehkki paljud on pihta saanud, aga Popovil on nad peal. Nende kohale on kinnitatud emailist ordenitäht. Ühe nurga pealt on email küll välja kukkunud ja sealt paistab valge koht, aga orden seisab tipp-topp punase kalevitüki peal. Meie sihturil on korraliku, laitmatu sõduri väljanägemine. Juba esimese pilguga torkab silma, et sõjaväeteenistus on talle kontimööda, ainult, jah, auaste on madal — jefreitor. Seda küll, aga kui ta seersant oleks, küllap siis poleks ta alluvatel kuigi magusat elu. Sest Popov on küll vaikse iseloomuga, aga jonni täis ja kihvtine, eriti pisiasjades.

«Nüüd sa, vennike, oled justkui kindral,» muigutab Zol-tõhh suud. «Ah jah, tead mis? Tee minule kah säherdused. Mis? Muidu mul need — nagu oleks läbi hekslimasina

66

summitud. Arved teeme klaariks pärast sõda. Kutsun sind sealt Kolõmast külla ... »

«Miks Kolõmast? Jakutiiast!» õiendab Popov veidi puudutatult.

«Olgu siis, Jakuutiast. Teil on lumi ja jää, meil Kubani-maal aga õunu-pirne, meloneid ja arbuuse kuhjade viisi. Nabast saadik! Paneme aias laua hakkama, pistame samovari tule. Pool toopi muidugi kah... Ja veel üht-teist. Minu Darja Jemeljanovnale meeldib hirmsasti, kui külalisi käib. Võtaks aga aina võõraid vastu. Temal see loomu järgi... Ajaksime pudelile päkad silma, tuletaksime meelde, kuidas Jassõ all sai maisi pirgitud ja maa sees kükitatud... Ah jah, peaks Darjale kirjutama,» tuleb Žoltõhhil järsku meelde. «Pole Kirovogradist peale kirjutanud. Poisid, kellel on jupp lehte?»

Paberit meil pole. Kui pealetungile läheme, saame seda laialt — kõiksugu fritsude märkmikke ja taskuraamatuid, traatspiraaliga tagant kinni. Praegu aga pole peale ajalehe midagi — ei pläru keeramiseks ega kirja kirjutamiseks. Popov otsib taskust korralikult kokkumurtud diviisi-lehe ja vanemseersant hakkab sellest laiema äärega tükki valima. Teenistusvalmilt ulatab Popov talle ka tindi-pliiatsi. Žoltõhh teeb selle ilusti süljega niiskeks ja hakkab teise põlve peal mingeid konkse paberile maalima.

«Kirjutame siis sedasi: Darka, mina olen elus, soovin sulle sedasama. Märkel Ivanovitš Žoltõhh.»

Ta käristab ajalehest selle tüki välja, kus need sõnad peal, ja ütleb, märgates meie uudishimulikke pilke:
«Mis siin pikalt-laialt kirjutada? Kõige tähtsam, et elu veel sees. Mis muud on, tühja eidel sellest. Ja üleüldse — mitu korda olen pikemalt kirjutada katsunud, aga ikka... Eks ole ju teada, mihuke see sõjamehe värk. Vaevalt saad pliiatsi süljeseks teha, kui pataljonikomandöri käskjalg platsis: Žoltõhh, hävitada kuulipilduja! Põrutad kuulipildujale ära — transportöör tagasi kupatada! Siis jalavägi juba meie laskureil peaaegu karvust kinni — kähmad sinna kah kümmekond mürsku. Siis veel tankid. Uks igavene rist on nendega! Trotski ütles mulle ükskord, et, Žoltõhh, sina oled mu suurtükiväe ülem. Ja et pidagu ma meeles — jalaväe edasipääsutee lagedaks! Küsisin selle peale, et kui ma väeülem olen, miks siis veel kindral pole. Tema jälle, et kas ma kindraliks ka kõlban. Ohoh, ja kuidas veel! Kui ma juba suurtükikomandöriks kõlban, siis kindraliks — silmad

kinni. Kamandamist oleks laialt!» praalib Žoltõhh salajase uhkusega ja pistab oma rekordiliselt lühikese kirja pilotka vahele.
Juba on meil üsna mõnus tunne. Ärev öö hakkab ununema, kaob hirm, et meie pihta tuli avatakse. Ehk läheb veel hästigi...
Ja just siis, kui meie tähelepanu kõige enam loidub, lööb äkki mu teadvusse, et kardetud hetk on käes. Ma ei taipa esimese hooga, mis lahti on, aga näen, kuidas Lukjanov sineli all nõksatab. Komandöri pisikesed silmad tõmbuvad järsku imestusest ümmarguseks, vajuvad auku ja kustuvad ühel hoobil. Astangult kukub Ljoška silmili kaeviku põhja ja alles siis kuulen: kaugelt kostab tuttav õudne huilgamine. Kuskil seal küngastiku taga, kus asub vaenlane, uluvad läbilõikavalt ja kaeblikult «orelid» — saksa kuueraudsed miinipildujad. Nende veniv, põrgulik vingumine lõpeb, ja taeva alt sööstab midagi üdini tungiva röökimisega meile kaela. On, nagu haaraks mõni nähtamatu metsik jõud maa oma võimusesse, hakkaks teda rebima, lõhkuma, peksma. Ma kukun peadpidi Krivjonoki põlvede vahele, tema langeb küljeli, kogu täiega lendab rinnatis ülalt kaevikusse, prah-vatavad kärgatused — üks kord, teine kord, kaks korraga, kolm... Me oleme jaburaks põrutatud, oleme lämbumas ses tolmus, liiva ja mulla sees, sõrmed kahmavad pidet otsides millestki kinni, uskumatu jõuga klammerduvad nad millegi ümber. Nagu pihuks ja põrmuks lendab maa ses märatsevas plahvatuste laviinis, ta vappub, peksleb, väriseb, pannes meeleheitlikult vastu surma kohutavale jõule.
Pikad, õudsed minutid. Kõik meie ümber keeb, midagi ei jää järele; läheb pimedaks, hommikust saab öö. Suu, silmad, kõrvad — kõik on liiva ja mulda täis. Lakkamatu närvipinge tõttu kisub keha valusasse krampi, kui uus miin lähedal lõhkeb; kogu olemus on täis jubedat ootust: lõpp! lõpp! Nüüd tuleb... Nüüd! Ei... Nüüd! Nüüd kindlasti, nüüd... Laotuses möirgab, märatseb, variseb kaela, pole enam vahet, kus maa, kus taevas.
Võiks juba meid endid ja meie tahet pidada siin surma-möllus lömastatuks, hirmust halvatuks, sest kõik meie ümber on haaratud pöörasest märulist. Kuid äkki karjutakse siitsamast minu kõrvalt: «Popov! Sihik, võtaks sind sarviline!» See on Žoltõhh. Keegi kargab valusasti mu jal-gadele ja sööstab kaeviku teise otsa. Rõõmuviirg käib läbi südame: elus! Ma pilutan silmi: ringpositsioonil vilksatab

läbi suitsupilve Popovi kummargil selg, minu kõrval mulla sees liigutab end Ljoška, Zoltõhh aga karjub ja vannub kogu aeg, kuid ta hääl mattub plahvatustesse ja vingumisse. Veel kord sähvatab üsna lähedal tuli — krrrähhh! Meid paisatakse mullaga üle, Zoltõhh kukub kummuli, tormlevates tolmupilvedes kargab jälle keegi üle minu — see on Popov. Ta vöötamata pluusi all on sihik, sihtur hoiab seda käega kinni. Samal hetkel prahvatab teisel pool kaevikut. Kibedat haisu ja mullatükke paiskub vastu silmi, ma kukun kaelani mulla alla jäänud kaaslasele selga, pigistan kõigest jõust hambad kokku: vastu pidada!

Ei tea isegi, kui kaua me sedaviisi kössitame, mullaga üle paisatud, märatsevast surmamöllust halvatud, kannatlikult, terve igaviku taludes tulerünnaku õudust.
Vaevalt on plahvatused natuke eemaldunud, muutudes kõlalt tumedamaks, kui Zoltõhh hakkab esimesena mulla alt välja rübelema, ise rämedalt vandudes. Maapealne on nagu ennegi täis ulgumist, prahvatusi, möirgamist... Kogu ümbrus müriseb ja mattub mullatuisku, meeletult, pööraselt huilgavad «orelid» sealpool küngastikku, maa väänleb krampides, taevas meie kohal mattub musta tolmu ja suitsu, kuid miinid langevad nüüd pisut kaugemale ja kõvad mullakomprad ei tao meile enam selga.
«Pääsenud! Terved!» süttib tilluke ebalev rõõmusäde, aga südant närib rahutus. Sülitades ja silmi pilgutades hakkan enda pealt mulda ära ajama. Higine Zoltõhh, kes on tolmust kole ja must nagu tont, ei saa tükk aega mulla-kamakate alt jalgu kätte; siis tõuseb ta juba põlvili. Vaevu märgatavalt liigatab nurgas Lukjanov, tema kõrval rapsib end puhtaks Krivjonok. Nagu näha, on kõik terved — meil läks hästi. Ja samal silmapilgul, kui mul see mõte tekib, saame nagu pussilöögi selga, kuuldes, kuidas Ljoška äkki kokutavalt karjub:
«K-k-komandör!... K-k-komandör!... Tankid!!!»

11

«T-t-tankid! T-t-tankid! Näe!!!» kisendab ta, kord vilksamisi välja vaadates ja siis jälle maha kükitades. Millegipärast ei suuda ma kohe aduda, kui kohutav see teade on. Rohkem olen üllatatud sellest, et Zadorožnõi kokutab, ja tunnen isegi kahjurõõmuvälgatust: «Ahaa! Hirm nahas!»

Ent sedamaid kargan ka püsti ja vaatan hetkeks üle laiali-lõhutud, purukspekstud rinnatise. Seljaku nõlvalt müriseb suitsu ajades kiiresti meie poole alla mitu kollasekirjut tanki. Zoltõhh mu kõrval naelutatakse paigale, kuid ainult hetkeks. Liivatolmust pisenenud silmad pilguvad tal tihedasti, mõne sekundi vahib ta tankide poole, nagu ei usuks veel, ja kargab siis üle kaeviku ääre. Tema järel sööstab mööda astangut välja Popov, siis mina ja pärast mind robinal teised. Tormame, seljad küürus, üle mullakama-kaid täistuisatud ringpositsiooni peidikusse, kus on meie kahur.
Tõmban harud üles, Krivjonok haarab sahkadest kinni, Zoltõhh ja Popov kangutavad maast rattaid. Kahur nihkub paigast. Kuid peidiku põhi on miinilõhkemisega laialilöödud rinnatisest mullakompraid täis varisenud, kahur kääandub viltu ja Zoltõhh karjub:
«Nõõh, keera ometi sahku!... Laznjak, sarviline sind ... »
Ma tean ju ise ka, et tuleb sahku keerata. Tirin mis jaksu on, aga liiga rutakalt, nii et ikka ja jälle läheb kõik viltu. Kuidagiviisi venitame kahuri siiski ringpositsioo-nile ja pöörame sahad õigeks. Zoltõhh rähkleb kühmu hoidudes siia-sinna nagu tiiger puuris, ta vurrudega nägu on maadligi, tige ja hirmus, abaluude kohal mustendavad higi-laigud.
Tankid tulistavad jalaväge, tulistavad peaaegu ühtejärge. Õhk on täis mürinat ja raginat, laotus ägab, mööda maad roomab raske rauaparin. Tõmbame sahad laiali, ma haaran lukustajatest kinni, Zadorožnõi kisub tagant pidemetest nii tugevasti, et sahk lööb mul peaaegu jalad alt. Vasaku käega avan luku ja otsemaid klõmpsatab ta kinni — Zoltõhh ise kihutab silmapilk rauda soomustläbis-tava mürsu.
Tankid on esimese tranšee kohal. Kähku vilksan kilbi tagant välja vaadata: üks suitseb, küllap jalaväelased panid põlema, teine aga tormab kiiruga piki tranšeed, ei tea miks. Mõned jalaväelased jooksevad kühmakil üle välja tagala poole. Tolm lendab, plahvatuste ragin ja pöörane kuulipildujatärin löövad kõrvad lukku. Zoltõhh karjub midagi, Popov tardub sihikusse vahtides, ja sealsamas põrutab meid kurdiks kile lask soomustläbistava mütsuga.

Kahur hüppab tagasi ja lööb valusasti vastu õlga. Ma kukun ku.jeli. Poisid pole jõudnud sahku maha kinnitada.
«Sahad!» karjub Zoltõhh, kes on sügavas kägarseisus sihturi selja taga, ja müksab Krivjonokile rusikaga vastu turja. See haarab sahast kinni ja hakkab seda auku taguma. Teise saha juures seisab Lukjanov põlvili ja vajutab seda saamatult maa sisse. Zoltõhhi vali käsutamine rahustab: komandör on kohal ja ega siis midagi halba juhtuda saa, sest tema näeb, mis vaja, ja käsutab, meil aga pole muud kui käsku täita.
Kõmm! Prahvatab teine lask. Vaevalt märgatav punane lendjoonetuli välgatab tanki küljelt läbi, puudutab soomust ja põrkab viltu üles.
«Tuld! Tuld! Ära veni, tuld!»
Kõmm!... Kõmm!.. . Kõmm! . .. Kahur hüpleb ratastel. Kõigi mürskude lendu ei näe, mõned kaovad jäljetult. Tankid pöörduvad esimese transee juurest kõrvale tee suunas, kihutades kiiresti üksteise järel mööda meie kaitset. Juba paistavad külgplaatidelt kätte nende must-valged ristid, kohmakalt ronivad masinad üle rinnatise, paisates üles tolmupilvi, pikad kahurid oma ränkade suudmepiduritega kõiguvad ähvardavalt ja tulistavad kõminal. «Tuld!» röögib Zoltõhh. «Paremini sihtida!» Popov on täitsamees, meie tubli Popov! Küllap on ta meist ainuke, kes ei tunne hirmu ega ärevust. Popov ei rabele, Popov ei värise; praegu ei tea ega näe ta midagi pea'e tankide. Kõmm! Kõmm! Kahur hüpleb. «Nii, ole mees, Laznjak! Vist ongi täna sinu päev,» ütlen mõttes iseendale. «Näh, tulge, tõprad, tulge aga. Ligemale! Ligemale! Veel ligemale!»
Ligemale nad tulevadki, on juba jalaväe kaevikutest üle... Aga mis see on? Nad vist murravad ju läbi! Lakkamatus kõrvulukustavas mürinas karjub Zoltõhh jälle maruvihaselt, jõuetu raevuga:
«Ei hakka peale, kuradi kurat! Saatana silmamuna! Igavesed litsinahad! Anna roomikute pihta! Roomikutesse tuld!»
Ei hakka peale — ka mul on selMne tunne. Kõmm! Kahur põrkab tagasi, hetkelise sähvatusega noolib tuline jutt kaarjoones kaugele, põrkab vastu tanki torni ja lendab kõrvale. Ei hakka peale! Nähtavasti on sakslased meie vastu saatnud rasketankid, ehk on need isegi nende «tiigrid»?
71
Jalavägi põgeneb. Kümnete kaupa jookseb mehi mööda ühenduskraave ning põldu, et pääseda löögi alt päevalillede varju — mingit muud kaitset ju pole — ja tee poole. Nad viskuvad maha, tõusevad jälle, tulistavad vastu. Nende kannul, tankide varjus, jooksevad ja sebivad sakslased. Väsinult sörgib meie tulepositsiooni lähedal punetava, higise näoga seersant. Sügavalt küürutades lohistab ta ühe käega enda järel «Gorjunovi», teine käsi on sirgelt ripakil, puudutades peaaegu maad. Tema kannul sibab lüheldane sõdur, kes kannab mõlemas käes padrunikaste ja aina vaatab üle õla.
«Seis!» karjub Zoltõhh nendele. «Seis, lontrused! Maha lasen, seis!»
Seersant hüüab midagi vastu, aga me ei kuule. Siis laskub ta kükki ja näitab käega teise külge, tee suunas. Zol-tõhh vaatab ümber — see on tiival. Rabatult langeb komandör istuli ja vannub ei tea keda.
«Sahad vasakule!»
Juba on tankid pataljoni kaitsest läbi murdnud, nad lähevad meist mööda, sõidavad kiiresti piki teed küla poole.
Üks-kaks-kolm pöörame sahad teise külge. Palavikuliselt keerutab Popov pöörikuid. Kõmm! Kõmm! — Üksteise järel kärgatavad meie lasud, järskude kolksatustega lendavad tühjad kestad jalgade alla. Poiste suud on lukus, nad liibuvad vastu maad, näod sünged, silmis hirm. Nüüd pole nalja! Ole mees! Katsu vastu pidada, sisendan iseendale. Ei tohi sa karta ega verest välja minna. Tagasiteed sinu jaoks ei ole, jääb üle ainult võidelda!
«Ahaa!» karjub viimaks Zoltõhh kahjurõõmsalt. «Sai! Tuld, Popov! Tuld!»

Ei saa uudishimule vastu ja vaatan kilbi tagant välja. Mu südamest käib läbi rõõmuviirg. Seal ta seisabki, kahu-ritoru longus, lahtilükatad luuk juba külje peal ripakil. Tema kõrval tasandab käiku teine tank ja teeb roomikutel väikese pöörde meie poole. Nüüd on selge — meid märgati! «Märkas, nüüd läheb lahti!» sähvatab hilinenult mõte läbi pea, kui kahuritoru suudmes välgub tulekeel ... Krrrähhh! Kõik upub tolmu ja suitsu ... Viis sekundit õudset vaikust, siis Popovi erutatud karje:
«Mais!... Seltsimees komandör, mais!...»
Nojah, tank jääb maisikuhila taha, see aga on päris ligidal ja takistab laskmist. Tuleb ta laiali kiskuda, aga
72
jälle - krrrähhh ... Tolm, suits ... Trotüülihais ja paks tolm matab hingamise.
«Sedapsi, pole viga, pole viga,» rahustab komandör ei tea keda.
Meeled on teravnenud, tähelepanu väga ergas, mõttevälgatused kiired ja täpsed. Ma tean, et nüüd peab jooksma keset seda möllu, tankile vastu, aga tahtele mittealluv jõud naelutab jalad maa külge. Sel hetkel vihkan ma iseennast, poen aegamisi kilbi varjust välja. Tank aga on teise roomiku peal pöörde teinud, ta keerab teelt kõrvale ja võtab äkitselt suuna siia. Aeglaselt taarudes tuleb ta ja liigutab enda ees röögatut kahuritoru. Iga hetk võib prahvatada uus lask... Nüüd!... Nüüd!! Kõik minus on katkemiseni pingul — ootan lasu ära ja siis... Aga sealsamas kõlab selja tagant käsk:
«Lukjanov, kisu laiali!»
Lukjanov! Kohe lõtvub pinge; komandör teab paremini, keda saata. Saatis tema, ja tagasitulemist sel mehel enam pole. Aga mu südametunnistus reageerib sellele teisiti. Piinlikkustunnet maha surudes vaatan selja taha. Lukjanov, sinel eest lahti, tõuseb kastide tagant ja vaatab nagu midagi otsides ringi. Silmad on tal täis ääretut nukrust, nii et võiks arvata, et ta ei julge, et hakkab vastu ajama. Kuid ta ei hakka vastu ajama, ainult viivitab pisut ja ronib siis väga jõuetute liigutustega rinnatisele ning jookseb kühmutades maisikuhila juurde. Seal kahmab ta maast sületäie, siis teise, viskab need eemale, hunnik väheneb, aga ka tank — näe, kus on tank!...
Ja tulebki — krrrähhh!
Tolmu ja liiva paiskub vastu silmi, kõrvad huugavad, sähvatab terav valuviirg...
Ootan hetke ja kargan püsti. Kummaliselt pikkamisi komberdab läbi hõreda tolmupilve Lukjanov, otsekui pime on ta, hoidub kühmu, komistab. Kümme sammu temast tagapool tõuseb lehtrist kuuma suitsu . . .
«Tuld!» röögatab Zoltõhh rämeda häälega. Külm higi kerkib mul otsaette. Alateadlikult tunnen, nagu oleksin Lilkjanovi ees süüdi, ja see sunnib mind rinnatisele hüppama. Selja taga karjub Zoltõhh vihaselt: «Seis! Tagasi!» Kuid olen kolme hüppega sõduri juures ja haaran tal kaenla alt kinni. Järeleandlikult laseb ta seda sündida. Ta oigab.
Tunnen äkki ennast pööraselt tugevana, kui lohistan
73
rasket Lukjanovit tulepositsiooni poole. Meile lahvatab vastu tüüne laine — Popov laseb tanki. Ja selsamal hetkel käib kuskil päris meie külje all must tulepurse ja prahvatus! See rabab mind jalust, ma kukun pikali, löön oma puusa valusasti vastu maad ära. Ei tea isegi, olen ma terve või haavatud, kuid hüppan püsti ja hakkan jälle Lukjanovit vedama. Juba siinsamas on tank! Üha kiiremini roomab see röögatu koletis lähemale, maapind vappub ja väriseb, roomikud kerivad edasi. Oma laia terasrinnaga, millel seisavad tagavaralülid nagu hambad, vajub ta tõkestamatult meile peale...
Peaaegu käpuli maas suman läbi liiva ja tirin Lukjanovi ü;e rinnatise. Me kukume mõlemad kahuri rataste alla. Tärinal lendavad kuulid vastu kilpi ja põrkavad kõrvale. Kaevikus ragiseb kuulipilduja — sealt tulistab Krivjonok jalaväge. Sahkade vahel lamavad komandör ja Zadoro˛nõi. Popov on sihiku taga üksinda ... Aga miks Zoltõhh vait on? Miks ta käsklusi ei

anna? Miks ta ennast ei liiguta? Ta on õlgapidi saha najale langenud ja vaikib. Ma sööstan põlvili tema juurde. Selja taga kärgatab lask, kahur põrkab ehmunult tagasi, nagu oleks ta elusolend, valusalt lööb kest mulle selga. Haaran komandöri õlast, ta libiseb saha najalt maha ja tema kaelast purskab mulle näkku soe verejuga. Tihedad piisad pritsivad kõrgele ja langevad vaikselt lamavale Ljoškale selga. Heidan pikali, kõmbin ja muljun tillukest haava Zoltõhhi lahtise krae all, aga ikkagi purskab verd ja pritsib igasse külge laiali. Zoltõhhi silmalaud on kaameks tõmbunud ja võbelevad iseenesest, pilk tuhmub iga hetkega, silmad pöörduvad pahupidi. Ta ei tunne mind ära.
«Komandör!» karjatab minu kõrval Zadorožnõi kähinal, kuidagi ebaloomuliku häälega.
«Poisid, komandör sai surma!!!»
Sellest meeletust karjatusest hakkab minulgi jube. Ma laman silmili ja tunnen, kuidas maapind vappub, kuidas ta nõtkub ja väriseb... Tanki ma ei näe, aga on tunne, nagu o'eks ta juba mõne meetri kaugusel, — varsti on kõigel lõpp. Ja siis vaatab Popov lafetisahalt meie poole:
«Laadi, Loška! Lontrus, sarviline sind!... Laadi!»
Meeleheitlikult tariseb Krivjonoki kuulipilduj a. Zadoro˛nõi küünistab mulda ja hakkab eemale rinnatise varju nihkuma. Mul läheb hädaohu ja viha tõttu silme ees mustaks, virutan jalaga Zadoro˛nõile vastu külge ja karjury «Lae!

Lae, tõbras!» Ta roomab pooltagurpidi nagu vähk kasti poole, kuid samal ajal haaran ise mürsu ja lükkan oma veriste kätega selle rauda. Zoltõhhi kaelast niriseb jälle peenike verejuga, aga üsna varsti see väheneb ja kui ma komandöri juurde ronin, kaob hoopis. Zoltõhhi klaasistunud silmad tarduvad . . .
Nähtavasti valmis! Lõpp .. .
Sööstan uut mürsku tooma. Tankini on viiskümmend meetrit, mitte rohkem. Ühe roomikuga lömastab ta maisikuhila põhja, teine külg kerkib, koletu kahuritoru noogutab õhus siia-sinna. Ta põhja alt tõuseb suitsujugasid ja tolmu. Popov viivitab laskmisega ja hüppab äkki uuesti lafetisahalt maha.
«Kaevikusse! . ..»
Kärgatab lask. Jõuan läbi tulepositsiooni katva tolmu veel näha, kuidas tankil üks külg ette pöördub. Masin nagu komistaks millegi otsa, kahuritoru langeb järsult allapoole, tank nõksatab paigale. Eest paistavad juhtratta teravad hambad. Roomikud on selle pealt maas. Tank seisab külgepidi meie poole.
Me lõime ta puruks!
Äkitselt aga hakkab tanki kahur liikuma, suudmepidur teeb õhus poolringi, kriginal pöördub torn meie suunas. Popov keerutab püürikrattaid, ilma et ise sihiks, ja meie väike lühike toru tõuseb suurele ennastsalgavalt vastu.
Nüüd võidab see, kes on kiirem! «Kiiremini!!!» lausa kisendan oma südames. Ma torman vastu maad hoidudes kastide juurde, tolmu sees põrkame Ljoškaga peadpidi kokku, lendame üks siia, teine sinna külge, ta pilotka kukub minu põlvede alla. Aga Ljoška värisevate käte vahel on mürsk. Samal hetkel klõmpsatab lukk.
«Kaduge!» kisendab Popov. Uskumatu väledusega veereb Ljoška üle minu kaevikusse. Otsekui võdinal ja kramplikult noogutades langeb tankikahuri toru allapoole, ikka allapoole ... Rohkem ei jõua ma midagi näha; põlvili, pea ees, sööstan ma Ljoškale järele.
Lask ja plahvatus kärgatavad väljas üheaegselt. Tohutu suur larakas variseb seina küljest mulle selga, midagi karedat vajutab vastu kukalt, tükiks ajaks vist kaob teadvus, laman kui tomp, poolest saadik mulla all.. .
Taipan korraga, et on õudselt vaikne. Järsku lõigatakse kõikemattev mürin katki, ümberringi ei ole enam mürsuplahvatusi. Kaugelt kostab vaid, kuidas tankid tigedalt

plärisevad; maapind võppub tasakesi. Äkki hakkab mul jube, ma rübelen mulla alt välja ja hüppan sissevarisenud, segipekstud kaeviku äärele.

12

«Nahkas kõik, täielikult, lootusetult!...»
Esimene asi, mida ma näen, on suur augulahmakas meie ringpositsiooni serval, oma pool meetrit sügav. Kahur on teist ratast pidi selle sees upakil, sahkade vahel lamab liikumatult Zoltõhh, nägu vastu maad ja selg liiva täis. Paar sammu edasi libistab Popov, samuti üleni mullane ja tolmune, end rinnatist pidi alla — vist paiskas teda sinna plahvatus. Pole tal enam peas kiivrit ega pilotkat, rinnal leemendab midagi märga. Segase, otse hullumeelse pilguga vahib sihtur sinnapoole, kust äsja raginal roomas meie peale tank... Ent miks siiski nõnda vaikne on ja kuhu tank jäi?
Ma pööran pilgu teisale ja jään põlvili seistes rabatult vaatama. Kummaliselt segunevad rinnus ebamäärane rõõmutunne, hirm ja hämmastus. Röögatu laiguline tankikoletis, mille kahuritoru ulatub meile peaaegu vastu rindu, seisab viltu maisikuhila otsas, kuna ta läsajast, külje peale keeratud ümmargusest tornist lõõskavad särinal ägedad mässavad tulekeeled, ajades musta suitsu.
Popov kõverdub valu pärast, oigab, tõstab kätt kõrgemale — sõrmede asemel on vaid mingi verine tomp. Ta kohkub ära, tõmbab käe ruttu vastu rindu, mõmiseb valu pärast tasakesi läbi hammaste ja katsub verd kinni panna, kuid seda aina jookseb ja jookseb — põlvede peale, savi peale, niiskust januneva mulla peale.
Ma viskan granaadid maha ja tahan talle appi minna, aga juba mähib Popov ise pluusisiilu käe ümber. Läbi valu ja viha käsutab ta mind ärritatult:
«Tuld, Laznjak! Tuld!»
Ahaa! Nad ronivad ju edasi! Seal, kust nad läbi tulid, tranšeede ja ühenduskraavide vahel, kerkib kolm musta suitsusammast, kärinal, mässavates leekides põleb tank otse meie ees, aga teised roomavad piki kitsast päevalillepõldu sinna, kus on küla. Aeg-ajalt natukeseks peatudes tulistavad nad juba nagunii maatasa tehtud küla serva, laotus ägab nende tihedatest prahvatavatest laskudest.
76
eemalt on kuulda, kuidas nende mürsud järsult, kiire kriginaga läbi õhu puurivad.
Ma pistan rauda soomustläbistava mürsu ja asun sihtimismehhanismide taha. Kahur on tihedalt killuarme täis ia tublisti kaldu, aga allub veel minu tahtele ja pöördub' Kähku suunan sihiku kolmnurga ühe tanki tagumise otsa alla ja vajutan päästikunupule. Jäik kummist silmakaitse lööb mulle valusasti vastu kulmu, ma ei näe, kuhu mu mürsk lendab, ja sööstan uut tooma. Vaatan korraks tanki poole. Selle luuk on juba lahti ja sealt pistetakse välja must nõgine käsi. See kahmab pimedast peast luugi äärt, püüab sealt kinni haarata, aga sõrmed ei pea, ja katsub siis uuesti. Kaevikust täriseb lühike valang — Krivjonok laseb, aga fria ei näe, mis sellest saab.
«Tuld!» kordab Popov mu selja taga nõudlikult. «Sihik
üle kahe!»
Ma laen, keeran sihiku kaugustrumlit, sihin, põrutan lasu ära ja sööstan uuesti mürsku tooma. Popov istub rammetult maas, käsi kõvasti pluusiserva sisse mähitud. Ta on näost vahakollane, silmad aukus. Tanki luuk on lahti, aga sealt ei paista enam kedagi.
«Tuld, Laznjak! Tuld!»
Ja ma tulistan. Sihikust paistab veel tanke, ma pean ikka ja jälle uusi mürske tooma. Kibe soolane higi teeb mind pimedaks, tilgub nina otsast kätele, aga ma mõistan, et tankid on meie surm ja neid peab laskma. Ma ei tea, kui kaua see kestab. Nagu mingi kindla järgnevusega hullumeelne pööris: sihik, kolmnurk tanki all, lasu prahvatav lajatus, siis pingutusest ja valust moondunud ilme Popovi näol, tema nõudlik «tuld!», siis mürsud kastides. Ma visklen edasi-

tagasi, rooman, kõrvad ajavad pilli, hingan tihedalt, ahmides. Äkki aga haaran póörikud pihku ja keeran meeletult rauda siia-sinna, vahtides nagu hull läbi sihiku, kuid ilmaaegu. Tankid on eest ära läinud, nad on kirsipuude ja õueaedade taga, rumeenlaste majarusude vahel...
«Nahkas!» ütlen ma ja käed langevad mööda külgi alla. ^Nahkas! Murdsid läbi!»
Ma vajun sahkade vahele istuli ja nõjatun vastu raua kambrit. See õhkub tuliselt, aga ma ei tõmbu eest kõrvale. Olen rampväsinud. Pea on jabur, kõrvus kohiseb, ragiseb ja ulub, silmade ees ujuvad rõngad, kollased, punased, mustad. Päike on juba kõrgel, halastamatult kõrvetab ta

läbi tolmu ja suitsuvinetise. Lagendikul pole enam kedagi, ainult kollakad mügarad paistavad siit-sealt haljast rohust — need on laibad. Kas pole seal meiegi tuttav? Silmili maas, jalad harali, lamab kuulipildur, kes äsja oma komandöriga joostes läks. Lindikastid on käest maha kukkunud ja vedelevad ta kõrval.
Ja äkki vappub maapind järsust mürisevast plahvatusest. Tankitorn kerkib, paisates igasse külge suitsevaid tulejugasid, kostab terase kõlinat, kahuritoru langeb otsapidi maha. Veel püörasemalt hakkab tuli õgima kumme rataste ümbert, värvi, bensiiniga ülevalatud rohtu maa-pinnalt. Kõrbenud riideräbalad keerlevad õhus meie kohal ja langevad alla.
Kaevikust hüppavad välja Zadoro˛nõi ja Krivjonok. Nad jäävad kükakile ja vahivad tanki poole. Äkki karjatab Zadoro˛nõi:
«Mis nüüd saab, vennikesed? Me oleme ju surmalapsed!»
Ah siis nüüd on ta oma tavalise upsaka enesekindluse sootumaks kaotanud! Sõeluvad püksid püüli temalgi, kes ikka kiitles, et ta vedelaks ei löö. Ta sile nägu on täis hirmu, pilk eksleb sinna-tänna, ta ei püüagi ennast vaos hoida.
Me vaikime. Krivjonok pühib pilotkaga nägu ja küsib * üsna rahulikult:
«Kui palju mürske veel on?»
«Vähe,» ütleb Popov. «Vähe.»
Kogu aeg on ta pigistanud pluusisiilu sisse mähitud kätt ja vaikinud. Me vaatame talle otsa, sest tema on nüüd, võta või jäta. meie komandör.
«Nah, mis siin passida?» pahvatab Ljoška närviliselt. «Popov, anna käsk! Sina oled asemik! Keda kuradit!...»
Ma vaatan ümber — ja hing jääb kinni. Kaevikutes meist eespool pole enam kedagi. Naaberpolgu lõigus, mis jääb pisut tahapoole, kulgevad kaevikud mööda seljandiku harja ja seal rünnakut ei olnud. Praegu aga keeb seal lahing, on näha, kuidas lehtritaoliste pursetena lõhkevad miinid. Meie asume nende kaugel tiival, aga sellest, et nad seal üldse on, läheb meilgi süda rahulikumaks.
Krivjonok kummardub üle komandöri, nööbib verise pluusi lahti ja lohistab Zoltõhhi käsipidi peidikusse. Siis viib ta ära tasakesi oigava Lukjanovi.
«Tule, Loška, seo minu käsi,» ütleb Popov ja mähib pluusisiilu käe ümbert lahti.

läbi tolmu ja suitsuvinetise. Lagendikul pole enam kedagi, ainult kollakad mügarad paistavad siit-sealt haljast rohust — need on laibad. Kas pole seal meiegi tuttav? Silmili maas, jalad harali, lamab kuulipildur, kes äsja oma komandöriga joostes läks. Lindikastid on käest maha kukkunud ja vedelevad ta kõrval.
Ja äkki vappub maapind järsust mürisevast plahvatusest. Tankitorn kerkib, paisates igasse külge suitsevaid tulejugasid, kostab terase kõlinat, kahuritoru langeb otsapidi maha. Veel püörasemalt hakkab tuli õgima kumme rataste ümbert, värvi, bensiiniga ülevalatud rohtu maa-pinnalt. Kõrbenud riideräbalad keerlevad õhus meie kohal ja langevad alla.
Kaevikust hüppavad välja Zadorožnõi ja Krivjonok. Nad jäävad kükakile ja vahivad tanki poole. Äkki karjatab Zadorožnõi:
«Mis nüüd saab, vennikesed? Me oleme ju surmalapsed!»

Ah siis nüüd on ta oma tavalise upsaka enesekindluse sootumaks kaotanud! Sõeluvad püksid püüli temalgi, kes ikka kiitles, et ta vedelaks ei löö. Ta sile nägu on täis hirmu, pilk eksleb sinna-tänna, ta ei püüagi ennast vaos hoida.
Me vaikime. Krivjonok pühib pilotkaga nägu ja küsib üsna rahulikult:
«Kui palju mürske veel on?»
«Vähe,» ütleb Popov.
«Vähe.»
Kogu aeg on ta pigistanud pluusisiilu sisse mähitud kätt ja vaikinud. Me vaatame talle otsa, sest tema on nüüd, võta või jäta, meie komandör.
«Nah, mis siin passida?» pahvatab Ljoška närviliselt. «Popov, anna käsk! Sina oled asemik! Keda kuradit!... »
Ma vaatan ümber — ja hing jääb kinni. Kaevikutes meist eespool pole enam kedagi. Naaberpolgu lõigus, mis jääb pisut tahapoole, kulgevad kaevikud mööda seljandiku harja ja seal rünnakut ei olnud. Praegu aga keeb seal lahing, on näha, kuidas lehtritaoliste pursetena lõhkevad miinid. Meie asume nende kaugel tiival, aga sellest, et nad seal üldse on, läheb meilgi süda rahulikumaks.
Krivjonok kummardub üle komandöri, nööbib verise pluusi lahti ja lohistab Zoltõhhi käsipidi peidikusse. Siis viib ta ära tasakesi oigava Lukjanovi.
«Tule, Loška, seo minu käsi,» ütleb Popov ja mähib pluusisiilu käe ümbert lahti.
78
Vastumeelselt paneb Ljoška granaadid maha ja hakkab siduma. Hetkekski ei pööra ta pilku maastikult, aga esialgu pole ligidal kedagi.
«Loška! ... Ära ... Valus!»
«Jutt või asi, veri jääb see-eest kinni,» ütleb Zadorožnõi. «Noh, paneme päkad või?»
«Ei,» vastab Popov. «Käsk pole, ei tohi mine.»
«Veider vend!» väljendab Zadorožnõi ägedalt oma imestust. «Mis kuradi käsku sul vaja? Rinne on läbi murtud ... »
«Käsk kaitse oli, käsk tagane mitte oli. Lasta tarvis.» «Ogar peast! Keda sa lased?» «Hitler lased. Ei tea, keda lased?»
«Tola!» sülitab Zadorožnõi. «Ma pidasin sind meheks, aga sina oled pudrunui, kaks silma peas.»
«Kae kus lõugab — «pudrunui», «tola»!» mõtlen mina.
Selge see, kuluks küll siit ära minna, sinna, kus kõik teisedki on, aga mismoodi me neljakesi kahuriga hakkama saame? Ja mind hämmastab, kuidas Zadorožnõi seda ei mõista ja nüüd Popovi kallal näägub.
«Mis sa lõugad!» ütlen talle varjamatu vihaga. «Kuhu sa minna tahad?»
«Kuhu? Sinna, kus teisedki!»
«Aga kahur?»
«Mis kahur? Kahur on lömmis.» «Noh, ja siis? Saab ju lasta ... »
«Idioodid!» on Ljoška siiralt imestunud. «Pea ja kaks kõrva — muud ühtigi. Teie arust vist peaks siin kükitama, kuni mättasse lüüakse?»
Peidikus ajab end sirgu Krivjonok. Haavakramm ta moonutatud näos punetab raevust.
«Pange ta pudrumulk kinni!» karjub ta. «Pange kinni! Või käigu ta kus kurat! Koristagu kondid, nii et haisugi poleks! Noh!... »
Zadorožnõi kulm läheb pilve, ta seirab meid tigedalt altkulmu ja sülitab.
' «Nah, egas midagi! Karvake pealegi, kurat võtaks, kui hale ei hakka,» poriseb ta sealsamas vaiksema häälega. «Egas midagi, saame näha! Kah mõni komandör — see viltu silmadega tola ... »
Isegi Popovil, kes on alati väga rahulik, ajab sellinS solvamine kopsu üle maksa. Ta silmades lööb välkuma

79
tige tuluke, kiiresti astub ta Ljoška ette ja jääb kõveras seisma.
«Miks Popov tola? Ütle, miks Popov tola? Loška ise tola! Kahur jätta ei tohi. Popov ei jookse. Sant naine jookse — sinna jookse, siia jookse. Popov vanne ütles. Žoltõhh ei põgenes. Popov ei põgene. Tõbras põgene. Pea lõuad, Loška!»
Arvatavasti valutab Popovil käsi kohutavalt, aga Ljoška on tal hinge täis ajanud. Ta pahutseb ringi, on närviline, käsib meil rataste alt tulepositsiooni ära tasandada ja pöörata kahuri toru tee poole. Me teeme seda kõveras, põlvili maas. Zadorožnõi pühib oma lihavalt näolt higi; enam. ei alusta ta sündmatut põgenemisjuttu, küll aga vahib kogu aeg ringi ja haub pingsalt mingeid mõtteid. Popov käsib tal kahuri juurde vaatlejaks jääda ja hüüab mind peidikusse, kus lamavad meie kaks õnnetut.
Siin kohmitseb Krivjonok. Ta vaatab oma väga tõsiste tumedate silmadega Popovile otsa ja ütleb:
«Komandör on juba hinge heitnud. Lukjanov on suremas. Katsusin veidi siduda.»
«Mine, Krivjon, vähe-vähe kuulipilduja vaata,» käsib teda Popov ja kui see on peidikust välja roninud, siis ohkab:
«Oh, oh, häda!... Väga häda, seltsimees komandör! Ai-ai-ai!... »
Nad lamavad mahalaotatud puldani peal kõrvuti. 2ol-tõhh on seljakil, habemetüükaga kaetud kuivetu lõug õieli. Lukjanov, näost kaamelt kollane, on poolest saadik kaetud oma mullatolmuse sineliga. Nad mõlemad paistavad äkki olevat kuidagi väga väikesed, võõrastavad oma liikumatus rahus.
«Komandör, komandör,» haliseb sihtur. Ta on vist oma valust jagu saanud ja räägib sagedaste pausidega: «Dnepri ääres ütles: kadunud... Siis mitte kadunud... Nüüd kadunud ... Aga Popov elus. Miks nõnda, ütle, komandör? ... Kuda nõnda, komandör? ... »
Ta küsib, aga vanemseersant ei vasta. Iial ei räägi ta enam midagi, ei raksu, ei vannu mõnda meest, nagu vahel juhtus. Ja mul ärkab terav sisetundepiin sellepärast, et ta suri minu peale karjudes ja et võib-olla jäigi viha minu vastu viimaseks tundeks ta südames. Tekib isegi selline arvamine, et võib-olla minu süü läbi ta kuuli märklauaks saigi. Mine tea, see kuul oleks võinud tulla minule, kui ta
80
selja tagant poleks hüüdnud ja mina poleks võpatanud ning sammukest kõrvale teinud. Aga juhtus nii, et kuul läks minust mööda ja tabas teda.
Aga Lukjanov? Jah, tema surmas olen vist küll omajagu süüdi, sest kui ma oleksin käsku ootamata, silmapilgu võrra varem maisikuhila juurde jooksnud, siis võiks ta ehk tervegi olla, aga nüüd vaagub ta hinge, kuna tema asemel oleksin võinud olla mina.. Ja miski ei vaeva teda enam — ei Ljoška, ei ta oma ränk saatus ega ka mure isa pärast. Ja seal meenub mulle äkitselt Ljusja. Oh Ljusja, Ljusja! Kus küll sa praegu oled ja kas sa võid aimata, mis meil nõnda ootamatult on juhtunud? Kindlasti ei saa sind iialgi' enam meie tulepositsioonil näha nagu omal ajal, iialgi enam ei tereta sa meid nagu tavaliselt: «Tere päevast, vellekesed!»- Vellekesi pole enam, ühed langesid varem, teised vististi langevad hiljem. Ja mismoodi me pääseda võiksimegi? Aga oma elu anda ei tahaks siiski, ja jälle põletab südant kibedus meie kaotuste pärast, raske kivina matab teadvust viha vaenlase vastu.
Murest murtud, kössitab sihtur Zoltõhhi kõrval maas. Mul tuleb meelde, et komandöri pilotka vahel on ta imelühike ärasaatmata kiri. See kiri hakkab mind kummaliselt vaevama ja ma võtan paberitükikese sealt ära. «Darka, mina olen elus, soovin sulle sedasama... » Alles need sõnad kirjutatud saidki, aga mäherdune saatuslik pööre on nüüd toimunud! Kirjade päralejõudmiseks kulub ju pikki nädalaid, ja mida kõike võib rindel selle ajaga juhtuda! Kuidas üldse võib nõnda kirjutada, sest inimesed saavad kirja ja rõõmustavad, aga võib-olla peaksid nutma? Kummaline on see ja võõrastav.

«Nii on lood, komandör, ei ole enam isa sinugi lastel ... Ja neljapäeval on komisjon ... » mõtlen segasena ja tõstan Žoltõhhi väljasirutatud käe rinnale. Aga vähehaaval tõmbub käsi uuesti küünarnukist sirgu. Väledasti nagu ennegi, justkui poleks päikese all midagi juhtunud, tiksub Žoltõhhi randmel pisike trofeekell. Komandör paistab näost päris endine, ainult püssirohukõrvetus põsesarnadel on sinkjam ja habemetüügas rohkem harevil ning pikem. Laud on poolest saadik kinni, jättes tardunud silmavalgec! pisut nähtavale.
«Sule vähe-vähe silmad,» ütleb Popov. «Milleks vaata? Las magab ... »
Õrnalt vajutades sulen komandöri silmad igaveseks ja
81
siis vist ei suuda ma end enam vaos hoida. Midagi minus rebeneb, vallandades vaigistamatu viha, ja mu suust purskavad kohutavad vandesõnad, mis võiksid iseennastki vihkama panna.
«Pole viga! Pole vaja...» ütleb Popov. «Sõda!...» Jah, sõda! Olgu ta kolmekordselt, olgu ta sajakordselt neetud, see sõda! Kõik meie vähesed eluaastad on ta iga päev kirvena meie kohal rippunud. Ta oht hakkas sugenema ja kerkima juba siis, kui veel kiikusime hällides, mis pandi üles pärast seda, kui meie isad olid tulnud eelmisest sõjast. Tema musta tiiva vari püsis meie sünniaastate, kasvuaastate, õpiaastate kohal, meie kohal, kes oleme sõdurite pojad ja kellest endistki pidid saama sõdurid. Meie emad arvasid, et nad sünnitasid meid, oma lapsi, endile rõõmuks nooruses ja toeks vanaduses, aga tegelikult oleme neile olnud väga üürikest aega rõõmuks ja harva toeks.
Iga aasta käis maailmas kuskil sõda. Riigid, kes ei sõdinud, valmistusid kõigest väest sõjaks. Meie küpsemisaas-tad olid vaid kahe sõja imelühikeseks vaheajaks, mille jooksul sepistati relvi, kasvatati viha üksteise vastu, valmistati ette tulevase tapatalgu teaduslik põhjendus ning sirgusid sõdurid tulevaste roodude, pataljonide ja polkude jaoks. Me mõistsime seda küll, aga lohutasime endid siiski mõttega, et ehk läheb see karikas meist mööda, et tark juhtimine, paktid ja meie õiglane võitlus rahu eest suudavad sõja ära hoida. Ja ega sõda meile lapsepõlves kuigi hirmus paistnudki — vastupidi, meie lemmik-mänguasjadeks olid relvad, raamatutest olid kõige huvitavamad sõjajutud. Sõda paistis meile ahvatlev, ja ta oli meie meelest ahvatlev niikaua, kui lakkas olemast väljamõeldis ning muutus tegelikkuseks. Nüüd aga, kus oleme tunda saanud, kui pöörane see kõik on, kui palju sõjas on metsikust, alatust ja ohvreid, me neame teda — igasugust, endi alustatut või pealesunnitut — olgu ta neetud igavesest ajast igavesti!
Olen peast otsekui jabur. Silmade ette tõmbub meelekibeduse ja vihkamise udu. Süda on tühi. Kõik need julged, uhked, ülevad tunded, mis minus viimase ränga ja vaevarikka aastaga olid jõudnud võrsuda, langesid üheainsa päevaga põrmuks. On jäänud vaid valu ja tuim, ebalev kangekaelsus. Mõttetult nukerdan peos Zoltõhhi kirja ja püüan milleski lõplikult selgusele saada.
«Popov,» ütlen sihturile silma vaadates. «Mis teha? Kas viimseni?»
82
Popovi pruunides silmades tekib imestus ja siis vagur sõbralik etteheide. Ta ohkab ja ütleb: «Miks nõnda ütle: viimseni? Pole vaja viimseni. Pole vaja langeme. Loll lange! Arg mees lange! Laznjak, miks lange? Palju-palju tarvis sõdida. Tarvis elu.»
«Arvad, Popov kerge olla?» küsib sihtur pärast lühikest
vaikust. «Oi kui paha Popov olla! Zoltõ komandör, ammu minu komandör, hea sõber.. . Dnepr ääres me pidi surema, oh kui paha surema! Jakuut Popov suudles vene Zoltõ. Zoltõ suudles jakuut Popov. Ütlesime: jää hüvasti! Sakslane granaadid viska. Popov pole granaadid. Popov — kakskümmend kaks padrun, Zoltõ — üksteist padrun. Terve päev laskmine — päris surm pidi.»
Suvine taevas kisub põuasompu. Päike põletab meie otsaesiseid, soolane higi paneb näo kipitama. Zoltõhhi ja Lukjanovi ümber lendlevad kärbsed, tükivad neile silma. Ma löön vahetevahel pilotkaga, et neid meie liikumatult lamavate sõprade kallalt ära ajada. Ja pisut

seosetult, vene ning jakuudi sõnu segi ajades   räägib Popov kunagisest juhtumist — olen küll seda juba osalt kuulnud —, kuidas vähem kui aasta eest pikkadel veristel lahinguteedel kohtusid kaks meest, need, kes täna jäädavalt lahkusid. Silmad langevad uniselt pilukile, isegi meie hädaohtlik olukord ununeb pisut, ja sihturi segane jutustus toob võitluspildid mu silme ette.

... Sügisöö. Udu. Tuul. Sajab...

Lootsikutega, kummipaatidega, õlgi täistopitud telk-mantlitega ujuvad sõdurid üle Dnepri jõe. Tulistavad saksa miinipildujad. Sõdureid upub, mõned rabelevad vees, kõrgelt kaldalt noolivad üles raketid, jõgi on valge tuhandetest tuledest...

Tillukese parvega jõuab laia jõe vastaskaldale teiste hulgas reamees Popov. Alles nädala aja eest saadeti ta laskurroodu täienduseks ja sattus kohe lahingumöllu.

Nad jõuavad kaldale ja astuvad aega viitmata lahingusse.

Nad roomavad, teevad hüppeid, viskuvad pikali, tungivad kaitsekraavidesse. Sakslased annavad tihedasti tras-seerivat tuld, teevad vasturünnakuid. Hommikul tulevad tankid.

Popov on tankide pärast hirmu täis, ta kössitab kaitsekraavi nurgas — saagu mis saab. Õnneks on üsna ligidal neljakümneviieline kahur. Selle lasud lajatavad ja lajata-

vad, ja äkki on õhus tunda kummi kõrbehaisu. Kartlikult pistab Popov pea välja — kaks tanki põleb. Aga kahurgi saab tabamuse.

Varsti vahivad sahad ülespidi, kahuri juures pole hingelistki, rinnatiselt aga rullib end umbkaevikusse ähmi täis seersant, higist leemendav, ruuged vurrud ees.

Saksa jalavägi lööb roodu kaitsekraavist välja. Popov ja see tankitõrjeseersant jäävad. Seersant sõimab jalaväge ja karjub: «Ei ujunud me selleks üle Dnepri, et siin hukka saada, asja ees, teist taga! Ei tagane!» Kuid jalaväelased ei kuule teda, ainult Popov on siin. Siis arvab seersant: «Ei kao nad kuhugi — küll tulevad tagasi! Pannakse tulema!» Jalavägi aga ei tule tagasi. Sakslased hakkavad neid kaitsekraavidest välja kõrvetama.

Nad annavad vastu automaadi-üksiklaskudega. Lühikesel vaikushetkel loevad padrunid üle. Popovil on neid kakskümmend kaks, Zoltõhhil üksteist. Kaks padrunit pannakse eraldi ära. Kuid lõpevad padrunidki. Jäävad veel kaks viimast. Kogu kaitsekraav on juba sakslaste käes, nemad aga kaitsevad ikka veel lühikest kaevikujuppi sealtmaalt, kust see ära pöörab. Siis laevad nad ühe magasini oma kahe padruniga ja suudlevad. Žoltõhh tõmbab automaadi vinna. Ja samal hetkel hüppab kaitsekraavi kolm sakslast.

Otsekohe tulistab Zoltõhh esimest. See kukub, teine haarab tal selja tagant kinni ja nad kõik kaovad käänaku taha. Zoltõhhil ja Popovil aga on veel üksainus padrun, mida nad omavahel enam jagada ei saa.

Selle padruniga istuvad nad seal hommikuni. Igal pool patravad, käivad ja lasevad sakslased. Nad käivad ka seal umbsopis, aga öö on pime ja kaitsekraavis laipu palju. Selle tõttu, endid surnuks tehes, nad seal hommikuni istuda saidki.

Hommikul lõid meie omad kaitsekraavi siiski sakslastest tühjaks. Zoltõhhil ja Popovil oli tunne, nagu oleksid nad uuesti ilma sündinud.

Zoltõhh hakkas sealtpeale Popovi ristipojaks kutsuma. Kui talle uus, läisarvuline meeskond anti, sokutas ta Popovi enda juurde. Popov sai suurtükiasjanduse hõlpsasti selgeks, üht-teist õpetas talle «ristiisa», muuga tuli ise toime ja kuu aja pärast oli ta juba sihtur.

13

«Huvitav! Huvitav küll, kaua me siin passime! Kuni vangi nabitakse või?» kostab kahuri juurest Zadorožnõi hääl, nüüd juba rahulikumalt. Ta kükitab kilbi taga ja peab ümbrusel valvsalt silma peal, ent kuskil pole kedagi. Sealpool küla aga käib metsik lahinguragin. Plahvatuste ja paukude järgi on kuulda, et võitlus ühes kohas ei mõtlegi raugeda, vaid muutub aina vihasemaks. Kuskilt tee kohalt uluvad läbi saksa miinid. Need lendavad välja küngastiku

tagant ja lõhkevad kaugel küla taga. Popovi nägu on kibe, ta ohib tasakesi ega leia oma käe jaoks kuskilt õiget kohta — kord surub selle vastu rindu, siis jälle paneb põlvedele, siis jälle sirutab seina äärde varju sisse. Ljoška jutu peale ei ütle ta midagi.

«Või oleks midagi kangelaslikku,» poriseb Zadorožnõi. «Aga see — sulaselge totrus. Notitakse maha, ja isegi kuulda ei saada. Pannakse kirja, et teadmata kadunud. Või veel parem — andis end vangi.»

Popovil vist on seda paha kuulata. Ta raiub endist viish «Komandör Zoltõ mitte tagane ja Popov mitte tagane. Arg mees tagane.»

«Zoltõ, Zoltõ! Mis mul Zoltõst! Zoltõl pole sellest sooja ega külma. Aga meil on veel hing sees.»

«Äh, Loška, Loška!» vangutab Popov pead. «Paha vend. Kehv vend ... »

«Vend, vend!» osatab Zadorožnõi. «Eks vaata kas või iseennast! Võib ütelda, et näitasid üles kangelaslikkust — panid tanki põlema. Aga mis kasu sellest on? Ei saada teadagi. Või jälle Lukjanov — kas pole ta kangelane? Läks tule alla. Aga peaaegu arvatakse, et on kurjategija.»

«Lukjan, jah?» küsib Popov ja jääb millegi üle mõtlema. Ta lapselikesse silmadesse tekib mingi tõsine valuhelk. Natuke aega ta arutab endamisi ja ütleb siis:

«Tõsi, Loška, õigus sinul. Vaja mine pataljonikomandör Trotski ja räägi. Aga kes mine? Loška mine? Laznjak mine?» küsib ta ja vaatab meie peale.

Kerge see pole — tule all sinna jõuda ja tagasi tulla, sest teel varitseb sind tuhat hädaohtu. Aga nende ohtude keskelgi leidub tilluke pääsemisvõimalus, siin kükitades aga on vaevalt midagi head loota. Ja just sellepärast on mul väga piinlik ütelda, et mina lähen. Ljoška aga kaalutleb pisut ja otsustab:

85

«Mina lähen.»

«Pataljonikomandörile räägi: Žoltõ lange, Lukjanov hea sõdur. Pole vaja teda pahasti kirjuta. Ja käsk vaja, kuidas kahur jäta. Popov siin oota. Päev oota, õhtu oota. Mine, Loška,» tõuseb Popov püsti. Ljoška asutab end minekule. Poisi tuju tõuseb. Ta vajutab pilotka sügavamini pähe ja võtab automaadi.

«Ma lippan ümbert läbi. Auhviiderseen!» ühmab ta ja jookseb küürutades teist kätt, et küla ümbert ringi minna. Meie jääme kolmekesi. Popov läheb sahkade vahele ja hakkab Ljoška asemel vaatlejaks.

«Popov õigus tee?» küsib sihtur ja vastab iseendale: «Õigus tee. Lukjan medal vaja. Popov käsk vaja.» Vaikib ja lisab mõtlikult:

«Üks sõdur, väga julge sõdur, lase katki tank — tubli sõdur! Teine sõdur, vähe-vähe julge sõdur, sakslast lase — kaks kord tubli sõdur.»

Mingi ebamäärane kahtlus närib mu südant, oleks nagu tahtmine Ljoškat tagasi hüüda, et ta minna ei saaks, aga tema kaob tühjas kaitsekraavis varsti silmist. Nii ei jõuagi ma selgusele, millest mu rahulolematus alguse sai. Sealsamas kuulen selja tagant tasast venivat oigamist. See on Lukjanov. Pöördun ümber ja puudutan õrnalt teda põlvest.

«Lukjanov! Kuule, Lukjanov!»

Hädavaevalt kerkivad ta silmalaud.

«Paha. Matab hinge. Ah!... »

«Kannata veidike,» ütlen ma. «Peksame nad tagasi, siis viime ära.»

«Ärge jumalapärast siia jätke!» palub ta minu lohutust tähele panemata. «Parem tapke ära. Andke kuul . .. »

Ma tean, säärastel puhkudel ei põigelda, ei katsuta midagi muud uskuma panna, ei valetata. Säärases seisukorras peab inimesele ütlema tõtt.

«Hästi,» annan lubaduse. «Ei jäta siia.»

«Tänan,» sosistab Lukjanov vaevu kuuldavalt ja rahuneb, kuigi hingamine on raske. Jah, vist on ta minekul.

Ent täna selgus lõpuks siiski, et Lukjanovgi pole sõdurina päris vilets. Ma tean, ta pole kaugeltki julge, mitte niisugune nagu Zadorožnõi, kes meis oma näilise julgusega suutis imetlust äratada. Lukjanov on tasase loomuga ja nõrga kehaehitusega intelligent, sõjas on tal kõik viltu läinud, vist kordagi pole ta vaprusega hiilanud, aga kui tuli teha
86
kõige raskem samm, siis võis ta küll karta, kuid tegi selle sammu. Aga eks võtnud endale raske ülesande Zadorož-nõigi. Ja seal torkab mul äkitselt pähe, et küllap jooksis Ljoška tagalasse ainuüksi sellepärast, et seal on Ljusja. Rääkisid juba eile kokku, mine tea, ja mine sa sedagi tea, kas Ljusja teda seal ei oota? Jälle varjutab tume viha mul kõik muud tunded. Vastik plika! Ja mis asja ta meie tulepositsioonil nii kangesti hilberdas, misjaoks ta meie kõigi eest nii hellalt hoolitses, kui ainult Ljoška teda huvitas? Misjaoks ta siis aina Krivjonoki kallal nokkis ja minu vastu nii hea näo tegi? Misjaoks ta sokutas ennast meile oma tähelepanuga, vedas Lukjanovile ja Zoltõhhile arstirohtu, kui talle meeldis Ljoška? Aga nüüd pole enam Zoltõhhi, Lukjanov vaagub hinge, kuid see Zadorožnõi pääses ühegi kriimustuseta. Olgu nüüd plika süda rahu ja rõõmu täis! Nii mõtlen ma tigetsedes. Nähtavasti hakkan teda nüüd jäädavalt vihkama. Peaksin ma siit eluga pääsema, küll ma siis talle ütleksin, enam ma risti ette ei lööks! Kuum viha selle kummalise tüdruku vastu hakkab minus võitu saama kõigist tundmustest, mida kunagi hellitasin.
«Laznjak!» hõikab äkki Popov erutatult. Uimane väsinud roidumus on äkki nagu käega pühitud. Ma hüppan peidikust välja. Hämmeldunult vaatab sihtur lafetisahalt minu poole. Üle rinnatise ronib meie juurde tundmatu sõdur. Kust ta küll siia sai ja kuidas ta nii märkamatult tulepositsioonini jõudis?
«Sõdimised sõditud!» ütleb ta kummaliselt muretu häälega, nagu oleksime kuskil tagalas õppustel. See tundub kahtlasena ja meie Popoviga jääme vaikides ta kaamestu-nud rõugearmilisse näkku vaatama. Otsekui joobnud pilk on ta liikumatutes silmades — käsitamatu ja veider on see. Aga ta silmavaade polegi veel kõige hirmsam. Parema käega hoiab sõdur ülal vasakut, mille ranne on kitsa pre-sentvööga otsekui kellarihmaga kinni tõmmatud, ja selle sideme juurest tolkneb nahariba otsas alla täielikult ärarebitud käe'aba, verine, harali sõrmedega.
«Noh, poisid, sodimised sõditud, meel rõõmus! Ons kellelgi nuga?» küsib sõdur ja seab end ringpositsiooni veerele istuma. Ma ei saa pilku tema lubivalgelt näolt, kus ka nüüd ükski lihas ei liigata. See tema rahulik olek hämmastab meid ja kohutab. Ma jooksen meie sõjaohvrite juurde, võtan komandöri taskust noa ja tulen üles tagasi.
87
«Oi-oi!» imestab Popov. «Ja mitte valuta?»
«Jäin maha,» vastab sõdur täitsa võõriti. «Kõik jooksid minema, aga mina sain hirmsa obaduse! Meelemõistus tuli tagasi, vaatasin, et haavatud ... »
«Mis viga on, ei kuule või?» karjun talle otse näkku. Sõduri kustunud silmadest käib läbi hetkeline välgatus — ta katsub küsimust kuulda, sellest aru saada.
«Kuuendast roodust,» vastab ta tuhmilt. «Panasjuk. Paergust hakkan kodu poole kompima. Säh, poiss, näksa maha.»
Ehkki pisut ta mõistuses kahtlen, lõikan jälestusvõdinat maha surudes naharäbala läbi. Käelaba tuleb jäädavalt randme küljest lahti, sõdur hoiab seda nimetissõrmest ja asetab hoolikalt rinnatise alla auku.
«Tuleb ära matta. Nii palju tööd teinud. Kas sidet on?» küsib ta, ja nüüdki ei näi ta teadvat, mis on valu. «Paer-gust lähen tohtri juurde ja siis Ivanivkisse. Tühja sellest käest. Minu jaoks on mesilaste pidamine, küll saab ühe käega hakkama.»
Purustatud rahdmest ei tilgu peaaegu üldse verd, nähtavasti on rihm selle kõvasti kinni tõmmanud. Ainult mõni üksik piisk kukub sõduri tolmuste saabaste peale. Side tuleks siiski teha, aga pole, millest.

«Anna pluus!» sikutan ma tema pluusisiilu, aga sõdur ajab vastu.
«Ää jända — täitsa uus ju. Alles lehekuus saadud. Karista särgi küljest.»
Me vahime teda hämmastunult, aga nähtavasti pole sõduril tõepoolest raasugi valu ega hirmu. Ta pöördub küljega minu poole ja ma rebin ta alussärgi küljest tüki ära. Siis mässin käe hädapärast kinni.
«Sõdimised sõditud!» ütleb ta rõõmsalt ja lisab mureliku häälega: «Neh, aga medali kaotasin ära.» Ta kehitab ennast, et näeksime. Tõepoolest, tasku kohal paistab viltuselt kinnitatud vaprusemedali lint, aga medalit ennast ei ole. «Nüüd ep saa kodus millegagi uhkustada.»
Me vaikime ja ootame, mis ta veel ütleb.
«Noh, käib küll,» kiidab ta, kui ma sidemega valmis olen, ja kohendab end madalal rinnatisel mugavamalt istuma. «Tõmban natuke hinge ja kõmbin edasi.»
«Seal on ju sakslased! Kuhu sa kombid?!» karjun talle kõrva sisse.
88
«Meh? Vinnitsa kandist. Äga kust mehi teie olete?»
«Kas sul tõesti ei valuta?» küsin. Aga ilmselt on Panas-juk täitsa kurt. Ta ainult vaatab mulle otsa ja suleb väsinult oma punakassinised silmalaud. Me vahetame Popoviga uuesti pilke — sihtur vaatab uurivalt meie ootamatut külalist ega suuda vist samuti midagi taibata. Kummaline küll, kuidas see sõdur valu ei tunne, sest kindlasti valutab ta käsi kohutavalt, aga tema ei pilguta silmagi ja seletab aina kodust. Ainult et näoilme ei vasta sugugi ta meeleolule.
Peaaegu iga päev annab sõda meile palju mõistatusi, ja ehkki ma rindel ammugi roheline pole, ei suuda ka mina paljude ta ebatavaliste ilmingute mõistatuslikku ning keerulist olemust tihtipeale kuidagi tabada.

14

Kui me tummas imestuses nõnda vahime, lööb kõrvu kauge mootorimürin.
See hakkab vaenlase poolt küljest lähenema pisut ootamatult, nii et varem tähelegi ei pannud. Meie Popoviga kuuleme seda alles siis, kui küngaste tagant kihutab tolmupilvi üles.keerutades välja mitu autot. Tihedate ridadena istuvad nende laiades kastides sakslased.
See tuleb nii järsku, et Popov hüüatab midagi jakuudi keeles ja haarab vigastamata käega sihtimismehhanismidest kinni.
«Laznjak, laadi!»
Kahman lahtisest, pooleldi tühjast kastist kildmürsu ja kihutan rauda. Ärevuse tõttu aga on see tehtud räpakalt, padrun ei lähe lõpuni sisse ja lukk ei sulgu. Siis lükkan labidavarrega, nagu Zadorožnõigi vahel on teinud, ja tõmbun põlvedel kössi.
Raske koorma all sügavalt vedrudele vajunud, turtsutavad autod miinivälja ümbert läbi ja ronivad üle kraavi küla suunas minevale teele. Nagu ikka, tundub kahuri esimene kõmakas ootamatult vali. Tulepositsioon mattub tolmupilve, ma ei näe, kuhu mürsk langes, ja sööstan järgmist tooma. Veel kord haarab mind lahingupalavik, häda-ohutunne kisub närvid katkemiseni pingule. Ent otsekui ilkumisi kumiseb kõrvus mingi kättemaksuhimuline kahju-rõõmus hääl: «Ahaa, teil tuleb viimne tunnike, aga tema
89
elab! Tema pääseb terve nahaga ja Ljusja läheb tema juurde, ahaa! Temal on rohkem nuppu kui teil, tema teab, mida teha, tema aimas seda ette. Oma eesmärk oli tal, kui nii kangesti peale käis. Rääkis küll Lukjanovist, aga muretses oma naha eest... Ahaa!»
Vastik on mulle see võõras hääl, see ei käi meie olukorraga sugugi kokku. Ma tahan teda alla suruda, et kõik ununeks, ja keskendun ainult oma ülesandele — ronin käpuli edasi-tagasi kahuri ja mürsukastide vahet. Popov laseb tihedasti, mulle lendab liiva vastu silmi, kõrvad lööb lukku, ma ei tea ega vaatagi, kus on autod: kogu mu tahe ja jõud koonduvad ainult ühele

asjale — et kahur oleks laetud. Ma arvan teadvat, et seda kallaletungi meile ei kingita, sest nähtavasti on autodes jalaväelased. Aga nüüd ei lähe meile enam ükski asi korda.
Seal sünnib Popoviga midagi ebatavalist. Vist on tal millegi üle hea meel või läheb ta vihasemaks, ja sihiku taga küürutades karjub ta: «Seis, Hitler! Seis!» ja veel midagi, mis mattub paukudesse. Siis hakkab ta veel ägedamalt karjuma: «Tagasi, Hitler!» Ma õiendan põlvili seistes üle kilbi lahinguväljale vaadata. Kolm autot on tee peal ja põlevad, mõned katsuvad tule alt pääseda ja keeravad ringiga teise külge. Prahh! Prahh! kostab sealt äkki kaks ränka maa-alust plahvatust. Ah siis sellepärast Popov nõnda rõõmsalt karjubki ja sellepärast särabki ta lame vaskpruun nägu laiast lapselikust heameelest — ta kihutas nad miiniväljale.
«Palju-palju mürsk! Palju! Ruttu mürsk!» karjub Popov ja sihib jälle.
Autod ukerdavad sinna-tänna. Kaks masinat on miinile sattudes pihuks ja põrmuks lennanud, neist on maa peal vaid hunnik rauarisu. Teised peatuvad nõutult, mõned kõige viimased sõidavad küngastiku poole tagasi.
«Las käia, Laznjak, ruttu laadi!» sunnib sihtur mind ebatavalise õhinaga. Kuid kastis pole rohkem mürske kui kaks viimast.
«Mürsud otsas!»
Popov vaatab selja taha ja tõmbub hoobilt tõsiseks. Mööda ta vaskpruuni, peaaegu musta läikega nägu nõrguvad higinired, selg on märg ja aurab, kitsad silmad on veelgi kitsamaks ahenenud, nii et ainult pilud on näha, laiad põsesarnad tõusevad esile.
90
«Halb! Ah, kui halb!» ütleb Popov. «Hitler kraav pikali. Hakkab lase, Laznjak, kartetš vaja!»
Popovi kitsastes silmades settivad rahutud kollakad tulukesed. Ma sööstan kastihunniku juurde, loobin tühjad laiali — neid on meil siin juba palju, igal pool veerevad tühjad kestad. Viimaks leiangi raske kasti. Ma venitan selle nööripidi kahurile lähemale Siin on kümme kartetš-mürsku — meie viimne lootus Aga tee on kartetši jaoks liiga kaugel, peab ootama, kuni sakslased lähemale tulevad.
«Oi, Loška!» vaatab Popov tagasi. «Kus Loška? Mürsk vähe-vähe, käsk vaja ... »
Me mõlemad vaatame oma tagala poole — ei kedagi. Päikesest kõrvetatud väli on kuni kühui tühi. Küla taga keeb lahing. Vahetpidamata kostab sealt plahvatusi, vingumist, mürinat, mootorid möirgavad, siit ja sealt tärisevad korrapäratult kuulipildujad. Nähtavasti ei ole sakslasi kaugemale lastud ja me ei tea, mida peaksime ette võtma. Kas oodata Ljoškat või ta hoopiski unustada, sest k? temaga võis midagi juhtuda, võib-olla lamab ta kuskil surnult maas? Aga kuidas siit ära minna võikski? Siinsamas kõrval on ju tee, sakslased hakkavad vist sedakaudu tulema, ja me saaksime teisi abistada niisamuti nagu küla taga. Oleks ainult mürske rohkem.
Kuid meil jääb kõik vaikseks. Ei tea miks, aga sakslased ei kiirusta meie ründamisega; nad on kuskil tee ääres maha heitnud ja ootavad midagi. Panasjuk on kogu see aeg istunud, najatudes seljaga vastu rinnatist, nagu ta sinna jäi. Ainult pea on õlale vajunud, kuna terve käsi purustatud käest kramplikult kinni hoiab. «Kas ta tõesti magab?» küsin endalt ja puudutan teda jalast.
«Hõi, kuule! Mine kaevikusse!»
Aga Panasjuk ei liiguta, istub ikka ühteviisi, nagu ei tunneks midagi. Ka Popov vaatab siiapoole. Siis tõuseb ta sahalt ja hüppab juurde.
Sihtur kergitab sõduri pead ja mind riivab mehe tardunud, liikumatu silmavaade. Pooleldi suletud laugude all pole enam elu.
«Mis see on?» imestan ma. «Mis temaga on?»
Popov raputab teda veel natuke õlast. Ma nihkun otse jalaväelase ette.
«Sai pihta või? Aga laskmist ju polnud...»
91
«Surnud,» sõnab Popov üsna rahulikult. «Ammu surnud.»

Ettevaatlikult asetab ta Panasjuki küljeli maa peale. Terve käsi hoiab kogu aeg purustatud käest kinni, nagu valutaks see veel nüüdki. Säh sulle sodimised sõditud, meenutan ta hiljutist ütlemist. Aina lohutas ennast, et hakkama saab ka ühe käega, amet on olemas, kimpu ei jää. See inimene oli mulle tundmatu, ma polnud teda kunagi varem näinud, aga ta surm vapustab mind niisama tugevasti kui komandöri surm. Läheb tükk aega, kuid ma aina vahin ja vahin ta kangestunud keha ning arutan, kui mõttetu on sõjas plaanitseda mingeid omi plaane,' midagi kavatseda või millegi pärast muretseda, sest igal pool su ümber möllab surm. Tõsi küll, mismoodi sa kütkestad oma mõtteid, piirad ihaldusi, matad maha unistused? Kas või armastus — sõjaolukorras tegelikult raske asi, millel ei saaks praegu üldse kohta olla. Aga Ljusja ei lähe peast ja aina arutad: äkki ei jõudnudki ta eest ära ning jäi sakslaste küüsi, võib-olla sai surmagi? See ajab kananaha ihule, tahaks kõik siiapaika jätta ja joosta sanitaarpataljoni, sest võib-olla on ta hädas. Kuid samas segab jälle vahele see tundmatu kahjurõõmus hääl ja sosistab: «Varem oleks pidanud selle peale mõtlema. Praegu on tema juures Ljoška. Küll see teda hädast päästab.»
Nii võigas on see, nii valus, mõeldamatu.
Ongi vist elus ikka nõnda, et niikaua kui inimesel hing sees, mõtleb ta ja muretseb, nagu elaks veel hulk aastaid. Harjumus, mis on paljude põlvkondade jooksul verre kasvanud. Aga kui suuruke siis igaviku kõrval ongi vahe inimese mõnekümne eluaasta ja nende minutite vahel, mis võitlejal sõjas jääb käesoleva silmapilgu ja viimse hingetõmbe vahele!
Võtan Panasjuki elutul kehal kaenalde alt kinni ja küürutõmbunult lohistan ta peidikusse. Peidik on kahe jaoks liiga lai ja ma panen nende kõrvale kolmandagi. Lukjanov ei liiguta enam ega tee silmi lahti — ehk ongi ta hinge heitnud. Ja ma mõtlen, kes on järgmine. Võib-olla saame surma kõik korraga ja siis pole enam seda, kes meid tulepositsioonilt kuskile rahulikumasse paika toimetaks ...
Siis aga märkame mõlemad, et pole enam Krivjonokit. Ta kohmakas trofeekuulipilduja seisab rinnatisel.samas

kohas kus kogu aeg, aga kuulipildurit ei näe kuskil vaatab kaevikusse, ent ka seal pole kedagi Imelik küll! Me vahetame sihturiga pilke ja Popov vaatab kahtlustades vaenlase poole.
«Hitler juurde mine?» küsib ta ja vahib mulle lapselikult hirmunud silmadega otsa.
«Lollus,» ütlen. «Ei ta iähe kuhugi.» Sakslaste poole ta üle ei lähe, aga kuhu ta ometi kadus? Oleks ta sõnagi lausunud või kuidagi märku andnud, aga kadunud ta on, ja nüüd siis murra selle kangekaelse, kareda mehe pärast pead ning valuta südant.
Me istume kahuri taga, Popov ühel ja mina teisel sahal, ning kuulame sealtpoolt küla kostvat lahinguraginat. Popov on millegipärast sünge, haub omi mõtteid ega vaatagi tee poole, kus autorusud põlevad. Teised autod on tõmbunud tagasi kuskile kaugemale, miinivälja teise serva. Korraga laksatab sihtur endale vastu reit. «Oi, rumal Popov! Oi, rumal! Miks saatis Loška? Miks?» «Mispärast? Mis siis on?» küsin. «Oi, Loška kaval! Loška mitte mine. Loška põgene!» Mu südamesse hiilib ängistav mahajäetustunne. Popovi sõnad on öeldud nii veenvalt, et mõjuvad nagu hüpnoos. Ja äkki saab minulegi selgeks, et Zadorožnõi tagasi ei tule — ega ta sellepärast läinud. Üsna kavalasti oli see tehtud, kuidas ta end minema sokutas, meie aga jäime toladeks. Ja siiski ei tahaks seda uskuda. Tõrjun endast halbu eelaimusi: kõige peale vaatamata on ta ju oma mees, mitte vaenlane, ja kuidas ta ometi saab meid siia saatuse hoolde jätta? Tahaksin Popovi milgi moel rahustada ja ütlen:
«Pole katki midagi. Ehk ta tuleb siiski.»
«Mürsk vähe — paha. Loška mitte mine — paha. Krivjo-nok kadus — paha. Kolm kord väike paha — üks suur paha.»
Krivjonok aga ilmub varsti.
Kõigepealt prantsatab kuskilt rinnatise tagant tulepositsioonile raske kinnine mürsukast. Me kohkume, aga otsekohe veereb sealtsamast kõrvalt mürsulehtrist robinal sissepoole ka

Krivjonok. Pluus on tal rihma alt välja tiritud, püksid ja rind üleni mullaga koos, ise näost must kui moor-lane. Ühe käega veab poiss enda järel saksa metall-lindi rulli, teises käes hoiab laia läikivat tääki.
«Kus, miks käi?   Miks mitte ütle?   Miks pahasti tee?»
93
kukub Popov temaga viivitamatult pragama. Krivjonok tõmbab hinge, tõuseb põlvili ja hakkab pluusiäärt püksi toppima. Ainult korraks vaatab ta sihturile näkku, tõsistes silmades mingi tumm etteheide.
«Säh,» osutab ta mürskudele. «Skvorõševi tulepositsioonilt sain. Ja padrunid.»
«Skvorõšev käi? Aga Skvorõšev kus, mis tee?» annab Popovi viha järele.
«On läinud. Jõudsid,» ütleb Krivjonok. Siis võtab ta oma pika eses-täägi, mille peal tuhmilt helgivad sissegra-veeritud sõnad «Deutschland über alles», ja hakkab seda vastu maad nühkima. Tera ja käepide on värske verega koos. Korraga ma taipan, kus ta käis ja kust sai lindid.
«Käisid tee ääres või?»
«Kus käisin, seal pole teed. Mis see teisse puutub?» vastab Krivjonok vaenulikult. «Aga see?» osutan täägile.
Krivjonok torkab selle musta lakitud tuppe ja vaatab pisut tunnistavalt mulle otsa.
«Mida teie's tahate?» kähvab ta siis ärritatult. «Saab veelgi tehtud! Tappa nad kuradid viimseni, pussiga ja püssiga ja kõrist kägistades!» Siis lisab süngelt: «Jalavägi juba liigub. Nägite?»
«Kuidas liigub? Kuhu liigub?»
Popov pilgutab arusaamatuses silmi ja tõuseb põlvili. Vaatan minagi rinnatise tagant välja ja mu lootus langeb veelgi. On näha, kuidas kaugetelt künkanõlvadelt mehi harvikutes trobikondades alla venib. Kõige taga veetakse tankitõrjepüssi, üks mees tassib raskekuulipildujat. Nad ületavad lahtise maastiku ja kaovad üksteise järel tagala poole viivasse ühenduskraavi. Eesmisest tranšeest ei paista enam kedagi.
«Ai-ai!» ohkab Popov murelikult ja vaikib. Rääkida pole siin enam midagi, ka ilma selleta mõistame hästi, mis lahti on.
«Oi kui paha! Hitler varsti-varsti tule. Mine maad kaeva, emake maa kaitse ... »
Me näeme, et meie olukord iga hetkega halveneb. Kuid praegu ei saa midagi ette võtta, praegu tuleb oodata Ljoš-kat või õnnelikku juhust ning valmistada lahinguks.
Popov jääb tulepositsioonile kahuri juurde, meie Kriv-jonokiga aga ronime kaevikusse. Meie kaevikujupp on poolest saadik täis varisenud. Rinnatis on segi. Ühel kui
94
teisel pool paistavad tihedad miinilehtrid nagu rõugearmid; rohi on üleni hall tolmust ja mullast. Krivjonok võtab katkise varrega labida ja mina kraapsusid täis, lahtirebenenud rihmaga kiivri, mis Popovi peas oli. Hakkame kaevikut süvendama.
Näod läigivad meil rasvasest higist, tolm kleepub külge. Päike kaldub vist juba pärastlõunasse, aga kõrvetab halastamatult. Lehvitab pisut tuult, aga seda on hirmus vähe ja janu piinab koledasti. Pea on jabur otsas, ei tahaks üldse enam millestki teada ega mõtelda. Ihuliikmed valguvad täis mingit rammestavat, tinarasket väsimust.
Ma kraabin kaeviku põhja peal kompraüst mulda, mida plahvatused rohuga segi on siia paisanud, ja tõstan rinnatisele. Siinsamas kaevab Krivjonok, kolm sammu minust. Kuidagi mõistatuslik on ta täna. On kadunud ta rohmakas tagasihoidlik seltsimehelikkus. Vist kogu päeva jooksul pole poisi suust tulnud ainsatki sõbralikku sõna. Läbi-küntud nägu aga on silmanähtavalt kõhnem, lausa mustaks tõmbunud. See veider põrnitsemine hakkab mind häi-rima.
«Kuule,» ütlen ma vaikselt, «oskad sa aimata, mis meist saab?»   .

Pilukil silmist vilksatab minu poole ebasõbralik pilk. Kogu aeg loobub ta mulda rinnatisele.
«Kas aimad?»
«Äh, kuradile kõik!» kähvab Krivjonok.
Ma silmitsen poissi tükk aega. Ta näeb halb välja, parem juba mitte temaga kõnelusse tükkida. Aga miks ta täna mu vastu siiski nii okkaline on? Ehk olen teda milgi moel sol-vanud? Vaatan veidike aega mõtlikult sõbra poole ja mul tärkab mingi oletus.
«Kuule, Krivjonok! Miks sa nii tige oled?»
«Kellele see korda läheb?» tõstab ta ebasõbraliku pilgu.
«Ei, võiksid ikkagi ütelda.»
Tigedalt virutab Krivjonok labidatäie mulda üle pea ja lõõtsutab väsimusest. Aga mina ootan, ja äkki ajab ta end sirgu.
«Ise peaksid teadma! Mis asja sul oli Zadorožnõile turja karata? Ljusja au käis hinge peale? Ah?»
Nii et sinna on koer maetud! Nüüd pole enam mõistatust, kõik saab selgeks. See viib mind pisut segadusse, aga mida ma talle ütelda võiksingi? Valetada, nagu ei puutuks Ljusja üldsegi asjasse, ma ei suuda, aga tõtt ütelda ei taha.

«Äh siis sellepärast! Siis on klaar...»
Krivjonok vaikib. Ka minul pole enam tahtmist midagi rääkida ja hakkan uuesti tööle. Kaeviku teises otsas paistab mulla alt kägariti mingi varrukas. Ma tõmban seda ja nähtavale ilmub Žoltõhhi vatikuub. Kui näen langenud sõdurite asju, tekib mul alati kummaline tunne. See kuub on ju vana, üleni õliplekke täis ja veel kevadise poriga koos, üks pagun puudub, teisel paistab korralik punane seersandipael. Tuleb meelde, kuidas Žoltõhh seda ükskord hommikul peale õmbles. Tal polnud siis niiti, nii et ma andsin talle oma nõela. Äga praegu paistab see kõik mulle nii otstarbetu.
Üpris tühised ja kummaliselt mõttetud tunduvad nüüd, mõõtmatult võimsa surma palge ees, kõik elavate inimeste kääbuslikud mured. Ja arusaamatu, miks isegi siin, sõjas, kus surm laastab kõige rohkem, inimesed toimivad nagu harilikus elus ja säilitavad kõik neile omased pahed — enesearmastuse, ahnuse, karjäärihimu, riiakuse. Arvavad nad siis tõesti, et nende elu on igavene? Või nad lihtsalt ei hooli sellest, mis on elus peamine, ainuliselt tähtis ja äärmiselt vajalik, ehkki seda hetkekski ei tohi unustada?
Kuue all on Žoltõhhi seljakott. See on küll üsna kõhnuke, aga mu käsi tunneb siiski seal midagi olevat ja uudishimu tõukel harutan rihmasõlme lahti. Teise inimese seljakott, eks ole see peaaegu niisama hästi kui tema hing. Nii siingi — tükike tema elust, mis naeruväärsel kombel suleb inimeste silmad paratamatu surma ees. Komandöri seljakotis on vahvelriidest käterätt, paar jalanartse, meie kahuri eeskiri ja peale selle varustuse, mis on saadud patarei vanemalt, veel kaks kõva tallanahatükki, mine tea kust korjatud, pikkade lohmakate suudega mootorratturi-kindad ja kõige all mingi veider, väga ilusa lakitud kaanega karbike... Oh sind vana tarka Žoltõhhi! Alati paistis sul olevat tublisti praktilist taipu ja elutarkust, aga kas sa siis ei näinud, kui palju täpselt samasuguseid kompsukesi pärast õnnestunud ja ebaõnnestunud rünnakuid roodudes maha jäi, muutudes täiesti tarbetuks? Nägid küll, aga vististi ei suutnud jagu saada kiusatusest mõni tühine asjake üles korjata ja alal hoida, kuid oma elu hoida sa ei osanud. Ent mis tähtsust on maailma kõige ilusamatelgi asjadel, kui kaotad elu!
Ma viskan selle sekikese kinnisidumatult üle rinnatise — pole teda enam kellelegi vaja. Hakkan uuesti kiivriga

kühveldama. Kuivanud, päikesekõrvetusest õhkuv muld krigiseb vastu terast nagu kruus, kiivri õhuke serv on juba valgeks kraabitud. Mis maa peal sünnib, see siia ei paista, aga Popov vaikib ja mulle tikuvad igasugused mõtted pähe.

Tuleb meelde meie omaaegne komissar. Kord lahingu eel harjas ta suure hoolega oma uusi, alles äsja partisanisalga kingsepa käest toodud saärikuid. Arvata tunni aja pärast sai ta surma, ilma et oleks jõudnud neid säärikuid isegi korralikult poriseks teha. On veel meeles vanem Klõbav, üle partisanisalga tuntud kolikorjaja ja kooner. Isegi riide-paikamise lappi polnud võimalik ta käest välja nuiata, vooris aga logistati kolme koormatäit trofeekraami. Ent juhtus nii, et mürsk lendas otse vankri pihta ja virutas mööda lepikut kõik vanema varanduse ühes koonerdaja peremehe jäänustega ... Mäletan, et nägin haiglas sõdurit, kellel arst reit opereeris ja hulk aega vandus. Selgus, et kild oli sõduri taskus purustanud seitse uuri, lüües liha sisse igasugu rattaid ja peenikesi vedrusid. Ei, kadugu ta tuhandeks maapõhja, see koli! Mis võikski ta mulle korda minna, sest saavad vaid silmad kinni vajuda, kui nad ongi minu ees — need jõledad roopad, murtud käed ja jalad, roomikutega lömastatud lapsepead, kõik segi verise poriga... Ent kas ma tõesti selle pildi niisama endaga hauda viin, kas_ jookseb mu püha viha tühja?
Ei! Kui ilmas on raasukegi õiglust ja elul mingi mõte, siis tulen ma siit eluga välja. Ma pean elama — langeda ma ei tohi.

15

«Loška!!!» karjub äkitselt Popov. «Poisid, Loška!!!»
Me mõlemad Krivjonokiga hüppame kaevikust välja. Popov näitab terve käega põllu poole, sinna, kus pole vaenlast ega ka meie mehi. Tõsi jah, keegi tuleb joostes üle seljakuharja.
Ta on veel kaugel. Võib näha ainult seda, kuidas mööda haljast maapinda siblib tilluke inimkogu, kel rohekaskol-lased, päikesest pleekinud riided seljas. Aga selles, et ta siiapoole sihib, ei kahtle meist keegi.
Vahepeal on inimene lähema seljaku taha nõkku kadunud. Me ootame mitu minutit, pööramata sellelt kohalt pilku. Seal ilmubki ta ligema nõlvaku varjust uuesti nähtavale ja vadib jälle nobedasti alla.
97
«Tubli mees Loška!» kiidab Popov ja paistab nagu rõõmuski.
Oleks ainult, et sakslased talle pihta ei saaks! Sest kuigi kaugel nad ju enam pole, kindlasti märkavad nad tee pealt seda üksikut sõdurit ja võivad ta vabalt tule alla võtta. Hinge kinni pidades vaatan tee poole, aga seal pole kedagi. Ainult niipalju, et autod põlevad paksu suitsu ajades, teised seisavad upakil kraavis. Ka meie lähedal purustatud tanki sisemus kõrbeb, mõnest kohast keerutab tuul suitsu üles, endist viisi tuleb sealt bensiini-, värvi-, kärssa-nud kummi ja veel mingisugust lääget haisu, millest südagi läikima kipub.
Kuid arusaamatul kombel on Popov vait, veel süngemaks jääb endassesulgunud Krivjonok. Aimates midagi ebaharilikku, otsin minagi lagedalt väljalt üles meie sõnumitooja pisikese kogu ja üllatun samuti. Juba jookseb see üle ojaäärse luhamaa, nii et võib seletada mõningaid ta välimuse üksikasju. Ja mulle hakkab paistma, et see polegi Ljoška, pole isegi mitte sõdur ega meesterahvas. Hoides käe all mingit pampu ja ühtelugu mõlemasse külge vaadates jookseb seal sõjaväevormis naine.
Popovil aga on kõige teravam silm. Mitu sekundit vahib ta tunnistavalt kauget inimkogu ja hüüatab rõõmsa imestusega:
«Ljusja?!»
Tõesti, ongi Ljusja. Kummaline küll, aga tema see on. Juba tunnen ka mina ta ära ja näen, kuidas ta kärmed, mustadesse säärikutesse kängitsetud jalad väledasti läbi rohu sibavad ning kuidas lehvib õhus ta kullendav juukse-sabrik. Kaenla all hoiab ta sanitaarpauna ja arvan isegi siiamaale paistvat, et selle rihm sügavasti tütarlapse rindu soonib. Täitsa selge, Ljusja ruttab ju meie juurde...
Seletamatul kombel on mu süda jälle täis nukrat meelekibedust, kuid ühtlasi ka ebalevat vaikset rõõmu ning elevust: miks ta siia jookseb? Äkki on Ljoškaga midagi juhtunud, äkki sai

ta haavata ja pataljonikomandöri käsu toob meile Ljusja? Aga äkki arvab ta, et poiss on siin, süda ei andnud rahu, ja nüüd tullakse teda otsima? Kuid siis pole ka tüdrukut ennast siia vaja, parem, kui ta täna meile nägu poleks näidanudki. Aga ehk saatis pataljonikomandör Trotski teda mingit käsku tooma? Võimatu. Mispärast oleks Trotskil tarvis saata sanitaarinstruktorit, nagu polgus ühtki sõdurit poleks! Ma mõtlen-arutan ega

98

oska ära arvata, kuidas ta küll praegusel tunnil, nii kardetavas olukorras julges tulla, sest meie ise oleme siin ju nagu tulistel sütel.

«Küll tubli tüdruk! Ah, tubli tüdruk! Oh, Lusja!» kibeleb Popov vaimustusest, lamades kõhuli vastu rinnatist. Ta laial higisel näol lehvib lapselik heameelenaeratus. Krivjo-nok seevastu surub hambad kramplikult risti ja ronib sõnagi pillamata kaevikusse tagasi, et võtta labidas. Mina aga ei saa enam Ljusjalt silmi ära. Ta jookseb! Kiiresti vilguvad-välguvad päikese käes ta päevitunud põlved, rappudes lendlevad pea ümber juuksesalgud. Ta hüppab üle madala rohtunud oja ja tõuseb jooksu vefdike aeglustades kõrgendikule, kus asume meie. Sakslased praegu teda tee pealt ei näe, aga nüüdsama jõuab ta tasasele põllule, kus on kõige kardetavam. Peaks ta ometi sealt hüppega üle tulema, peaks ta ometi jõudma! ...

Peaks jõudma, aga mismoodi sa jõuad! Nii ametis oleme Ljusja jälgimisega, et ei teagi, kustpoolt, aga äkitselt plaksatab vastu kahurikilpi kuul ja lööb rikošetti. Popov nihutab end viivitamata allapoole ja minagi tõmbun rohkem küüru, et üle rinnatise ei paistaks. Samal ajal täriseb kaugelt lühike valang — viis kuuli lendab liiva sisse ja vastu kahurit.

«Kuradi sakslane — päevalille varju mine!» ütleb Popov. «Oh, Lusja!»

Ma heidan rinnatise äärde tulise mulla peale ja tõstan iga natukese aja pärast pead, et vaadata sinnapoole, kust peab nähtavale ilmuma Ljusja. Viimastel meetritel enne tasast maad kaob ta meie silmist, aga peab iga hetk sealt välja jõudma. Popov kägardub madala kahurikilbi varju, ta on ärevil ja karjub Krivjonokile:

«Mis sa veel! Jäta läbid, lase! Ruttu-ruttu!»

Krivjonok viskab labida käest ja tõstab rinnatise kohale kuulipilduja. Pikk ragisev valang rabab kaugelt paistvaid päevalilli.

Ja juba ilmubki Ljusja. Ta jookseb nõlvaku varjust välja, seisatab hetkeks ringi vaadates ning pistab uuesti jooksu, sedapuhku otseteed meie poole. Juba on näha ta nägugi — noore, puhtsüdamliku, väga ilusa tütarlapse nägu, küll higine, väsinud ja punetav, aga ikkagi nii imeliselt meeldiv. Ta väikeste rindade kohal läigib hüpisklev medali-sõõrik. Ta vaatab kord vasakule, kord paremale, siis jälle meie poole; arvan vist nägevat, et ta naeratab. Ent siis ta

99

kukub. Ma võpatan, tõstan pea rinnatise tagant välja, vaatan siia-sinna — ei, päevalillepõllult ei lasta. Kuulipildujakaba õlga tõmmatud, hoiab Krivjonok sel kohal valvsalt silma peal. Ahaa, lastakse ju teisest küljest — kaitsekraavidest! Summutatult kostab sealt mitu valangut — nii et sakslased on juba sealgi! Aga Ljusja krapsab siiski maast üles ja vadib kühmutõmbunult nobedasti edasi.

Nähtavasti läheb meil üsna palavaks. Mina vaatan Popovi ja tema minu otsa. Me mõistame teineteist ning pöörame pilgud lageda välja poole. Kui sakslased passivad mõlemal küljel ja ees, siis on rämpsud lood. Nad piiravad meid sisse...

«Laznjak, pööra! Ruttu-ruttu!»

Me tõstame kahe peale sahad pisut teise külge. Popov hakkab pöörikrattaid keerutama, siis litsub silma vastu sihikut ja juba vappub kahur valjust kõmatusest. Sajad kartetšikuulid rebestavad maakamarat, kaitsekraavi rinnatiselt kerkib tolmupilv ja automaadiparin vaikib. Ma laen uuesti, aga sihtur ei lase, ainult vaatab sihikusse.

«Ahah, pahasti!» uriseb ta vihaselt. «Ahah, kus laskis!»

Aga Ljusja on ju peaaegu siinsamas. Viimased meetrid ta roomab — nobedasti, osavalt; ta ahtake selg aina vonkleb Ubinal rohu seest läbi, kullendav juuksesabrik rappub salkudena. Iial

pole ma näinud isegi läbi ja läbi jalaväe-sõdureid, kes nii osavasti roomaksid. Veel mõned sammud, veel! Ljusja möödub laialipuistatud maisikuhelikust, roomab rinnatise ette ja peatub. Muigel sui vaatab ta salkus juuste alt meie poole ja lõõtsutab. Kõik lihased on mul pingul, otsekui ei peaks mitte tema, vaid mina nüüd ületama kõige ohtlikuma koha — rinnatise. Omas mõttes sosistan:
«Noh, kähku! Kähku! Hüppa!»
Kuid juba lendabki ta rinnatiselt kukerkuuti, pea ees, sügavasse kahuripeidikusse, punase risti paun kukub üle õla maha, meie sööstame neiu juurde. Ei, haavatud ei paista ta olevat. Laskub vaid seljaga vastu peidikuseina ja lõõtsutab pööraselt, pea kuklasse visatud. Kiiresti liiguvad ta ilusa sirge nina õhukesed sõõrmed. Ma vaatan, kuidas sooneke kaelal niisama tormiliselt peksleb, kuidas ta peenikesed, verele kraabitud sõrmed mulla peal tasakesi, väga väsinult võbelevad, ja mu rinda paisutab soe, hell laine. Mismoodi küll võisin ma temast halba mõtelda, miks küll

ma omas südames teda nii hirmsasti teotasin! Igaüks võib ju silmaga näha, et see tütarlaps on üle ilma kõige ilusam ja kõige puhtam!
«Oh, vellekesed! Vellekesed!...» tahab ta midagi ütelda, aga lõõtsutab ikka veel väsimusest.
«Ljusja, vesi vaja,» ütleb Popov, seistes tema ees põlvili. «Vesi pole ...» Ja abitult niisutab ta keelega oma pakse pahtunud huuli.
Aegamisi saab Ljusja väsimusest võitu. Ta hakkab rahulikumalt hingama, vaatab meie peale, nagu otsiks kedagi, j;i pilk langeb laipade sirgus jalgadele. Senise ärevuse asemel ilmub järsku ta näole murelik ehmatus. «Kes need on?»
«Üks jalaväe mees,» ütlen. «Komandör ja Lukjanov veel ka.»
«Komandör?»
«Komandör, Lusja, komandör,» ohkab Popov.
Me ootame, mida ta meile ütleb. Mu ärevus tema pärast annab veidi järele, aga see-eest läheb meel rahutuks sakslaste tõttu, kes on meid mõlemast küljest ümber haaranud. Kuid haledal ilmel, kulm kipras, vaatab Ljusja ikka veel langenuid ja vaikib. Siis küsib Popov:
«Zadorožnõi sai surma?»
Tütarlaps ärkab tardumusest, ohkab, tõmbab jalad enda alla, kohendab lühikese seeliku üle kriimustatud põlvede ja räägib:
«Zadorožnõi sai haavata. Käest. Tuli sanitaarroodu siduma, ütles, et tahtnud poiste juurde joosta, aga ei jõudnud pärale. Ja mismoodi ta olekski, haavatud ju . . . Nojah, eks tulnud siis mina.»
Halb aimus teeb mind rahutuks.
«Ons tal raske haav või?»
«Ah, kriimukene!» lööb Ljusja käega ja hammustab huulde.
«Aga misjaoks just teil oli tarvis tulla?» küsin, vaadates altkulmu tema otsa.
«Tõin teile loa,» ütleb ta. «Pataljonikomandör käskis mürsud ära lasta ja läbi murda. Seal on hirmus raske. Tankid on neljakümne neljanda polgu ümber piiranud. Haubitsamehed said kõik surma. Oh, küll oli seal kole, oleks te näinud! Praegu peavad lahingut iseliikuvad.»
Ta viimaseid sõnu ma enam ei kuule. Uue käsu mõte tekitab norutunnet ja haput meelt. Ei tea mismoodi sa

nüüd läbi murrad, oleks üks tundki varem! Popov ajab oma kitsad, tursunud laugudega silmad pärani, vaatab tükk aega totralt Ljusjale otsa ja plärtsatab siis vihaga liiva sisse süljata.
«Hilja! Miks jooksid? Asjata jooksid! Hitler seal, Hitler seal, Hitler seal,» torgib ta näpuga kolme külge. Seejärel pöörab tusaselt selja. Ta muljub seotud kätt vastu rinda. Näkku ilmub valukramp.

«Olgu peale, Popov, mis ikka pahutseda,» ohkab Ljusja. «Olete ju minu head vellekesed. Andke oma käsi siia, vaatan, mis temaga on.».
Popov ajab vastu, tõmbab käe ära, niheleb põlvedel. Silmad on tal muret täis, aga loomulikult valutab käsi siiski, ja varsti sirutabki ta oma kinniseotud köndi Ljusja poole. Tüdruk teeb pauna lahti, sorib seal midagi oma väledate võbelevate näppudega ja võtab välja sideme ning joodi-pudeli.
Samal hetkel annab Krivjonoki kuulipilduja teiselt poolt ringpositsiooni pika ragiseva valangu. Popov tõmbab veel lahtisidumata käe Ljusja sõrmede vahelt ära ja robistab maadligi kõverdudes kahuri juurde. Ma kahman automaadi ja ronin talle järele.
Nojah, eks olegi, sakslased tulevad juba peale. Päevalillede varjust pudeneb välja oma paarkümmend meest. Käigu pealt, sihtimata, hakkavad nad automaatidest paristama. Kuulid piitsutavad rinnatist, plagisevad vastu kahuri metalli, vihisevad õhus tulepositsioonist üle. Ka teisel pool hüpatakse jalaväetranšeest välja ja joostakse siiapoole.
Nii et käes — lähebki vist lahti see kõige hullem. Ja Ljusja!... Oli tal vaja säärasesse lõksu tikkuda, siia joosta — mõistmatu plika! Mis kurat ta ennast siia ajas, kui keegi ei sundinud! Nüüd saab veel surmagi, asja eest, teist taga ...
Krivjonok annab kuulipildujaga tihedat tuld, meeletult loobib relv välja palavaid kesti. Popov sihib neid, kes tulevad joostes kaitsekraavide poolt. Ma kükitan kägaras sah-kade vahel, mürsk käes, ja ootan, ise vedruna pingul, esimest kõmakat. Aga Popov viivitab. Ma tean: ta laseb nad lähemale, ja lähedal pole neil enam pääsemist. Küll on hea, et Krivjonok veel ühe kasti tõi, sest kartetše on meil jäänud kõigest seitse — kaheksas on minu käes, üks rauas, ühe lasksime juba välja ... «Pea vastu, Laznjak? pea
102
vastu! Ole mees! Sinu päev on tulnud, jätkub proov, kas kolbad kuskile või ei. Pea roopaid meeles, pea meeles!»
Kõmm! — Kahur põrkab tagasi, kõik mattub õudselt plahvatavasse kärgatusse, tuesähvatustesse, tolmu ja vihastesse, ängistavatesse mõttesse ...

16

Juhtub siiski nõnda, et rünnak saab milgi moel tagasi löödud, kõigil jääb hing sisse ja Krivjonoki kastis on veel kolm mürsku. Ainult et meie kahuril läheb täbarasti. Ta raud ei liigu enam ette, vaid jääb tagaseisu. Tagasijooksu pidur on kuskilt katki löödud, rauakambri alt nõrgub maha rohekat värtnaõli. Popov istub sahkade vahel, jalad laiali, mina laman kõhuli sahkade taga, me sülitame liiva suust ja hingeldame. Peidikust ilmub nähtavale Ljusja tuulest sasitud pea, tüdruku suured tõsised silmad jäävad meie poole vaatama, nad on täis muret, ärevust ja valu. Kuskil kaevikus kobistab Krivjonok, metall-lint logiseb.
Sakslasi me eespool enam ei näe, vist on nad mõneks ajaks päevalillepõllule ja kaitsekraavidesse pugenud. Tulepositsiooni ümber rohu sees lamavad siin-seal laibad. Aga meiegi oleme nõrkemas. Ihuliikmed on rampväsinud, higi sööbib näonahka ja teeb silmad pimedaks, on kõrvetav janu. Sedaviisi norutame tükk aega kahuri taga. Kas väsimuse või mingi sügava kurvastuse pärast ei lausu Popov pikka aega sõnakestki, ta on nagu rusutud, hingab raskelt. Siis aga — nähtavasti on väsimus pisut järele andnud — vaatab ta minu roole ja ütleb:
«Laznjak, vaja meeles pea Zoltõhh lange — meeles pea! Lukjan lange — meeles pea! Soldat lange — meeles pea! Vaata kõik — meeles pea! Vaja kogu elu meeles pea.»
Ta pöörab silmad ära, pühib käisega näolt higi ja lisab tasakesi:
«Suurtükk sures. Automaat võta, granaat võta. Nuga võta.»

Jäh, ka mina tean seda — oleme niikaugel, et tuleb hakata automaatidega, granaatidega ja nugadega. See pisike kahur on meie käes tublit tood teinud, aga lõpuks ütles üles temagi.

Ma ronin ringpositsioomlt peidikusse ja heidan siruli. Ljusja silmitseb kummargil Lukjanovit, ta kõrval
103
maas on automaat. Ma võtan rauakaitse ümbert kinni — kuum. Ei, päikesest see küll ei ole — tüdruk on lasknud, aga mürina ja kärina tõttu polnud seda märgatagi. Ma tõmban magasini välja — padruneid selles veel on, aga vähevõitu, magasin on kerge. Automaat on Zoltõhhi oma, ma tunnen ta ära ilusa nahkrihma järgi, mis on saksa karabiini küljest võetud. Siis hakkan padruneid korjama. Magasinidest, padrunitaskutest ja laipade taskutest saab neid kokku umbes kahe magasini jagu, mitte rohkem. Palju seda pole. õige jah, kaeviku nišis peab veel olema, sinna sai ju kunagi ka granaate varuks pandud. Eks selle tagavara siis lasemegi mängu.
Uniselt lükin automaadipadruneid magasini. Need tuleb ilusti ritta seada, aga sõrmed on kanged ja padrunid jooksevad õnarust mööda laiali. See ajab närvid püsti, ja eks tee väsimuski visalt oma tööd. Lahingu aegu oli nagu ker-gemgi end pihus hoida, nüüd aga lõtvub tahtejõud, lõtvuvad lihasedki. Mingi tumeda vihaga vannun endamisi padruneid, konstruktoreid, kelle tõttu magasini on nii ebamugav laadida, ja isegi pataljonikomandörilt saadud luba, mis meile pääsemist ei toonud. Siis langeb pilk Zoltõhhi sirgus käele — kell tiksub ikka veel, punane sekundiosuti mustal numbrilaual puksib vilksalt käia: hakkab viis saama. Alles kõigest viis, kuid tundub, et hommikust on möödunud terve igavik, terve ajastu, mille jooksul ühed on hukka saanud, teised aga palju-palju kannatanud, mõndagi ümber hinnanud, nii palju oma nahal läbi teinud, et mõnelegi sellest kogu eluajaks jätkuks.
Ent ikkagi pakitab mu südames vaikne salarõõm. Ma tean, et Ljusja on siin. Tajun ta lähedalolekut ka siis, kui ma teda ei näe, aiman ta hingamist, iga liigutust. Ta kohalviibimine nagu annaks kogu sellele lootusetule ja võib-olla mitte kuigi tarvilikule võitlusele mõtte. Kardan ainult, et kas suudame teda lõpuni hoida.
Kogu aeg toimetab Ljusja Lukjanovi ümber. Ta võtab vöörihma küljest veepudeli ja paneb mehe huultele. Vesi valgub sõduri mustale kaelale, voolab mulla peale, ag? juba otsibki Lukjanovi käsi kobamisi maast tuge, ta katsub end küünarnuki najal püstakile ajada. Ta pahtunud huuled sosistavad: «Kohe ... Kohe ... »
«Ei, ei! Ole pikali! Võta veel vett,» ütleb Ljusja talle ja kallutab pudelit. Lukjanoy joob veel, kõrisõlm ta kõhetul
104
kaelal jõnksub kramplikult üles-alla. Sõdur kergitab sinkjaid lauge.
«Aitäh,» ütleb ta juba ergema häälega. Siis muutub rahutuks, vaatab rinnatise poole ja taevasse, küsib jõuetult: «Kus sakslased on?»
«Ole ilusti pikali, ole,» rahustab Ljusja teda hellalt. «Kõik on hästi, ole pikali. Ära mõtle sakslastele.»
Nähtavasti tärkab Lukjanovil mingi kahtlus, ta silmad peatuvad valvsalt ühes punktis, siis pöörab pilgu peidiku seinale.
«Me ei ole sanroodus? Vist mitte?»
«Ei maksa rääkida. Mida rohkem räägite, seda halvem,» selgitab Ljusja otsekui lapsele.
Lukjanov vist jääb rahulikumaks, langetab silmalaud, pureb huult ja küsib äreva aimusega:
«Ma vist suren? Kas jah?»
«Mis jutt see olgu!» imestab Ljusja. «Miks sa seda arvad? Lööme nad tagasi, teid viiakse haiglasse ja kõik läheb hästi.»
«Lööme tagasi!» sosistab Lukjanov, pureb huuli ja katsub end jälle üles upitada.

õrnalt, aga kindla käega vajutab Ljusja ta selili. Äkki küsib Lukjanov mingi võõra, moondunud häälega:
«Kus on mu automaat? Andke automaat!»
«Olge ometi pikali!   Mis te nõnda rabelete!»   noomib Ljusja.
Mul on kolm automaadimagasini laetud. Tuleb veel üle ringpositsiooni kaevikusse roomata, sest seal leidub pisut tagavara. Väljas on nähtavasti jälle rahulik. Kaugel küla taga kõmiseb-ragiseb, aga meie kandis paugutatakse ainult siin-seal ja püssilasud lajatavad laotusest vastu. Popov vaatleb ratta tagant maastikku.
Rooman ringpositsioonist üle ja langen robinal kaevikusse, kus Krivjonok üksipäini konutab. Ta heidab mulle pilgu, mis just sõbralik pole, ja tõmbab jalad istumise alla.
«Lukjanov tuli meelemärkusele,» ütlen. «Elus. Aga sinul nägu ikka vingus?»
Krivjonok kössitab ja koogutab ega tee mu küsimust kuulmagi. See ajab minulgi lõpuks hinge täis. Leidis kah aja jonnida-punnida, kui kogu meie elu siin juuksekarva otsas ripub!
«No mis see's olgu, kurat sind võtaks,» ütlen ma. «Mis sa põrnitsed! Sa tead ju, mis kästud oli?»
105
«Kuulsin!» uriseb poiss. «Hõh!»
Kuid Krivjonok vaikib. Enam ei pigista temalt välja ühtki sõna. Ma ajan nišis rinnatise pealt varisenud mulla laiali, kougin välja kolm granaati ja saan liiva alt kätte rasked immutatud padrunipakid. Midagi rohkem siin vist pole.
«Kui palju sinul on?» küsin Krivjonokilt. Ta noogutab vastumeelselt kuulipilduja poole, mille söötjast ripub poolenisti laetud lint.
«Rohkem polegi?»
Ma viskan poisile ühe «sidruni» ja rooman muu kraamiga üle ringpositsiooni. Ljusja istub Lukjanovi kõrval nagu ennegi, käsi selja taga vastu maad toetumas. Lukjanov oigab ja räägib rammetult, ühtelugu hinge tõmmates:
«Aga ei maksa ju valetada... Misjaoks?... Ei aita see midagi!... Inimene vajab tõde...»
Ljusja vaikib, mees puhkab veidike ja jääb nagu rahulikumaks. Siis jätkab ta õhku ahmides:
«Tean, ma suren ... Rinnus lämmatab ... Jalad on alt ära... Jah... On ju tõsi?:.. Ütelge ometi!... Midagi varjamata,» kähistab Lukjanov. Ta rinnust kuuldub tasast korinat. Ljusja vaikib.
«Nojah, mis teha!... Ainult et ei arvanud... Jah, ei arvanud... Kole ja rumal... Kolm aastat sõdida, ja kõik tühja... » karjatab ta valuliselt. «Aah! Kõik on nad ära rüvetanud!»
Selle äkitselt surnuist ülestõusnud mehe hääles on midagi ängistavat. Ma katkestan padrunite rittalükkimise ja jään kuulama. Lukjanovi kaame nägu kattub suurte higikupladega.
«Lõpp!» ütleb ta ja vaikib, otsekui juurdleks selle sõna tähenduse üle. «Mis mul enam varjata! Pole mõtet! Kes ma olen? Närune argpüks!» räägib ta vaikselt, aga mingi tavatu pingega. «Kogu elu olen kartnud. Iga inimest! Iga asja! Ja ilmaaegu... Tookord ma valetasin, kuidas see vangisattumine ... »
Mõistan, et need sõnad on öeldud minule, vaatan talle otsa ja meie pilgud kohtuvad. Aga sealsamas pöörab ta silmad ära.
«Jah, Laznjak, ma valetasin. Ise andsin ennast vangi. Olime ümber piiratud. Hirmu pärast. Tõstsin käed üles ja
106
läksin. Pärastpoole hakkasin aru saama. Aga hilja... Ja nüüd on läbi... Lõpp! Midagi ei aidanud.. . Aah! Miks küll nõnda? . .. Miks?» kähistab ta.
See pihtimus kohutab mind. Nii et pole ta üldsegi mitte niisugune, nagu ta end meile laskis paista. Mis sellest, et . t:ii tark, aga ta on argpüks. Sõjas on argpüks põlastusväärt inimene, aga temast võib aru saada, andestadagi Võib talle, kui ta tõsiselt püüab oma hirmu maha suruda. Vististi polnud sel mehel kerge iseendast jagu saada, aga ta tuli toime, ehkki kalli hinnaga. Täna ei tohi me talle midagi ette heita. Kuid selle tõttu, et ta meile valetas, et la oma õnnetu

saatuse kokku luuletas ja süütu kannataja näo tegi, kaob mul ometigi igasugune kaastunne. Tõsi jah, ei vaja ta praegu enam haletsust ega kaastunnet, vististi ei karda ta hukkamõistugi. Enne kustumist — ma aiman seda — on tema viimsete silmapilkude elusisuks jäänud vaid tarve jõuda tõe juurde, kuhu ta ennem ei jõudnud.
«Jah, aitab, aitab. Ei maksa rääkida,» rahustab teda Ljusja. Temagi on vist ehmunud, me kumbki ei tea, mismoodi nüüd nendele sõnadele peaks reageerima, aga viha mul Lukjanovi vastu ei ole, ehkki pole ka kaastunnet.
Lukjanov oigab, vähkreb kramplikult, peksab kukalt vastu maad. Ljusja hoiab teda tagasi: «Lamage ometi vaikselt, siis on parem. Ei tohi närvitseda.»
«Ei, läbi kõik. Tuleks ta rutemini! Rinnus põletab ... Jumal küll! Kui lollisti! Ja minu isa! Mis tema mõtleb? ... Aga olgu! Vapruseks läheb andekust vaja, püüdlikkus temani ei vii. Mina olen andetu. Aga kellele niisuguseid tarvis? Inimene nagu rohulaju. Kui vastik!... »
Ta nutab. Silmist veereb häguseid pisaraid põsesarnadele. Sõnatult vaatab Ljusja tema peale, kipras kulmud kõnelevad sisemisest valust. Harva peame midagi selletaolist kuulma ja meil on ta jutust pisut ebamugav. Aga me tunneme, et tal on väga raske, ja see koos puhtsüdamliku, tungivaks hingeliseks tarbeks saanud avameelsusega ei lase meis selle armetu inimese vastu põlgust tekkida.
«Oh-jah, Lukjanov! Varem oleks tulnud mõtlema hakata,» ütlen ma.
«Kui oleks varem!... Oleksin praegu teine inimene... Kuid nüüd on liiga hilja! Aga ei karda ma ometigi... Ei tõtt, ei sakslasi. Kus nad on? Andke granaat! Noh, andke siis granaat!»
107
«Misjaoks te granaati küsite?» ütleb Ljusja. «Teist pole ju viskajat.»
Suure vaevaga upitab Lukjanov end küünarnukkidele ja vaatab oma hälbiva surija-pilguga mulle otsa.
«Laznjak, anna!... Ehk ma nüüdki... »
«Oleks mul olevat,» valetan.
Ta langeb uuesti selili. Ta silmist niriseb pisaraid.

17

«Laznjak!» kutsub Popov ehmunult. «Siia ruttu-ruttu!»
Sedamaid ronin peidikust ringpositsioonile. Popov on sihiku taga pinevalt kühmu tõmbunud ja kui talle lähemale jõuan, saab selgeks, mispärast mind kutsuti.
Jalaväetranšees on sakslased. Siit-sealt paistab, kuidas püssiraua ots üle ääre kerkib ja jälle kaob, mõnikord välgatab päikese käes kiiver. Arvata võib, et nad seal kuskile lähevad, võib-olla hakatakse meid sisse piirama. Aga see pole veel kõik. Kaugemal miinivälja teises otsas ilmuvad jällegi nähtavale autod, sügavasti küljele kaldudes pöörduvad kõige esimesed juba üle kraavi tee peale. Popov jälgib neid teraselt ja keerab pikkamisi väntrattaid, vedades kahurirauda esimese autoga kaasa.
Aga raud on sahkade vahel tagaseisus kinni. Lukk ei sulgu, sedaviisi lasta ei saa. Ei oska midagi ette võtta, nii et toetan käed vastu rauakambrit, vajutan jalad kõigest jõust maha ja lükkan raua ebainimliku ponnistusega ees-seisu. Siis löön mürsu sisse. Lukk sulgub klõmpsatades. Nähtavasti juttis, nüüd jääb vaid lasta.
Äkki lendab midagi valjusti plaksatades vastu kilpi, kilde või metallitagi krahmab mul otsekui terava harjaga üle põse. Kahman uue mürsu, aga Popov ei keera enam väntrattaid ja kaldub pikkamisi ettepoole, vist selleks, et kilbi varjust välja vaadata.
«Valmis!» hüüan ma, aga Popov ei liiguta, imelik küll. Võpatan, aimates midagi halba. Sihtur aga vajub kuidagi lõdvalt sihtimisseadmete najale ja tonksab peaga vastu kilbi serva.
«Mis on? Popov!»

Ma jätan mürsu sinnapaika ja haaran sihturil õlgade ümbert kinni. Ta tõmbub silmanähtavalt kahvatumaks,
108
libistab ähmunud pilgu üle minu ja sosistab läbi raske viimse ohke:
«Laznjak! .'.. Lasti surnuks Popov . . . Lasti surnuks! .. . Miks? ... Rumal Popov!»
«Kust kohast? Kust? Kus?» pärin ma hämmeldunult, sest verd pole kuskil. Aga ta sosistab, vajudes mu käte vahelt maha:
«Oi, rumal Popov! Miks Popov! Pataljonikomandör... ütle. .. »
«Mida ma pataljonikomandörile ütlen, mida? Mis asja? Popov!»
Aga nähtavasti pole enam midagi küsida. Veel natuke võbelevad Popovi pilukil silmalaud tihedalt-tihedalt ja jäävad korraga liikumatuks. Ma ei suuda uskuda, mis on juhtunud, ja vahin hullunult ta higisesse tardunud näkku.
«Elajad! Raiped!» kisendan ma ja kogu mu olemus muutub üheksainsaks pööraseks, meeleheitlikuks kisendamiseks. Aga teed mööda kihutavad autod. Ma nihutan sihturi elutu keha eest ära ja litsun kulmu vastu kuuma silmakaitse-kummi. Juba vilksavad nad üksteise järel läbi juuspeene sihikukolmnurga, ma keeran pöördemehhanismi, jõuan kolmnurgaga esimese auto alla ja vajutan üsna väikese nõksatusega päästikunuppu. Käib pauk! Ühtaegu plaksatab jälle kuskil mu pea ligidal lõhkev või soomustläbistav kuul. Tuleb meelde: nüüd peab lükkama. Hüppan läbi tolmupilve rauakambri taha kõhuli, seal puutuvad mu käed kokku Ljusja soojade pehmete kätega. Juuksed peas segi, pikali maas, lükkab ta nagu minagi, käed vastu rauakambrit. Pihku sülitanud, tõukame ühise ponnistusega raua kohale. Siis ma laen... Kasti jääb veel üks mürsk.
«Ahaa, põleb! Põleb!» hõiskan ma, nähes sihikust, kuidas tee peal upakile vajunud autost tõuseb suitsu. Teised sõidavad käiku aeglustades temast mööda. Ma ei näe enam, kuhu said esimesed, ja põrutan selle pihta, mis kolmnurgale kõige lähemale satub. Kahur hüppab, kõrvalt kuulen mingit metallikõlksatust. Ja siis, ehkki tolm pole veel vaibunud, näen, et meie laskmised on lastud: raud on hälli aoobastelt välja hüpanud ja rinnatise all rauakambrit-pidi maa sisse tunginud. Ljusja lamab siinsamas, samuti ehmunud, näost valge.
«Jaah, lõpp lool! Läksid läbi! Ei olnud meist pidajaid!» Autod sõidavad purustatud masinate kõrvalt läbi ja kihutavad kiiresti mööda teed küla poole. Nüüd me neid
109
enam ei takista. Kuulipildujad või automaadid lasevad kahuri kilbi pihta, vastu metalli plaksub kuule ja lendab igasse külge. Jättes ringpositsioonil kõik sinnapaika, sööstan peidikusse, kus on automaadid. Ljusja roomab mulle järele.
Me haarame automaadid pihku, piilume üle rinnatise: kaitsekraavide poolt üle välja tulevad joostes sakslased, nad jooksevad, viskuvad pikali, tõusevad jälle. Neid on viieteistkümne mehe ümber. Tiheda raginaga tulistab meie kõrvalt kaevikust Krivjonoki kuulipilduja. Annan minagi esimese valangu, siis teise; on näha, kuidas kuulid kaitsekraavide kohal tolmu üles piitsutavad, automaat mu käes hüpleb — mõned sakslased langevad kummuli. Seejärel hüppan peidiku teise külge, Ljusja juurde. Ka tema laseb pika pariseva valanguga, tuliseid kesti lendab ta automaadist mu pihta. Aga äkki ta relv vaikib, tüdruk kükitab maha ja hakkab meeleheitlikult lukukäepidet tagasi rebima. Jäi kinni! Kahman tema käest automaadi, annan oma asemele, laen kaks korda ümber. Ljusja hakkab sihtima, aga mina tõmban teda pluusist, ta vaatab minu poole. «Nihku edasi!» karjun. «Vaheta kohta!»
See on esimene kord, kus ma teda sinatan. Korraks välgatab ta selgetes, pinevil vaatega silmades sõbralik tänu-helk, ainult et praegu pole mul sellest rõõmu. Praegu kaotavad kõik selle tüdrukuga ühenduses olevad valulised tunded oma kunagise tähenduse, on jäänud ainult üks tungiv tahtmine — teda kaitsta, et ta varem hukka ei saaks kui mina ise. Ljusja laskub kükki, tõstab automaadi paari sammu võrra edasi ja hakkab uuesti sihtima. Ime küll, aga pealtnäha pole tal raasugi hirmu. Ta näoilme on rahulik, ainult silmad on ahenenud ja

põskedel pole enam tavalist tervet päevituspuna. Minu närvid on siiski nagu mingit kirvendust täis, kuigi liigutused paistavad vist rahulikud; kardan ainult, et äkki jääb mõni hea juhus kasutamata, et äkki hilinen kuskile, et ei märka midagi, ja visk-len peidikus sinna-tänna.
Me tulistame mõlemasse külge. Äkki vaikib kaevikus Krivjonoki kuulipilduja, ma jään ärevalt kuulama, aga varsti hakkab ta täristama kaugemal, meie positsiooni kõige äärmisel serval. Ahaa, ta põrutab ju sinna, kust läheb tee. Sealt, nelja liikumatult seisva auto poolt, jookseb laias hõredas ahelikus meie suunas veel paarkümmend sakslast.

Jaa, hullemaks ja hullemaks läheb ...
Jätan automaadi rinnatisele, jooksen nurgast granaate võtma, kahman pihku kõik kolm. Kui pea tõstan, taban jälle endalt Lukjanovi ähmunud pilgu. Sõdur pusib maas, et end püstili upitada, ja palub kätt välja sirutades ahastades:
«Anna!»
Viskan talle «sidruni», viimased RGD-d' asetan endale jalge ette ja haaran automaadi. Ma särutan kõigile, kes jooksevad ja kes lamavad, särutan lühikeste valangutega ega hooligi enam hädaohust. Viimaks automaat vaikib. Siis laskun kükki ja viskan tühja magasini minema, aga olen nii erutatud, et tükk aega ei saa uut magasini paigale.
«Kus nad on? Kus?» ägab Lukjanov. Ent ta ähmunud silmades kustub nii ahastus kui ka otsustavus.
Ma ei vasta. Hüppan püsti — ahaa, vedelaks lõid, jälle on nad oma kaitsekraavidest natuke eespool pikali. Mõned vibalikud kogud kargavad tagasi üle rinnatise, mõned jäävad rohu sisse lamama. Krivjonok põrutab neile kuulipildujast järele. Need, kes seal tee ääres, viskuvad samuti maha ja varsti ei paista väljal kedagi. Ainult kuulid vihisevad parves üle pea, rinnatiselt tuiskab tolmu, mullakomprad lendavad pihuks...
Me kühmutame rinnatise varju ja jääme hetkeks kuulatama. Ei suuda uskudagi, et oleme nad veel kord tagasi löönud. Siis variseb Ljusja esimesena istuli ja korraga löövad ta õlad nutust vappuma. Ma ehmun, arvates, et temaga on midagi juhtunud, haaran kinni ta silmade ette surutud kätest, aga ikka veel nuutsub ta kramplikult, sõnatult.
«Ljusja! Mis viga on? Ära nuta! Ära nuta!...» Ja järsku lakkabki ta nutmast, vaatab mulle korraks oma suurte, pisaraist veel märgade silmadega tõsiselt otsa ning ütleb ainsa hetkega rahunedes:
«Pole midagi. Läks üle. Ära pane pahaks. . .» Ta pühib silmad varrukatega kuivaks, viskab ärasasi-tud juuksed üle pea ja küsib rahutult:
«Kus nad on?»
Ka minul annavad närvid pisut järele. Ja alles nüüd mõistan täiesti selgelt, et meil pole enam Popovi ja et teatavas mõttes olen mina selle käputäie elavate inimeste üle
» RGD, vn. PTfl — kaitse-käsigranaat. Tõlk.

komandöriks. Iialgi pole ma komandör olnud, alati on käsuandjaiks olnud teised, minul aga jäi ainult sõna kuulata, kuid praegu, sel äärmiselt raskel silmapilgul, olen äkki iseenda ja nende teistegi peremees. Nüüd on mul voli kõik siiapaika jätta — purustatud kahur, tulepositsioon, kogu see kuratlik lõks. Nüüd võib katsuda, mis moel minema saaks, enne kui lõplikult suletakse ainus tee, mis meid siit püünisest võib välja viia. Nüüd pole tarvis luba küsida ega Popovile peale käia, nüüd on voli kõik ise otsustada.
Oh, vaene Popov, üpris üürike aeg jäi sul elada pärast su komandöri, — nii mõtlen ma lõõtsutades. Aga mis see oli, mille üle ta surmatunnil kaebles? Või ehk kahetses ta midagi? Vahest seda, et meid kõiki siin kinni pidas? Või ehk seda, et ta Ljoška ära saatis? Või oli tal midagi muud südame peal? Kas surm kustutas veel ühe inimese eluga ka mõne piinava saladuse?

Aga seda ei saa enam keegi teada. Ma panen automaadi ära, rooman ringpositsioonile, haaran sihturi tolmustest, pahkluude kohalt katkihõõrutud saabastest kinni ja lohistan ta peidikusse. Higist parkunud pluus tiritakse koos rihmaga rinna alla, nii et paljastub aukus kõht, mille paremalt küljelt paistab sinkjas haavaarm. Peidikus hakkab Ljusja mulle appi, ettevaatlikult tõstame surnukeha teiste jalguotsi palava päikese kätte. «Nii et siis neljas,» sõnan nukral sosinal ja Ljusja hammustab huulde. Lukjanov ägab tasakesi ega ava enam silmi. Aga granaati hoiab ta veel käes — ainult et tühjaks vist läheb see ootus. Lõpuks heidan pilgu Zoltõhhi randmele — kell tiksub usinasti, näitab pool kaheksa.

Ei, tuleb vastu pidada, olgu mis on. Selline on mu veendumus ja mu otsus. Ning tunnen endas uut jõudu, mu lihased kisuvad jonnist ja vihast pingule — keda kuradit, katsugu meid põlvili panna! Võib-olla pole meil üldse lootust, võib-olla maksab see meie elugi, aga teisiti mu iseloom ja mu partisaniuhkus ei luba. Teisiti ei tohigi, sest kui ma siin vastu ei pea ja Lukjanovi vangi annan, mida siis polgus öeldakse? Mida minust ja mu kaasmaalastest võidakse arvata? ... Tõsi küll, pole ma mingi kangelane ega hiilga julgusega, olen üpris tavaline ja vististi pelglik noormees, aga kas ma siis tõesti ei suuda lõpuni vastu pidada? Pealegi on siin Ljusja, armas, hea Ljusja. Nii raske on koos temaga hukka saada, aga küllap oleks veelgi

112

talumatum, kui ma siin, tema nähes, osutuksin argpüksiks. Andku ta mulle mu kalkus andeks, aga ma ei halasta iseendale, Lukjanovile, vahest ehk temalegi, sest teisiti ei saa.

«Ljusja, võta uus magasin,» ütlen. «Säh, granaat. Igaüks saab ühe. Üks jääb tagavaraks.»

«Laznjak,» kähistab maast Lukjanov. «Jätke mind siia ... Ma varsti...»

Ma ei vasta. Oleme valmis kõige halvemaks. Anname vastu niikaua, kui padruneid on, ja siis... Egas midagi, pole meie esimesed, pole ka viimased, nagu rahvasuu ütleb.

Ma laskun rinnutsi vastu peidiku seina ja jään ootele, pea rjnnatise varjus. Veerev päike kõrvetab nägu, kogu aeg olen janust nõrkemas. Ljusja paneb automaadile uue magasini ja istub teisele poole seina varju. Mõtlen, et kõige tähtsam on, kui oled kõiges selgusel, kui suudad otsustada ja julgelt peale hakata — kõik muu tuleb hõlpsamini. Kõige halvem on ebamäärasus. Ebamäärasus on su ümber, kui olukorrad on sellised, ebamäärasus sinus endas on siis, kui ei tea, mida teha, ja viskled siia-sinna nagu rott leivaastjas. Minul on praegu pilt selge ja arusaadav, tekib kergusetunne. Ka Ljusjaga on mul kerge olla, sootuks kaob see näriv usaldamatus iseenda vastu, see kohmetus, mis kogu meie tutvuse jooksul on mind vaevanud.

«Ega ikka nii lihtsalt siin meist jagu saadagu Eks katsugu!» ütlen ma ümber vaadates, et Ljusjat julgustada. Mingi ähmase lootusega pöörab tüdruk oma küsiva pilgu minu poole. Ta vaikib ja kuulab kogu aeg, kas ülalt mingeid hääli ei kosta. Lukjanov ägab, tõstab sinkjad silmalaud ja küsib, liigutades vaevu märgatavalt granaati oma käes:

«No kus nad on? Miks nad ei tule? Kui vaid jõuaks ... Kui jõuaks ... »

Mõni aeg lamab ta liikumatult, silmad kinni, siis vaatab uuesti ja kutsub Ljusjat:

«Hirmus vaev ... Lämmatab ... Vist läbi... Juua, õde! Juua!»

Ljusja kummardub ja võtab maa pealt ta koltunud, peenikeste kuivetanud sõrmedega käe.

«Kannatage. Pole juua ... Ja rääkida ei maksa. Ei tohi.»

«Õde,» ütleb Lukjanov veel, «miks teie siin olete? Kes teid käskis?»

113

«Ise.»

«Mispärast?»

«Niisama! Hakkas teist kahju,» vastab Ljusja puhtsüdamlikult.

«Kahju!» sosistab Lukjanov ja ta silmad vajuvad kinni. «Kaastunne on hea.. . Ainult et minu pärast ärge muretsege... pole seda väärt. Kui saate, kirjutage... saatke isale kiri... kõige kohta, kuidas oli.»

«Kus nad siis on? Miks nad ei tule?» hakkab mind purema kärsitus. Kogu keha on mingit tumedat valu täis, jalad pakitsevad, pea vajub uimaselt rinnale. Kardan, et äkki tuleb uni peale, siis ei jõua õigel ajal jaole ja võibki räbalasti minna. Praegu pole veel laskmist kuulda, sakslased ei pista nina välja, aga mis saab edasi? Krivjonok ei anna endast märku, ainult krõbistab millegagi seal maa sees.
«Ljusja, olge ettevaatlik,» sosistab Lukjanov oigeid alla surudes. «Olge ettevaatlik. Te olete ilus ... See tähendab palju! ... Ja ei maksa... meist kahju tunda. Pole seda väärt... Aga minust pole enam midagi. Läbi! Nii mõttetult! Nii rumalasti! Aah! .. . Üksainuski päev veel! Üks-ainus päev elada ! . . . Ei ma siis enam nõnda... Aah!.. .»
Hakkab vist surema. Ta silmad vajuvad kinni, põsed on sisse langenud, häbemekarvad hõreda tüügastikuna välja tunginud, kitsa nina õhukesed sõõrmed tõmblevad.
Jah, ta võitleb surmaga. Tema kõrval lamavad igaveses liikumatuses Žoltõhh, Panasjuk ja Popov. Kes on järgmine? Halastamatult tõmbub ring kokku, järjekord läheneb ... Kurku tükib mingi kõva ja mõru klomp. Tahaksin vanduda nagu alati säherdustel puhkudel, aga Ljusja on siin ja ma pigistan hambad tangi, nii et kõrvus kohiseb.

18

Küll see päev võib olla põrgupikk!
Oh, annaks ometi saatus, et pimedani vastu peaksime! Öö varjul ehk saaksime siit august kuidagi välja ronida ja teiste juurde läbi murda. Aga päike veereb kole pikkamisi. Väga aeglaselt laieneb vari peidiku seina ääres, praegu katab ta ainult langenute nägusid ja murelikult seina ääres kössitavat pisikest tombukest — Ljusjat. Kogu

aeg on õhus tunda vänget värvi, kärssanud kummi ja pussirohuläpatist, maast tõuseb kuumust ja tolmu lõhna, aeg-ajalt toob tuuleõhk lääget värske vere lehka. Saha kõrval, kus lamas Popov, kuivab niiske loik, mille kohal saalivad, lendlevad ja pirisevad kärbsed.
«Kui ainult suudaks,» kordan mõttes kogu aeg üht ja sedasama. «Kui ainult vastu peaksime!... » Vaist ütleb mulle, et kõige tähtsam on praegu ettevaatus — ei tohi aru kaotada, mingit meeletust teha, siit kuhugi jooksu panna ja vaenlast ligi lasta. Kui meil siin närvid üles ütlevad, siis maa peal oleme mõne sekundiga valmis. Nii et tuleb istuda, ehkki on raske ja me kardame. Tuleb litsuda emakese maa ligi, nagu Žoftõhh kunagi ütles. See on meie pääs ja meie lootus.
«Krivjonok!» hõikan kuulipildurile. «Sa ikka vaatad?»
«Vaatan,» kostab ta vaikselt.
Ma istun Ljusja kõrvale varju sisse. Maisivarrega lehvitades peletab tüdruk Lukjanovi higiselt näolt kärbseid, ta ilme on ühtaegu karm ja pisut hale, silmavaatest paistab tasane kannatlik ootus. Nähtavasti on tal täna midagi äärmiselt rasket seljataga. Nüüd on ta jõudnud rahuneda, ta on järelemõtlik, vagur ja mulle ütlemata kallis. Lukjanov aga ei liiguta ega oiga, ta on päris vakka ja Ljusja võtab maa peAlt ta elutu käe. Tasakesi veereb granaat peost maha. «Elus?»
«Veel elus,» ohkab tüdruk. «Aga pikka tükki siin pole... »
Esimest korda istun Ljusjaga nii lähestikku ja esimest korda on meil kahel suur ühine mure. Kuid vaatamata sellele, et langenud lamavad siinsamas ja meie neljas seltsimees heitleb surmaga, ei tajugi ma seda kaotust kuigi teravalt. Küllap on mu närvid väsimuse ja pingutatud oleku tõttu tuimenenud ning harjunud sellega, et ühtki õnnetust ei saa vältida. Aga et Ljusja nii lähedal on, see täidab mu südant mingi senitundmatu magusa erutusega. Mu hinge kõige varjatumatest soppidest, mida ammugi pole millegagi häiritud, voogab helli tundeid. Mu südames sugeneb midagi sooja — ei, see pole isegi seltsimehelik, vaid pigem vennalik poolehoid, mida ma tahaksin tingimata varjata, iseendale hoida ja iseendas hellitada. Ta vahekorrad Ljoškaga või tolle kapten Meleškiniga polegi

115
praegu mu meelest teab kui tähtsad — praegu on ta minuga ja ma tunnen, et meid lahutada võib ehk ainult surm.
«Mu kallis, mu hea tüdruk,» tahaksin ütelda. «Ma armastan sind! Armastan! Surmani! Igavesti!... Ükspuha, kas saame hukka mõlemad või mina üksinda, aga siiski armastan sind viimse hingetõmbeni, sest sina elad mu südames, oled mu igavene unelm ... Ma ei saa ju ilma sinuta. .. »
Ning ma otsekui kuulen neid oma sõnu. Ehk olidki nad valjusti räägitud? Vaatan Ljusja poole — ei, ta istub, nägu mõtlik nagu ennegi.
Aga kui ütlekski, mis siis?
Just, saabki ära öeldud, mida ma mõtlen ja tunnen, — teadku seda temagi. Mis sellest, et meie elu ripub juuksekarva otsas ja siinsamas lamab neli meie seltsimeest, — ega see meie süü ole, et saatusest on meile säherdune noorusaeg antud! Räägin ära, aga mis siis tuleb, seda ei oska ma ette arvata. Aga pärast mu sõnu tuleks vist küll midagi äärmiselt tähtsat, ja selle teadmise tõttu mu üürike julgus kaobki.
«Ljusja, kardad sa kangesti?» küsin talle silma vaadates.
Ta heidab mulle pisut nukra pilgu ja naeratab ainult suunurkadega.
«Praegu enam mitte. Ehk lööme nad tagasi. Räägitakse ju, P« sa oled julge. Partisan. Sa oskad sõdida.»
«Raasuke seda asja tunnen,» ütlen tagasihoidlikult, varjates vaikset rõõmu, mida ta kiitus tekitab. «Meile on see ju üks kama kõik. Meie oleme sõdurid. Aga sinuga on teine asi.» räägin, põigeldes tema pilgust kõrvale ja katsudes kõigest väest oma tundeid varjata. Äkki hakkan väga kartma — kui ta vaid ei aimaks, et ma tema vastu ükskõikne ei ole ja et ma praegu ainult tema elu pärast muretsen! Tema aga muigutab veel kord nukralt suud ja riivab mind oma suurte kurbade silmadega.
«Aga kas mina polegi sõdur? Või arvad ehk, et plika, mis tühja temast?»
Ma vaikin ja vaatan vargsi, nukra heldimusega ta kitsukesse näkku, mis on nii habras ja päikesepruun. Selles paistab nüüd mingit puhtsüdamlikku elevust, mis on Ljus-jale nii omane ja milles on kõik ta tunded, mured ja mõtted. Tüdruk ise aga rapsib aeg-ajalt maisivarrega lamaja pealt läbi ja mõtiskleb millegi üle.
116
«Lukjanov ütles, et ole ettevaatlik. Ilus oled sina? Mis häda sind siia ajas?» noomin teda tasakesi
«Teie, poisid, olete õige naljakad,» muigab Ljusia jälle nukralt. «Mismoodi sa ettevaatlik oled? Kui su ümber sünnib ei tea mis!... Kas või täna. Hommikul toodi meile luuraja Smolkin. Doktor Gutman lõikas tal ära mõlemad jalad ja ühe käe küünarnukist saadik. Aga kui vahva ta oli! Ja ainult üheksateistkümneaastane! Palus, et tapetagu ta ära, aga kes see tapab? Jääb eluaegseks sandiks. Noh? Aga minu kohta öeldakse, et ilus,» heidab ta korraks mulle kibeda pilgu. «Ja mul on häbi selle paganama ilu pärast. Kõik vahivad nagu imetegu. Aga mina tahan olla kõigi teiste moodi. Tahan olla lihtsalt aus, julge ja arukas — see on üle kõige. Misjaoks peaksin ilus olema?»
«Nooh, sihukest juttu ei maksa ajada,» ei nõustu ma temaga. «Sina oled tütarlaps. Sõda aga pole tütarlaste jaoks. Siin peab jõudu olema, tahet.»
«Oh Laznjak, Laznjak!» ohkab Ljusja mõtlikult. «Mõnikord tundub, et olen teist kõigist hulga vanem. Küllap vist tean ja mõistan sedagi, mida teie ei mõista. Tublid ja vaprad olete küll, aga iseendi seisundist ei saa te aru. Te peate end ülal nõnda, nagu oleks kogu aeg sõda, enne teid ja pärast teid. Te ei suuda end väljaspool sõda kujutledagi. Või on see vale? Ja kõike mõõdate sõduri mõõdupuuga. Muud mõõdupuud teil pole. On ju nii?»
Kuulan tähelepanelikult, kuidas Ljusja räägib, ja püüan temast aru saada. Ent ma ei suuda ta mõtteid täielikult tabada ja nõustun ettevaatlikult:

«Nojah, võib ju olla. Sõjas üles kasvanud. Mis teha... » «Näed nüüd! Mõnedel meel haige sellepärast, et medalit ei antud. Mõned püüavad aina vahvamini oma jõuga hiilata, teistest kõvemad olla või veel milgi moel silma paista. Aga seda te ei märka, et kõigil teil on kuskil ema või ehk tütarlaps ja et nemad armastavad teid hoopis muu pärast. Neile pole seda kõike üldsegi vaja. Ja pole see tähtiski. Tähtis on inimese süda — et see oleks aus, ustav, seltsimehelik, õiglane. See on ju inimesel üle kõige. Jõud on looduse and, seda ei võta sult keegi. Inimene võib verest välja lüüa ka vastu tahtmist, aga teist omakasu pärast petta ei tohi! Kes on puhta südamega, sellest ei saa iialgi petist.» «õige,» olen temaga nõus.
«Öeldakse, et sõda. Aga sõjas on jälgid teod veel poole jälgimad. Ja alatus hoopis talumatu,» räägib Ljusja ja
117
vaatab muile etteheitvalt otsa. Šüs küsib: «Mis sä arvati; miks ma teie juurde jooksin? Ei suutnud enam — nii vastik hakkas!... Zadorožnõi sai ju haavata, jooksis teine sanitaarroodu, ütles, et siduge. Eks sidusimegi. Nõuab punase triibuga paberit — tagalasse. Mina küsin, et kuhu poisid jäid. Tema aga, et see ei tähenda, nende laul on lauldud. Ütleb, et ma ikkagi haavatud. Aga mis haav — pisike kriimustus. Jaa, sihukest tegu ma Ljoškast ei uskunud. Olgu kellest tahes, aga mitte temast. Jooksin välja, vaatasin — teie peate siin lahingut. Jätsin siis kõik kus seda ja teist, panin jooksu. Lubagi ei küsinud.»
Säh sulle uudist. On, nagu kõrvetataks mind keeva veega, käed kisuvad rusikasse, ma ei oska Ljusjale enam midagi ütelda. Ei olnud mu vimm Ljoška vastu siiski alusetu, ma nagu aimasin ta sisemist pehastumist, ja nüüd läkski kõik tõeks. Nii ta siis meid meeles pidas — mind, Popovi, Krivjonokit. Ta oli meie poolt läkitatud, me ootame teda, tema aga venitab, tahab punase kaldtriibuga paberi taha pugeda ega hooli sellest üldse, et meie siin surma suus oleme.
«Tõbras on ta!» pahvatan. «Oleks pidanud pataljonikomandörile ette kandma.»
«Mis siin ette kanda!» ütleb Ljusja. «Ta on siiski haavatud, vormiliselt on tal õigus. Ainult et nii tühise haavaga teda tagalasse ei saadeta.»
Jah, vormiliselt on tal õigus — käe peal on kriimustus, aga selle ajaga, mis me teda oodanud oleme, sai siin surma Popov, heitleb surmaga Lukjanov ja sattus väljapääsmatusse lõksu Ljusja.
Iialgi pole ma tundnud sellist viha ja pettumust, mis mind nüüd haarab. Kogu selle pika aja jooksul, mil olen tungivalt oodanud kättemaksutundi, ei u!e ma sihukesele asjale mõelnud ega midagi selletaolist kujutleda suutnud. Iga rindevõitleja peale vaatasin ma austuse ja vai-mustusega. Kuid näha on, et leidub sääraseidki. Ja oleks veel mõni teine, pelglikum, kas või seesama Lukjanovgi — aga oli hoopis Zadorožnõi, keda alles hiljuti pidasin peaaegu et küpse mehe, isegi mehisuse ideaaliks, mille poole ma ise püüdsin. Aga miks ta sedamoodi tegi? Mis teda nii kaugele viis — oli see enesearmastus, karakter, Ljusja, hirm või midagi muud, sest miks siis mind kõik nähtu ja kogetu kaasa elama paneb, tema aga jätiseks muutub?
118

19

«Juua!... Juua!...» oigab Lukjanov ja hakkab rabelema. Ta huuled on pahtunud, nägu kitsukeseks ja kollaseks tõmbunud, nina on nagu linnunokk tumma, kõrvetava taeva poole. Ljusja laskub tema üle kummargile ja silitab tasakesi tema käsivart.
Meenutatakse joomist, ja ma neelan sülge, aga isegi sülge pole enam. Suu on kuiv, ka keskpaik kõrbeb, pea käib uimaselt ringi. Ma tunnen, et peaks midagi tegema, peaks liikuma, sest muidu saab uni võimust ja me oleme kadunud. Äkitselt särtsatab Krivjonoki kaevikust lühike valang.
«Mis'on? Miks sa lased?» küsin ja väsimus on nagu käega pühitud. Aga Krivjonok ei vasta. Ma kuulatan ja küsin siis uuesti.

«Frits tanki juures,» kostab viimaks kaevikust Krivjonoki hääl. Ettevaatlikult tõstan pea rinnatise tagant välja. Tõsi mis tõsi, tanki lähedal rohu sees liigub tume kogu, paistab roomavat.
«Pea, ootame,» ütlen. «Ehk on meie mehi?»
On kahju ühestainsastki padrunist, kahju on vaikusest, mis küll kaua ei kesta — ma tean seda —, aga öö läheneb ju ning annab pääsemise lootust. Siit paistab too inimene halvasti, ehkki ta on Krivjonoki kaevikust kaugemal kui peidikust. Varsti aga logistab Krivjonok uuesti lukuga. Mu kõrvalt hüppab Ljusja püsti ning vaatab samuti üle rinnatise — vististi ikka sakslane. Ma näen ainult, kuidas rohi liigub ja kahele poole vajub, aeg-ajalt paistab sealt must selg. Krivjonok viivitab ometigi ega lase. Ja siis kostab eemalt jõuetu, hädine oie: «Paul! Paul!» Haavatud sakslane, pole kahtlust. Roomab teine seal pikkamisi, kramplikult pingutades, tigutihedalt maadligi. Ljusja kergitab oma kitsaid pruune kulme ja hõikab Krivjonokile:
«Ära lase! Oota! Ehk on tal vett... »
Ma vaatan aeg-ajalt rinnatise varjust välja. Varsti aga ripsabki mulle siitsamast mulda vastu silmi, päevalille-põllult kostab pauk. «Passivad seal, tõprad!» Samal ajal sakslane roomab, mõnikord seisatab, roomab jälle, ja ähmaselt on kuulda, kuidas ta ahastavalt, piinatud häälel hüüab: «Paul! Paul!» Ime küll, mis Pauli tal meie kaevikust otsida on, —- nii mõtlen vihaselt, Üksinda ta meile
119
siin midagi ei tee, aga igaks juhuks võtan automaadi maast ja tõmban luku vinna.
Esmalt variseb rinnatiselt alla mullatükk, siis kaks tükki korraga, siis tõstetakse kamaralahmakate peale kaks kohutavalt tumepunaseks kõrbenud kätt. Need ulatuvad ärapõlenud varrukatest pikalt välja, nad tõmbuvad pingule, kaevuvad rinnatise sisse, ja ilmubki mullakampade tagant nähtavale pea, juuksed tulepõletusest krussis, õudselt ära kärsanud. Sakslane tõstab näo meie poole ja me Ljusjaga lausa kohkume. Nagu ta käedki, on ka nägu üksainus suur punavalge põletushaav, kõrva ümbrus on veri-lihal, silmalaud langetatud, kokku kleepunud, ei tule enam lahti.
Tükk aega vahime jahmunult seda hirmutist, siis aga kasutan vihaselt:
«Alla! Ruttu! Schnell!»
Kuid sakslane vist ei kuule. Ta näoilmes ei muutu midagi, ta nagu vahib aina tühjusse, oiates: «Paul!»
Siis haaran teda õlast, tirin enda poole — mullatükke alla robistades veereb ta peidikusse ja kukub selle põhja. Liikumist kaevikus märgatakse, lastakse mitu kuuli, aga mööda.
Ja lamabki ta nüüd peidiku põhjas. See on noor, umbes meievanune saksa tankist, elusäde vaevalt sees. Jalad harali, oigab ta valju häälega. Igalt poolt on ta tunked auke täis põlenud, tema küljest tõuseb riide kõrbehaisu, mõnest kohast suitseb ta veel praegugi. Ei tunne ma selle elava laiba peale vaadates vihkamist, vaid pigem jälestust. Ljusja aga kükitab tema juurde, kobab läbi tunkede laiad taskud ja leiab ühest mutrivõtmed, punasest plastmassist ümmarguse õlikannu ning tordi takku. Veepudelit sakslasel ei ole, ka padruneid mitte.
«Ahaa, said tuld nuusutada, kuradi frits!» ütlen vihaselt jä tõukan talle jala külje alla, et teda tee pealt eest ära veeretada. Karmi pilguga vaatab Ljusja mulle otsa:
«Mis sa teed?! Suremas ju!»
Kurat temaga, las kärvab, mõtlen endamisi. Või on eid vähe surnud — siinsamas on Zoltõhh, Panasjuk, Popov, Lukjanov; võib-olla on kellegi neist tapnud jusl see
fašist. Tema ja teised temasugused on meie maa verega üle ujutanud, röövinud meilt meie noorusea, on meie hingedki rüüstanud sõjaviletsustega ...
120
Kuid Ljusja — jah, ta pikk meel käib mul üle mõistuse — võtab sakslasel kaenalde alt kinni, tõmbab jalust ära ja asetab Popovi kõrvale. Viies, märgin endamisi. Kummaline, ei osanud arvatagi, et viiendaks saab sakslane. Aga sakslane oigab, iga natukese aja pärast läbib teda

krampik võpatus. Osavasti avab tütarlaps ta rinna eest tõmbluku ja sealt, mundri tasku pealt, läigib vastu raudristi nikkelserv. Selle risti pärast tõuseb mul tankisti vastu terav viha, ma rebin märgi maha ja virutan üle rinnatise, siis hakkan taskuid läbi otsima. Nendes on hulk kõiksugu märkmikke, pabereid, mitmed ärahõõrdunud kirjad kitsastes ümbrikes, katkine täitesulepea ja metalltupega kamm.

Ma tahan oma viha   jaoks leida veel mingit   ajendit, tahan sellest tankistist teha kogu meie tänase tragöödia süüdlase, aga paberid on täis ainult arve, numbreid, arusaamatus kribukirjas saksakeelseid sõnu, ja igal pool on haakristid, kotkad, sinised ja punased pitserid. Aga ongi käes sakiliste servadega päevapildid, tsellofaan ümber. Esimese peal on tipp-topp Saksa väikelinna tänav — terava-harjalised majad, gooti sildid. All servas seisab: Greifswald. Teisel pildil on grupp poisse staadionil, kõige esimene hoiab käes jalgpalli — arvatavasti on nende hulgas ka see tankist. Kolmandal on kena blond tütarlaps, lokkis juuksed langevad õlgadeni, ma näen ta üpris armast naeratust ja kui nina poleks nii väga ülespidi, võiks teda ilusakski pidada. Neljas pilt aga paneb mõtlema.

Kindlasti seisab selle peal see poolpõlenud mees. Ta on mundris, käed selja taga, etteaetud rinnal paistab arvata? vasti seesama must rist, sakslase silmad aga vaatavad murelikult kuskile minu kõrva peale. Ta ees tugitoolis istub juba vanapoolne naine, vist leinariides, ilme nukker, kurvad silmad täis muret. Midagi võõrast ja kauget lööb sel-| lest ülesvõttest vastu, aga ühtlasi ka mõistetavat, ja ma püüan lugeda pühendust tagaküljel.

«Mein lieber Knabe,»   on sinna sinise tindiga kirjutatud. «Für mich bist du der letzte und du solist daran denken.   Sei vorsichtig. Du bist mein. Du gehörst nicht dem Offizier, General oder Führer, sondern allein mir. Du bist mein. Mein!

Deine Mutter   29.111 44.»'

1 Mu kallis poiss. Sa oled mu viimane ja sa pead selle peale mõtlema. Ole ettevaatlik. Sa oled minu. Sa ei kuulu ohvitserile, kindralile ega füürerile, vaid ainuüksi minule. Sa oled minu. Minu! Sinu ema. 29. 111 44. (Sks. k.) Tõlk.

Ma pole kuigi suur saksa keele tundja, aga mu teadmistest jätkub, et sellest aru saada. Ja need tindiread viivad mind segadusse. Lihtne asi küll, aga iialgi ei ole mul pähe tulnud, et mu vaenlasel võib äkki olla ema ja et see tavaline, elust muserdatud, mitte kuigi noor naine võib nii ootamatult astuda meie vahele. Ma mõtlen, et vististi armastab ta oma poega ja nagu iga teinegi ema tunneb suurt hirmu, kas äkki ta pojaga midagi ei juhtu. Ja arvatavasti hellitas ta oma poega pisikesest peast, rõõmustas selle esimeste sammude ja esimeste sõnade üle... ja muretses, et ta hästi õpiks ja kahtesid ei saaks, et ei külmetaks, ei haigestuks, auto alla ei jääks... Täpselt niisamuti nagu minu, nagu Ljusja, nagu Popovi ja Lukjanovi ema, nagu kogu maailma miljonid emad. Ja ehk on see tankistki hea poeg, armastab samuti oma ema ja peab kalliks seda tütarlast... ja vanad naabridki on sellest noormehest heal arvamisel. Ma mõistan seda ja olen valmis kaasa tundma igasugusele ema südamevalule, aga nüüd pean tema poega vihkama, nagu see poegki vist mind vihkab, sest meie ju põletasime ta ära, tema aga tappis meie Zoltõhhi ja tekitas Lukjanovile surmahaava.

Ma tahan vihane olla, sest viha annab jõudu. Aga mu viha kaob koos viimse jõunatukesega ... Hukkuvad meie mehed, surevad sakslased, hukkuvad noored ja vanad, head, halvad ja hoopis alatud inimesed, aga kes on süüdi? Kas ainult Hitler? Ei, arvan, et mitte ainult Hitler. Pole ta esimene ja kindlasti mitte ka viimane, kes püüab teisi alla heita. Iidsetest aegadest peale on inimesed ihanud võimu, ihanud teiste üle valitseda, teistele omi vaateid ja oma elukorda peale sundida. Nagu oleks see sõda esimene ja jääks viimaseks! Kohutav sallimatus valitseb maailmas, esiaegadest peale on maailma üle ujutatud inimeste verega! On tahtmine kisendada, meeletult röökida, et kogu laotus kaasa röögiks, on tahtmine kohutavalt, metsikult vanduda... Aga ma ainult naeran mõttetult. Tunnen, varsti saab minust küünik. Tahaks selle sakslase maha lüüa, tappa ta lihtsalt niisama, viha tundmata, — et mõnitada, kätte maksta sõprade

surma eest, oma hingevalu eest, nende roobaste eest. «Veider loll vanaeit,» mõtlen ma. «Suured tahtmised on sul praegusel ajal — oma poega ainult endale pidada. Küllalt sellest, et ša ta ilmale tõid ja üles kasvatasid.   Seal, kus saatan oma verist pillerkaari peab, pole
122
enam ükski asi sinu oma! Tasuks tema ideede eest peavad inimesed ohvriks tooma oma vere ja elu. Ideed lähevad kalliks, kui kitsas kamp neid peale sunnib. Võta nüüd, proua, oma poeg, võta oma kõrbenud tont. .. »

Aga mis undamine see on? Ja kust see tuleb? Võppub maa, vabiseb laotus. «Kas tõesti?...» tekib aimus. Jah, eks olegi! Madalale vajunud päikese alt, jäädes selle kiirte sisse, ilmub maa peale parv kiiresti edasilibisevaid varje. Ränk undamine rullib matvalt ülemaa. Nad lähevad küla peale. Nad lähevad sirges reas ja vääramatult, otsekui roomates oma taevasi teid, rattad kõnksus nagu tömbid käpad. Ma ei loe neid. Näen ainult, et karavani sabas kallutatakse tiibu, pöördumisel välgatavad korraks propellerid ja kolmekesi suundutakse meie poole ...

20

Pikeerivate pommitajate möirgamine, kõikemattev ja rajuvihane nagu mäevaring, paiskab mind peidiku seinast eemale. Ma ei mõtlegi enam surma peale, sügavas alateadvuses olen sellest juba üle. Olen valmis surema, aga ängistavalt kurvaks läheb meel sellepärast, et siis ei suuda päästa Ljusjat. Nii et me langeme siin, aga ükski hing ei saa iial teada, kui palavalt ma teda armastasin. Kuid juba algabki meie kohal üdini lõikav ulgumine. Ma lükkan Ljusja nurga sisse ja samal hetkel lööb esimene pommiplahvatus mul jalad alt. Järgmistest kärgatustest paiskub meile selga raskeid mullakamakaid. Päike kustub. Tugev õhusurve virutab meie vastu tolmulaineid. Maa ja taevas on täis mullatuisku, tuld, plahvatuste metsikut märatsemist. Kaks kätt pea ümber, automaat põlvede vahel, kühmutan kaevikunurgas ning varjan nii palju kui võimalik Ljusjat. Iga plahvatus paneb tütarlapse võpatama, ka maa võppub, värisen minagi. Küllap ei suudaks mingi inimlik jõud kohutavale pommiplahvatusele vastu panna. Iga kord prahvatab ,kolm pommi järjestikku. Tr-r-rahh! Tr-r-rahh! Tr-r-rahh! Maa rappub kuni põhjani, on, nagu tahaks ta koost laguneda otsekui hiiglaslik küps kõrvits. Kägardun kokku, ootan, meeled pinevil — möirgamine läheneb, huilgamine, ja jälle: Tr-r-rahh! Tr-r-rahh! Tr-r-rahh! Üheksa pommi mööda. Veel variseb igalt poolt mulda,
123
taevast sajab pommidest ülespaisatud liivapilvi, mürin vaibub pisut, aga paisub sealsamas jälle. Ma ei tea, ons Ljusja elus, ta kössitab minu selja taga, lennukid läbi tolmu ei paista, aga vististi tulevadki nad juba pikeerides. Kuulen, kuidas pommid eralduvad ja ulgudes meie peale sööstavad. Tr-r-rahh! See käib sealt Krivjonoki kaeviku poolt. «Läbi omadega,» vibeleb mõte peas, aga sedamaid langeb ulgudes veel üks ja — tr-r-rahh! Järgmist plahvatust millegipärast ei tule — ehk pomm ei lõhkenud? Pinge lihastes lõdveneb pisut, ma ootan, kas ründab ka kolmas pommitaja. Siiamaani oleme veel elus ja kas tõesti peaksime viimase pommi läbi hukkuma? Lõpuks peavad neil ju need kuradi pommid otsa saama.

Kolmas raisakull viivitab pisut, tolm jõuab vaibuda, ja siis laskub ta päikese poolt. Esmalt libiseb üle segipaisatud tulepositsiooni ta kiire vari ja siis kostab pommide läbilõikav ulgumine. Nad prahvatavad pisut kaugemal. Minus elustub lootus — jäime ellu! Veel ei suuda ma seda uskudagi, aga mürin kaugeneb. Nüüd on oodata jalaväge. Tõmbun Ljusjast eemale, ta tõstab pead, juustest variseb liiva. Mõlemad oleme üleni mulda täis. Ka laibad on mulla sees, ainult jalad paistavad. Nähtavasti on kild Panasjuki saapa puruks löönud, selle seest hilpneb tükk räpast kaltsu.

Raputan automaadi liivast puhtaks ja krapsan püsti. Rinnatist pole enam ollagi, peidik on poolenisti mulda täis, purunenud kahur upakil, üks sahk vahib ülespidi.

Sakslased! Nad jooksevad päevalillepõllult lagedale, kaugemale meie selja taha, küla alla — paistab ära, kuidas nende automaadirihmad tolgerdavad. Kaks neist, kes meile kõige lähemal, tõmbuvad kartlikult kõverasse ja vahivad jooksu pealt meie poole. Kisun käepidet tagasi, võtan automaadi kähku palge ja särtsan ühe korra, teise, kolmanda, aga sakslased aina jooksevad ja jooksevad. Nagu näha, on nad automaadi jaoks veidike kaugel. Aga miks kuulipilduja ei lase? Ega ometi?...
«Krivjonok! Krivjonok!» karjun. «Tuli peale! Kuuled? Tuli peale!»
Ma näen teda — ta on elus ja kükitab oma täisvarisenud, madalaks jäänud kaeviku nurgas. Näost üleni must nagu tont, põrnitseb ta sealt mulle jaburdunult vastu. Ta suu on lahti, nägu täis ahastust.
«Tuli peale! Näed ju? Krivjonok!»
124
«Kuradile! Kuradile kõik!!!» kisendab ta äkki niisuguse naaiega, et mul lausa kõhe hakkab, ja kargab püsti. Ta kisub oma paljad jalad — saapaid enam pole — mulla alt välja ja ronib vandudes kaevikust meie juurde. Kuulipildujat pole näha.
«Kurat siin kükitada! Murrame läbi! Aitab sellest punnimisest! Kas kuuled»? karjub ja lõugab ta, lohisedes meie segipööratud peidikusse. Ma hammustan huulde ega oska tükk aega taibata, mis temaga lahti on. Tema aga kahmab minu jalgade eest granaadid, siis Ljusja automaadi.
«Kerime minema! Aitab! Murrame läbi! Noh?!» kisendab ta ja sööstab rinnatisele.
«Pea!»
Raban poisil jalast kinni, ta langeb peidikusse ja ajab end rübeldes põlvili. Siis puurib minusse meeleheitest ja vihkamisest jabura pilgu.
«Ääh! Sina kah veel! Sina kah tema pärast? Sinule kah tema pähe hakanud? Tahad kangelast mängida? Kangelast? Teine seal tagalas mängib kangelast! Ja sina siin! See kõik on tema süü!» karjub ta Ljusja poole, veheldes rusikatega, suu vahul. «Misjaoks sa siia jooksid? Kellest sul kahju hakkas? Temast? Meist? Südametu inimene! Madu oled sa, kas kuuled! Äh, närakad olete kõik! Jõletised!»
Seda ei oodanud. See pole nõrkusest — see on märatsemine, sigatsemine, tobedus. Ta on peast ogar. Tunnen, et minus kerkib tema vastu pöörane viha, käed tõmbuvad rusikasse. Aga sakslasi on oodata! Ma vaatan uuesti välja. Sakslasi pole enam, vististi on need, kes tee peal purustatud autodest pääsesid, juba tunginud meie selja taha nõkku, polgu tiivale... Siis kargan poisi juurde ja haaran teda õlast.
«Pea lõuad!» karjun, olles tema märatsemise mõjul mitte vähem ärritatud. «Molu kinni! Arust lage, lollakas!... »
Krivjonoki mustad hullunud silmad on täis meeletut hirmu, põlvili seistes ajab ta rinna ette, karjub mulle kähinal:
«Ähää! Või lööma? Löö!!! Lase!!! Noh, lase siis!!! Noh!»
Ta rebib järsult pluusi rinna eest, kärinal tõmmatakse see ülalt alla lõhki, siis hakkavad poisi värisevad sõrmed särki siiluma. Ma kargan tal rinnust kinni, litsun ta vastu seina. Ta väänleb ja rabeleb minu all, aga äkitselt jääb vfkka, käed vajuvad lõdvalt maha ja keha lööb vappuma hääletust sisemisest nutust. Tõukan ta selili, endast ära, ja
125
istun sinnasamasse. Üle Ljusja kõhnunud palede veereb kaks pisarat. Ta ei pühi neid ära, ei häbene, vaid vaatab solvunult, sõnatu etteheitega Krivjonoki peale, kes lamab liikumatult näoli maas.
«Kus kangelane!» ütlen pilkavalt, hädavaevu, viha talitsedes. «Murrame läbi! Kuhu sa läbi murrad? Teise ilma? Ääh!»
«Juua...» sosistab sealsamas Lukjanov, ainult huultega. «Juua ... »

Ljusja võpatab, surub hambad tangi. Ta kõhnunud krää-mulistele põskedele ilmuvad kollased laigud. Ent ka sakslane liigutab, katsub küünarnukkidele toetuda. Vist tahab ta ennast üles ajada või külje peale pöörata, aga ei suuda. Siis palub ta ahastavalt:
«Wasser! Ein Schluck Wasser! Paul!. . .»1
Ljusja teeb end nii pisikeseks kui saab, kössitades sealpoolse külje varjus, kus peidik on natuke tervem. Ta suured silmad vaatavad liikumatult, pilk on nagu mõtlik, täis valu.
Krivjonok lamab veel natuke, ajab end siis üles ja istub. Ta must pulstis pea langeb kätele, mis jõuetult põlvedel ripuvad. Vaatan tema paljaid jalgu, vaatan õlgu, kus tolknevad pagunid. Kild on varruka õla lähedalt puruks löönud, külje pealt paistab niiske verelaik. Olen nii suures ärevuses ja erutatud, et ei suuda üldse mõista, mis selle poisiga ometi lahti on. Sest alati oli ta ju kindlameelne ja mõistlik, raskel hetkel pidas end mehiselt ülal. Kas tõesti närvidest? Nüüd on ta lõtv ja abitu, ma näen seda, aga ei taha teda rahustama ega veenma hakata. Kui ta nõnda lõtvunud on, siis tuleb aina karmim olla, nõudlikum. Aga pole mul mahti selle üle kuigi pikalt arutada — kardan, et äkki jõuavad sakslased meile liiga lähedale, ja hüppan ära-lõhutud rinnatise juurde.
Tulepositsiooni ümbrus on lausa puruks pekstud. Kogu lähem rohtukasvanud põld on läbi songitud, nagu oleks siin tuhnimas käinud kari röögatuid metskulte — kõik kohad täis plahvatuslehtreid, segipaisatud mullakomba-kaid. Sakslasi pole enam näha.
«Hüva, olgu siis!» viskab Krivjonok rahulikuma häälega, aga ikka veel ärritatult. «Mis me teeme? Kuulipildujast oleme lahti.»

' Vett! Lonks vett! Paul!... (Sks. k.) Tõlk.

«Mis me ikka teeme,» ütlen, katsudes jääda võimalikult rahulikuks «Ronid välja — ja saadki pirni ära. Pole enam tõusmist. Ja mis sa nendega peale hakkad?» näitan Luk-janovi poole. Võib-olla ei pinguta ma praegu ennast sugugi vähem kui tema, et rahulikuks jääda. Ärev tunne ei ole vaibunud, ma tean ju, et hädaoht on niisama lähedal kui ennegi.
«Mulle üks kama kõik — kui surm, siis surm. Ainult tolle eest ei taha. Ei taha!» ütleb Krivjonok ja ta jutt muutub karjumiseks.
«Ei tea miks tema eest? Kelle eest sa sõjas oled?» «Mis kelle eest? Iseenda eest! Kelle eest ma sõjas olema peaksin?»
«Nagu näha, on sinuga vähe poliitõppusi peetud.»
«Poli-i-itõp-p-pusi!» hüüab poiss, ja kohe on ta rahu läinud. «Poliitõppustel on iseasi, siin jälle iseasi. Meid lüüakse mättasse, tema aga torkab ordeni rinda ja hakkab plikadele kärbseid pähe ajama. Voi pole mul õigus?»
Võib ju olla, võib ka mitte olla, aga ma vaikin. Krivjo-nok istub maas ja paistab millegi üle mõtlevat. Ta krimpsutab nägu, arvatavasti valu pärast, ja vajutab teise kae vastu oma haavatud külge. Ljusja vaatab tema poole ja ütleb, nagu poleks meie vahel mingit tüli olnudki:
«Pavlik, võta pluus ära, las ma vaatan.»
Vihaselt pöörab Krivjonok oma haavaarmist ülesküntud näo tema poole.
«Misjaoks? Mistarvis? Vaata seda teist! Minul pole seda tarvis! Mina pole tore poiss! Pole kangelane! Mina olen trahviroodust! Mis asja sul minust?... »
«Pea lõuad!» röögatan tulivihaselt. Krivjonok vaatab mulle vihkamisest põlevate silmadega otsa.
«Mis tarvis on... naistejääger?»
Ma lausa värisen, nii vihane olen temale.
«Lollakas oled! Tola!» kisendan. «Eesel! Pea vaaritab tatti! Mis asja on sul Ljusjat näägutada? Zadorožnõi on tõbras. Ta tegi pikad jäljed ega tulegi enam tagasi. Aga Ljusja tuli! Meie pärast! Heaga! Inimese moodil Aga sina? Mis sa jorised? Mis sa märatsed?»

Krivjonok jääb liikumatu pilguga minu otsa vaatama, silmis hämmeldus ja kahtlus, ilmselt on ta mu sõnadest segadusse viidud. Ljusja vist katsub näidata, nagu läheks see meie tüli temast vaid riivamisi mööda, ent ometigi liibub ta vastu muldseina nagu püünisesse aetud
127
jahiloom. Tüdruku silmad on pinevil, aga ta ei nuta — kõigest väest püüab ta jagu saada meeleheitest ja solvumisest oma südames.
«Juua!... Juua!...» häälitseb Lukjanov ja kraabib sõrmedega maad. Ljusja kulmud kisuvad tihedalt kipra. Ma mõistan, kui paha tal oma abituse pärast on. Ja sakslanegi ei ole ikka veel hinge heitnud, ta liigutab ja võdiseb kogu aeg, palub samuti hirmunult, ärevusega:
«Paul! Wasser! Wasser!»
Lausa hirmus on inimese viimseid kannatusi pealt vaadata. Aga me ei saa neid kuidagi aidata ja ma pööran selja. Laskun rinnutsi vastu purustatud peidiku äärt ja vaatan põllule. Tahan ainult üht — et võidaksin ärevuse iseendas, et rahuneksin, sest kui minulgi närvid üles ütlevad nagu Krivjonokil, siis oleme mõttetult kadunud.
Mööda kaitsekraavi lähevad sakslased. Jälle on näha, kuidas siit-sealt üle rinnatise vilguvad nende kiivrid ja tumedad pilotkad — nad suunduvad tagala poole, meie läbimurtud kaitse tiivale. Nähtavasti on nad meie tulepositsioonile esialgu käega löönud ja lähevad temast kül-malt mööda.
«Tuld!» hõikan iseendale käskluse. «Tuld!»
Aga millega sa tuld annad? Minu automaat surtsatab kaks valangut ja vaikib — viimast korda lõksatab tuimalt lukk ega vinnastu enam. Ljusja ronib põlvili mööda peidikut ja otsib magasinide hulgas — ka tema automaat on tühi. Krivjonok istub ükskõikselt maas, pea sügavasti norgus.
Egas midagi, veel on granaate...
Võtan Lukjanovi kõrvalt «sidruni», mida ta enam ei vaja, kaabin mulla alt välja RGD-d ja pööran nende käepidemed kohale. Tärkmetest paistavad punased märgid — granaadid on vinnas. Topin nad taskutesse. Nüüd siis ootame.
«Ju-u-ua... Ju-u-ua... » oigab taamal lakkamatult Lukjanov.
Ma ei lase kaitsekraavi hetkekski silmist — tean, et nad siiski meid ründavad, võtku aega mis võtab. Päike on juba loojumas, ta paistab pimestavalt silma, aga peab vaatama, peab kõike nägema. Jään pisut rahulikumaks, pinge lõtvub. Aga äkki võpatan Krivjonoki ehmunud kar-jest:
«Ljusja!!!»
128
Ta hääl on täis nii õudset hirmu, et ma hetkeks otse tardun. Kui ma aga pea pööran, on hilja. Ainult Ljusja saapad vilksatavad rinnatisel ja kiiresti kaob tüdruk lähemasse pommilehtrisse. Hirm võtab mind kangeks. Mis talle pähe tuli? Mis ta tahab? Ega ometi temagi?...
«Ljusja! Kuhu sa lähed? Ljusja!!!»
Kuid ta ei vasta, hüppab samal hetkel pommiaugust välja, viskub mullase rohu sisse ja roomab ruttu-ruttu tanki poole. Aga juba on ta tankist möödaski, tõrjub pead raputades juukseid silmist ja roomab ikka kaugemale. Vahin talle põnevil järele ja taipan alles nüüd, et ta läheb kõige ligema sakslase laiba juurde. Mõlemas käes granaat, lasen pilgu üle maastiku: vaenlast ei paista olevat, aga kes, neid teab... Päevalillepõlluni on siit kakssada sammu.
Ljusja jõuab roomates sakslase juurde ja pusib natuke aega tema kallal. Nähtavasti leidiski ta sealt, mida otsis — tema kätte ilmub veepudel. Nüüd pöördub tüdruk tagasi. Ruttu ja osavasti roomab ta, vaadates mõlemasse külge; siis kaob vähekeseks uuesti pommilehtrisse ja ilmub uuesti nähtavale. Ja siis raksatab päevalillepõllult esimene valang.
Vonkleva viilitise purskena rihmutavad kuulid segipööratud maast tolmu. Ljusjat läbib võpatus, üksnes hetkeks jääb ta paigale,,vaatab ümber ja rebib siis veel rutemini, edasi. Nähes, et on oodata halba, sööstab minu kõrvale rinnatise taha Krivjonok; ma tajun, kuidas ta paigale

tardub, sõrmed maa sisse kaevunud. Ka minul kerkib külm higi otsaette. Aga mida me saame ilma padruniteta teha?
Ta on juba lähedal. Pea vastu maad, ronib ta visalt meie poole. Ühes käes on tal vildiga kaetud saksa pudel (arvatavasti vesi!), teises mingi kott või kabuur. Rutemini, rutemini, kulla tüdruk! Jälle ragiseb päevalillepõllult valang, jälle tõmbub mul südame ümbert külmaks. Aga Ljusja roomab edasi. Ta sihib kaeviku poole, kus ennemalt istus Krivjonok, — see on talle lähemal kui meie peidik. Krivjonok viskub minema, sööstab üle ringpositsiooni. Torman talle järele, granaadid käes.
Siin on pisut sügavam ja julgem. Ljusja on juba ligidal, ta jõuab rinnatisest veerenud mullakamakate juurde. Arvatavasti on meie silmad suurt hirmu täis, sest kui meie pilgud kohtuvad, naeratab ta eemalt julgustavalt. See tema naeratus paneb minus kõik keema — kisendada ja

vanduda tahaksin pinevuse ning kartuse pärast. Kui palju valu on ta mulle oma teoga tekitanud! Aga juba roomab ta rinnatisele — see on siit kohast terve. Krivjonok tõuseb hädaohust hoolimata täies pikkuses püsti ja sirutab talle mõlemad käed. Ljusja ulatab talle omad vastu, ajab end põlvili, aga variseb äkki kokku...
Maruline valang lõhkekuule lendab kärinal vastu rin-natist, maa sisse, rohu sisse. Liiva ja mullatükke paiskub mulle näkku, lööb silmist pimedaks. Krivjonok karjatab. ;
Liiv paneb silmad vett jooksma, aga siiski katsun vaadata, mis on Ljusjaga. Vaikides ja kummaliselt alandlikuna laskub ta rinnatise peale. Krivjonok mu kõrval haarab kahe käega oma verisest näost kinni ja vajub kaeviku põhja.
Ei pääsenud me sellest! Ei pääsenud me sellest kõige hirmsamast, ei heidetud meile armu! Veel teine, veel kolmaski valang lastakse päevalillepõllult, kuul lööb mul pilotka peast ja silmapilk küürutan rinnatise varju.

21

«Ljusja! Ljusja! Ljusja!!!» kisendab Krivjonok meeletult kaeviku põhjas. Ma vaatan tema poole ja jälle haarab mind õudus. Poisi viltukiskunud näost paistavad vastu tühjad verised silmakoopad...
«Ljusja! Kus on Ljusja?»
«Siin, Ljusja on siin,» sosistan ma, ja äkki pole mul häält. Vaikselt lamab ta rinnatisel, pea ettesirutatud käe najale langenud, näol soe, helge naeratus, mida Krivio-nok arvatavasti kõige viimaks nägi. Väljasirutatud käes hoiab tütarlaps veepudelit ja teises presentkabuuri, milles on raketipüstol. See ripub rinnatist kaudu alla, kabuurist paistab püstoli jäme pära. Pisut toibunud, hakkan alles nüüd taipama, mis juhtus. Ma võtan Ljusja habrastest, veel soojadest kätest kinni, tõmban ta kaevikusse, varistades liiva maha. Ljusja pisike nõtke keha mu kätel tundub väga kerge...
«Ljusja!» kisendab Krivjonok ebainimlikult, nüri metsistunud häälega. Huupi laapab ta oma veriste kätega üle rinnatise. Tükk aega ei ju'.ge ma häält teha, ei julge talle tõtt ütelda. Siis hakkab ta samasuguse häälega hüüdma mind.

«Istu maha,» ütlen nii rahulikult kui võimalik, kuid vooral, pitsitabad toonil. «Istu maha... Istu...»
«Kus on Ljusja? Laznjak, sa närakas, kus on Ljusja?»
Mul on tunne, nagu hakkaks ta jälle märatsema. Kauem ma tema eest ei varja.
«Kõik läbi. Pole enam Ljusjat.»

Krivjonok vaikib, siis libiseb mööda kaeviku seina maha, nagu oleks jalad alt võetud, tõstab käed pimedate silmade ette. Siis aga kargab kisendades uuesti püsti:
«Tõprad! Närakad!... Koerad!... Raisad!...»
Ja jäüe viskleb ta kaevikus edasi-tagasi nagu lõksulangenud metsloom, komistab mahavisatud labida otsa ja haarab^ selle pihku.
«Kus on frits? Kus on see mahalöömata frits? Kus ta on?...»
Krivjonok ronib kaevikust välja. Ta põrkab vastu lafetisahka, kukub, hüppab jälle püsti. Täiesti meeletu, ei kuule ta midagi, mina aga hoian Ljusjat süles ega saa teda takistada, panna ümber mõtlema, rahustada. Kui ta labidat otsides mööda maad kobab, antakse päevalillepõllult uus valang. Valjusti praksatavad lõhkekuulid vastu rinnatist ja kahurit.
«Ahaa!» karjub Krivjonok pauke kuuldes võika rõõmuga ja vannub. «Ahaa! Tõprad! Närakad!...»
Paljajalu, pluus rinna eest lahti, lõhki käristatud, ilma rihmata, labidas käes — nii ronib ta üle tulepositsiooni serva ja jookseb jalgu laiali hoides pimesi sinnapoole, kus on vaenlane. Ljusja ikka veel kätel, tõusen kaevikus aeglaselt püsti. Tema aga läheb pimesi, jalad laiali, aina edasi ja edasi, hoiab labidat ähvardavalt kõrgel pea kohal ja vannub kohutavalt. Viie sammu pärast kukub ta pommiauku. See annab mulle pisut lootust, ma toibun oma sisemisest tardumusest ja hüüan:
«Krivjonok. pea! Pea! Ära tule välja!»
Aga ta ei jää sinna kauaks. Üsna varsti ronib ta välja ja jookseb uuesti vaenlase poole. Ma tean, et kõik on kadunud, et ainult mõni hetk veel, ja ta niidetakse maha. Ja kui päevalillepõllult ragiseb valang, sulen silmad. Vaatan uuesti, aga Krivjonokit enam ei näe. Uuesti laskun purustatud kaeviku põhja ja asetan Ljusja tasakesi, väga õrnalt maa peale. Nüüd siis olen ihuüksi. Ihuüksi oma hädas, oma kalli tütarlapsega... Põhjani vapustatud olen ta surmast, olen
131
vankuma löödud sõja käes. pihuks ja põrmuks lendas täna mu suur püha püüe otsekui kuulist purustatud mullakombar. Nähtavasti olen nõrgakene, olen vaid tilluke tolmukübe sõja hiiglaslike veskikivide vahe1, kus inimelusid hirmsa jõuga läbi jahvatatakse. Ja ei ole mul enam nii palju sisemist jõudu, et surmale vastu seista, võidelda, kaitsta ainuüksi iseennast. Võtan Ljusja peenikeste sõrmede vahelt rihma, mis hoiab pudelit — selle sees tundub olevat lonksuke vett. Siis võtan veel teisest käest raketipüstoli — kabuuri nahktaskutest paistab kolm värvilist raketti. Ei taha ma enam juua ega süüa oga elada, kaob ka tahtmine võidelda, seda pahupidi pööratud tulepositsiooni kaitsta. Ainult surra tahaks, vaikselt, siinsamas, Ljusja kõrval...
Ei tea isegi, kui kaua ma ses tardumuses tema kõrval istun.
Siis tuleb meelde, et peidikus on Lukjanov-vaeneke veel elus, ka teised on seal. Veepudel käes, rooman üle ringpositsiooni ega varjagi ennast suuremat. Lukjanov lamab vaikselt oma endisel kohal, aga enam ei liiguta. Nii väga tahaksin, et ta meelemärkusele tuleks, sõnakese ütleks või silmad avaks — täiesti üksinda surra on hirmus. Keeran veepudeli lahti ja kergitan ta pead. See on mulda täis, tükike on vasaku silma peal, ma viskan selle ära. Aga Lukjanovi hambad on kõvasti koos. Ei, juba surmakangestus — nähtavasti heitis ammugi hinge...
Tühja, kõige vastu ükskõikse pilguga vaatan ka teisi. Tardunult lamavad nad, ei kuule ega näe enam midagi, näod kivinenud, mulda täis... Aga ˇoltõhhi käekella pikk osuti käib ikka veel väledasti numbrilaual ringi. Nii suur visadus kohutab mind; mingi ebauskliku hirmu tõukel koksan teda pudeliga — klaas puruneb ja osuti peatub number 11 kohal.
Ja mis nüüd?
Teisel pool hakkab segaselt mõmisema kõrbenud sakslane. Visa hingega teine! Kõik meie mehed jätsid oma kondid siia, aga tema elab ikka veel. Kihvatab soov — kui teeks talle otsa peale, kägistaks ära. Aga meenub, et Ljusja ei lasknud mul seda teha juba alguses — ja ma

usun teda. Vististi tundis ta oma naisesüdame inimlikkuses midagi sellist, mida ei suuda meie, kes oleme pimestatud verest, vihkamisest, Iahinguhasardist. Tühi temaga! Kärvaku ise!
132
Sakslane aga tõmbleb maas, mõmiseb, nähtavasti on tal vaev. «Juua?» raagin iseendale. «Põrguorki sulle aga mitte juua.»
Tõstan pudeli oma janunevatele, pahtunud huultele ja joon. Vesi on soe ning lääge, haiseb sakslase järele ega kustuta janu, aga ma joon ahnelt, himuga. Mis pudelisse üle jääb, valan maha. Minule pole enam juua tarvis.
Viskan pudeli nurka ja lähen tagasi kaevikusse.
Ljusja lamab mullakamakate peal, mida plahvatused on siia paisanud. Ta käed on lõdvalt kaudu külgi, jalad ilusti koos. Istun tema juurde, kohendan kulunud seelikut ta päevitunud põlvedel. Habras neiunägu on juba märgatavalt kaamestunud, sisse langenud... Ta viimne naeratus, mis nii erutavalt mulle ja Krivjonokile südamesse tungis, kaob pikkamisi ja asemele astub vali elutu tardumus. See kohutab ning hämmastab mind, sest Ljusja oli ju alati nii elava, liikuva ja väga lahke näoga. Hämmastama panevad silmadki — nad pole ju üldse sinised, nad on hallid, ja ma ei suuda mõista, «miks nad alati paistsid meile sinised otsekui rukkililled. Kui ütlemata palju südamelähedast oli neis nukralt naeratavates silmades!...
Ma vajutan nad teineteise järel kinni, enne vasaku, siis parema — olgu uni rahulik!...
Aga mis veel teha? Krivjonokile järele joosta? Raketipüstoliga endale ots peale teha? Ennast koos Ljusjaga õhku lasta?
Nurgas kribib mööda varisevat mulda sipelgas. Muld on peenike, ikka ja jälle rabiseb ta koos sipelgaga alla. Sipelgas rabeleb liiva alt välja ja hakkab uuesti üles ronima. Palju tähendab see, kui ei arutata, vaid ollakse visa! Võtan ta pihku ja puhun rinnatise peale — mingu oma teed, olgu tal elu. Siin tal hästi ei läheks.
Ei, tuhat ja tuline! Võitlen veel! Üksinda kõigi eest —-ˇoltõhhi, Popovi, Lukjanovi, Krivjonoki eest. Panasjuki eest. Teisiti ma ei saa. Laon oma lahingumoona ritta: kolm RGD-d, üks «sidrun», kolm raketti. Ei ole ma siiski paljaste kätega.
Vist hakkab pimenema. Taevas on kaugest raugevast päikesest veel valge, kaevikus aga hämardub. Lahingumüra on kaugelt kogu aeg kuulda, ei saa arugi, kustpoolt ta tuleb — nii paremal kui vasakul vappub ja ägab maa, aga ka eespool. Ainult vaenlase küngastikus on vaikne.
133
Ja äkitselt — tuttav parin vastu rinnatist. Liiva, kompraid, mulda, tolmu variseb pähe. Variseb ja lakkab ... Viie sekundi pärast jälle... Siis veel, veel.
Jaa, läheb lahti.
Ole mees, Laznjak! Arvata võib, see on su viimne võitlus. Litsu end vastu maad: kõike annab maa, kõik on maast, kumisevad kõrvus ˇoltõhhi igiammused sõnad. Ära häbista maad!
Tunnen liikmetes endist jõudu. Ja osavust. Iga lihas tõmbub pingule. Ainult hirmust pole enam jälgegi. Olen oma hirmu üle elanud, viimse raasuni ära kulutanud. Kui võidelda, siis võidelda... Viimse hingetõmbeni!
Ma tõusen kükki ja piilun vargsi üle rinnatise. Tulevad roomates! Higised, punetavad; automaadid lohisevad maas. Üks viskub pikali, teine hüppab auku...
Võtan kaks granaati. Nad on vinnastatud. Litsun end seina vastu. Ootan. Kuulan. Põlvekõverduses tõmbleb mingi sooneke võdinal, häirivalt.
Midagi potsatab rinnatisele. Granaat? Plaksatab sütik, käib kohutav kärgatus. Jälle kerkib taevasse mullapihu, liiva, tolmu.
Võtan hoogu ja viskan ühe oma RGD siia, teise sinna, kolmanda emandasse külge. Ja sedamaid plahvatused — esimene! teine! kolmas! Rahman taskust «sidruni». Ja samal hetkel lööb midagi vastu rinnatist. Pika varrega saksa granaat hüppab sealt üles ja potsatab mu

jalgade ette. Metsiku kiirusega haaran selle ja viskan välja. Sedamaid plahvatus, üsna lähedal kellegi tume karje.
Võtan paremasse kätte «sidruni» ja tõmban hammaste vahel splindiharud sirgeks. Vasaku käega laen raketipüstoli ja tõmban vinna.
Teiselt poolt rinnatise tagant lähenevad sammud — siin, maa sees, kuulen neid kohe. Tõmban hammastega splihdi välja, vabastan liistu, ja hoidnud umbes kolm sekundit, viskan sinna granaadi. Kärgatus! Samal hetkel lõhkeb rinnatisel minu pea kohal nende granaat. Veel üks granaat langeb tahapoole ja lõhkeb. Veel käib kärgatus kahuri juures ja siis ilmub tolmu seest must kõrendik kogu, kiiver peas.
«Hände hoch!»1
«Kärss kaugemale!» karjun ja lasen talle raketi otse
1 Käed üles (sks. k.). Tõ lk.

vastu vahtimist. Purskab suitsujuga, pahinal lõhkeb kera sädemeid — sakslane vajutab mõlemad käed rinnale murdub põlvist ja kukub selili. Tükk aega tõuseb särinal ta rinnust pimestav tulejuga...
Sakslane põleb. Rakett tuiskab sädemeid. Jalad ripuvad minu kaevikusse. See oli Ljusja eest. Kiiresti laen raketipüstoli ümber, tõusen üle rinnatise ja lasen lähemalejõudnute poole. Nähtavasti on minu tulirelvad neid verest välja viinud, nad ei tiku enam edasi. Nagu helendav tuline komeet hüpleb rakett mööda maad, lendab läbi rohu. Rinnatise mullakampadel hõõguvad sädemed ja kustuvad.
Tõmban kesta välja ja panen uue hakkama. Pea järgi otsustades on see valgustusrakett. Ootan uut rünnakut, olles tänulik Ljusjale. Ise küll surnud, päästab ta minu elu.
Aga sakslastest pole kippu-kõppu. Üks minut, kaks, viis minutit, aga ikka pole kippu-kõppu... Kuhu nad said? Ehk tulevad roomates? Ja korraga hakkab kuskilt kaugelt jälle kostma tanki möirgamist. Jään erutatult kuulama, möirgamine aga tugevneb, läheneb, varsti on seda maa ja taevas täis. Veel pisut aega, ja mürin paneb maa kuni põhjani vappuma ning värisema. Mitu sinakat trasseerivat kuuli sähvatab vihinal üle kaeviku — tulevad sealt, meie poolt küljest. Minus välgatab rõõmukas aimus. Hämmastunult tõusen pikkamisi kaevikus püsti. Kuskil tiival teevad kuulipildujad oma ragisevat tata-tatat ja sealt meie poolt küljest hakkavad aina välkuma-vihisema tras seerivad kuulid.
Püstolis viimne Ljusja rakett, hüppan kaevikust välja, olles kõigeks valmis.

22

Jah, ma olen päästetud. Kõik õudused ning hädad on möödas...
Poolpõiki üle välja, päevalillepõllult läbi tee suunas, lähevad iseliikuvad suurtükid SAU-100, torud õieli, tohutu pikad otsekui palgid. Nende järel tuleb joostes jalavägi, vahel jääb maha, siis jälle võtab järele. Ma istun oma ainsama raketiga rinnatisele, kuid ei suuda tunda raasugi pääsemisrõõmu. Mu jalgade ees lamab Ljusja pisike liikumatu keha. Ma tõin ta kaevikust rannatu taeva alla, keset

laiu põlluavarusi, mida ta enam iialgi ei näe... Ei näe seda, kui ääretu on see väli, seda, et meie võitsime, et praegu on taevas õhtune ja tuletab väga meelde ta halle silmi, mis kunagi särasid . . .
Aeg läheb, aga mina istun ja istun.
Istun millelegi mõtlemata, rammetult, ilma ühegi inimliku ihata. Olgu neetud sõda, kus õigus Ljusja armastusele nii raskesti kätte tuli ja kohe ära võeti. Mis rõõmu mul nüüd elust on? Jalaväelased küsivad ja hõikavad midagi, aga ma ei kuule neid ega vasta. Üks lässis ninaga sõdur, pilotka põigiti peas, heidab minu poole vaadates: «Loll või põrutada saanud?» Teine, kes jookseb ta kõrval kuulipildujaga, naerab. Neil on meel rõõmus.

Mina aga mõlgutan: kes meist oleks eile aimata võinud, et täna säherdused asjad juhtuvad? Kas oleksin võinud oma pikkadel haiglakuudel ette teada, et mind takistab vaenlasele kätte maksmast uus sõjaline ebaõnn ja oma kaaslase alatus? Kui keeruline ja raske see kõik on! Ma ootasin ju, et kui pääseksin sakslastele ligidale. Aga kas ainult nemad olid meie ebaõnne põhjustajad? Kui mitmel rindel pean minagi võitlema — vaenlasega, kui oled ümber piiratud, lurjusega, kes meie seas, lõpuks iseendagagi. Kui palju võite siis tuleb ometi saavutada nendesamadegi kätega, et nad oleksid selle mõiste väärilised, mis kirjutatakse suure tähega? Kui vähe on pelgast pealehakkamisest ja headest kavatsustest — peab veel palju rohkem jõudu olema! Mu kodumaa, mu rahvas,, andke mulle seda. jõudu! Nii väga vajan ma seda!
Pimeneb. Lahing nihkub kaugemale, mustavate mäeküngaste taha. Üle põllu lähevad miinipildurid. Raskete kaablipoolide all küürus, vantsivad sideväelased. Kuskile kihutavad hobusemehed eelikutega...
Ja äkki ilmub pommiaukude vahelt videvikust Ljoška. Toimekal kiirel sammul tuleh ta tulepositsioonile — terve käega hoiab ta kaht kateiokki, teises, hõlma alla pistetud käes, millel valge side ümber, on päts leiba. Ta tervitab enesekindlalt, sellise moega, nagu oleks ainult kümme minutit ära olnud:
«Tervitus! Kuidas lood on? Pidasite vastu? Kanged poisid! Täis värk!»
Ta laskub põlvili, asetab katelokid ettevaatlikult mullatükkide vahele, paneb leiva ära.

«Sõda sõjaks, aga süüa on kah tarvis. Eks ole? Sain pisut lanti. Kus siis poisid on?»
Ma vaikin, tundes, kuidas meeletust vihkamisest kõik mu silmade ees nagu udu sees keerleb, hõljub ja ujub. Ta vist märkab seda ja kisub tõsiseks.
«Minule, tead, kõpsati väikselt ära. Kuni ma ükskord sanitaarroodu jõudsin ja siduda lasksin ja ... nõnda see ajake läks... Ah jah, siis Ljuska kadus ära. Oli seal, aga kadus. Sai teist otsitud ja .. . Kus need poisid siis on? Jahtub ära... »
Udu valgub mu silmade eest laiali — eriti terava selgusega ilmuvad mu pilgu ette pommilehtrid, mürsuaugud, rinnatis,, Ljoška.
«Tule siia, raibe!»
Ma tõusen püsti ja pöördun rinnatisel näoga tulepositsiooni poole. Aimates midagi halba, ronib Ljoška kuulekalt üles.
«Vale koha pealt otsisite! Vaata!» karjun. «Vaata, tõbras!»
Mõne hetke seisab ta kortsus kulmul ja vaatab laipade peale. Kuid sealsamas hakkab ta oma terve käega lühikest pluusi nühkima.
«Nah, ja siis? Mis siin vaadata on?» kähvab ta tigedalt. «Mõni asi! Kaugemaidki mehi pandi siruli. Pataljonikomandöril rebiti pea otsast. Või on see minu süü?»
«Aga kelle siis? Sinu tegu! Raibe! Kohtu alla anda! Ja suu kinni!!!»
«Kohtu alla?» tõuseb tal viha. «Käi kuradile, kollanokk! Mille eest?»
«Ah mille eest? Sa ei tea, mille eest? Sina saatsid nad hukka! Sina, kurjategija! Fašist! Me ootasime sind, miks sa ei tulnud? Hoidsid kõigepealt oma nahka?»
«Sain haavata, näe! Vahi! Säh, vahi! Ei usu? Või peab näitama?» topib ta mulle oma kinnimähitud kätt nina alla ja hakkab selle ümbert sidemeid ära kiskuma.
«Kas meie seas polnud haavatuid? Kas Popov polnud haavatud? Või polnud Lukjanov haavatud? Jalad on sul ju terved all, sa viimne jätis! Miks sa pataljonikomandörile ette ei kandnud? Mispärast sa ütlesid Ljusjale, et meie laul on lauldud? Mispärast... »
Iga mu lihas on pingul nagu vüulikeel, tahaksin ta otsas jalgadega trampida, teda sandiks lüüa, mullaga segi tallata. Tema aga ei lähe verest välja, vaid saab maruvihaseks,

jultunud nägu lööb punetama vihkamisest minu vastu. Ent siis teeb ta oma hääle pilklikult leebivaks.

«Kui teada tahad, siis mingit luba ei antud. Niimoodi! Pataljonikomandör oli surma saanud. Tema ei andnud käsku. Mina ei tea midagi. Haavatud, ja jutt otsas!»
«Mi-i-is?» kisendan, suutmata ennast talitseda.
«Just! Pataljonikomandör ei andnud mulle mingit käsku. Niimoodi! Ljusjale ei ütelnud ma midagi. Mis teie siin valmis keetsite, ei puutu minusse. Minu käed on puhtad.»
«Ah sinu käed on puhtad?! Nurjatu! Tõbras!»
Olen hoopis endast ära, sööstan ta ette, valmis rusikatega kallale kargama nagu sessamas paigas tookord, öösi.
«Jah, minu käed on puhtad!» röögatab ta. «Mine tee selgeks! Las ajavad Trotskile ja Ljusjale hinge sisse, las küsivad järele! Ja keri kaugemale, tattnina!»
Ta ärgitab mind oma treneeritud pallimängija-jalaga lüüa, mina aga, raevust meeletu, ei põrka tagasigi. Tõstan raketipüstoli ja lasen ta vastikusse näkku lahvatava tulejoa.
Olen sellest lasust hetkeks kurt ja pime. Mu käed värisevad rohkem kui kunagi tänase päeva jooksul. Kohutavalt hele tulepurse, mis maas aina ägedamalt paisub, heidab silmipimestavat valgust tulepositsioonile, lafetisahkadele, uppis kilbile, ratastele, ärakõrbenud sakslasele, igale mullatükikesele maapinnal. Kaevikus, peidikus, kahuri taga võbelevad habinal süsimustad varjud.
Mõneks hetkeks ilmub rinnatise peal haruldaselt selgesti nähtavale Ljusja sirge kogu ja paistab lamades imepisike. Järsult ja ägedalt (nagu eladeski) korraks helklenud, tuhmub ta üheainsa silmapilguga ja kohe mattub kõik pimedusse.
Hirmus viha, mis selle õudse päevaga mu südamesse oli kogunenud ja nüüd äkki välja purskas, vaibub aegamisi. Äkki pole mul mingit huvi selle kurjategija ega ka kogu . maailma vastu. Ma viskan raketipüstoli minema, lähen tulepositsiooni teise äärde ja langen näoli mullakamaka-tele rinnatisel.
Pikkamisi raugeb lahing sealpool küngastikku. Mustavalt kahurikilbilt habiseb tuhmilt vastu kauge valgustus-raketi kumendus. Alistamatu oma elujõus, lõhnab plahvatustest lõhutud, tankidest segipööratud, rauast puruks-hakitud maa. Juba hakkab kastese rohu lõhn kõrvale tõr-juma tankide põlemise ja bensiini läpatist, padrunikestadest
138
immitsevat püssirohuhaisu. Kõrgel helendavas suve-taevas süttivad harvikud tähed — needsamad tähed, mille all ma eile hoopis millestki muust unistasin. Olen surmväsinud, läbi vintsutatud ja mingis sisemises tardumuses, hulk aega ei suuda ma sõrmeotsagi liigutada ning laman kummuli nagu ramp. Kõik mu hinges on kustunud ja rüüstatud — ainult mu õnnetu armastus ja püha vihkamine kõrvetavad veel valusasti südant.
Ma laman seal niikaua, kuni pimedusest hakkab kostma tuttavaid hääli. Kuskil nagisevad mõtlikult rakmed, korraks puristab hobune — sealt tuleb Skvorõševi meeskond. Nähtavasti otsivad poisid meie tulepositsiooni. Nad seisatavad ja varsti hõikabki sihtur Stšerbak, märgates vist mind rinnatisel:
«Laske siia! Nad on siin!»
Ma tõusen püsti. Seltsimeeste ilmumisel variseb minult kohutav üksilduokoorem. Tõsi küll, ma aiman, et minult kõige kohta aru päritakse ja et pean mõne asja eest vastutama. Aga ma ei karda. Mis minuga iganes juhtukski, aga midagi pahemat ja hirmsamat tänasest mulle iialgi osaks langeda ei saa...

««LOOMINGU» RAAMATUKOGUS» 1963. A. ILMUNUD:
Nr. 1—3. Iris Uurto. ARMASTUS JA KARTUS. Soome keelest tõi Uinud H. Lepik.
Nr. 4/5. Georgi Vladimov. RIKAS MAAK. Vene keelest tõlkinud 11. Luik.
Nr. 6. Alan Sillitoe. TUBLID NAISED. Inglise keelest tõlkinud
V. Kivilo. ·

Nr. 7. Bertolt Brecht. KOLMEKROSSIOOPER. Saksa keelest tõlki nud J. Kross.
Nr. 8/9. Vladimir Pozner. HUKKAMISE PAIK. Prantsuse keelest tõi
kinud L. M. Kask. Nr. 10. Marie Under. KOLMTEIST BALLAADI.
Nr. 11/12. Aleksander Solženitsõn. ÜKS PÄEV IVAN DENISSO-VITSI ELUS. Vene keelest tõlkinud L. Meri ja E. Sarv.
Nr. 13. Slavko Kõlar. MIGUDAC EHK ARGUSE APOLOOGIA. Ser-bohorvaadi keelest tõlkinud A. Kurtna.
Nr. 14. Fjodor Knorre. OMAD LAPSED. Vene keelest tõlkinud K- Sip-
jagina.
Nr. 15/16. Justinas Marcinkevicius. MÄND, MIS NAERIS. Leedu. keelest tõlkinud M. Loodus.
Nr. 17. Stefan Heym. BATSILL. Saksa keelest tõlkinud V. Alttoa ja P. Suve.
Nr. 18. lon Drutse. ÜHE DOINA JÄLGEDES. Moldaavia keelest tõi
kinud A. Kurtna.
Nr. 19. Juhan Saar. VÄRVILINE MÕTE. Lugusid ja laaste
Nr. 20—22. Sara Lidman. MINA JA MU POEG. Rootsi keelest tõlkinud A. Ravel.
Nr. 23/24. Vassil Bõkav. KOLMAS RAKETT. Valgevene keelest tõlkinud O. Jõgi.

ILMUMAS:
Nr. 25/26. Heinrich Böll. ...EGA LAUSUNUD ÜHTEGI SÕNA. Saksa keelest tõlkinud V. Tomberg.

Toimetaja O. Samma Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 492-54; 407-82 Trükkimisele antud 17. VI 1963. Trükiarv 15 000 Paber 84X108, '/я. Trükipoognaid 4,5. Formaadile 60X90 kohaldatud trükipoognaid 7,56. Arvestus-poognaid 8,16. MB-01291. Tellimise nr. 1964. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.
Hind 20 kop.
На эстонском языке Библиотека «Лоомннг» № 23/24 (291/292). Василь Быков Третья ракета Перевод с белорусского.